

UNIVERZITA PALACKÉHO V OLMOUCI

FILOZOFICKÁ FAKULTA

KATEDRA BOHEMISTIKY

Přejímky ze slovanských jazyků ve *Slovníku spisovného jazyka českého*

Slavic lexical borrowings in the Czech dictionary *Slovník spisovného jazyka českého*

Magisterská diplomová práce

Vypracovala: **Bc. Adéla Kolářová**

Studijní obor: **Ediční a nakladatelská praxe (EDINPNK)**

Vedoucí práce: **PhDr. Ondřej Bláha, Ph.D.**

Olomouc 2023

Prohlašuji, že jsem tuto magisterskou diplomovou práci vypracovala samostatně a uvedla v ní všechny použité zdroje a literaturu.

V Olomouci dne 5. 4. 2023

.....

vlastnoruční podpis

Na tomto místě bych ráda poděkovala PhDr. Ondřeji Bláhovi, Ph.D., za odborné vedení mé diplomové práce, všechny poskytnuté cenné rady a také čas, který mi při psaní práce věnoval. Dále bych chtěla poděkovat i své rodině, zejména svým rodičům, kteří mě během celého mého studia nepřetržitě podporovali.

Obsah

Úvod.....	6
1. Česko-slovanské jazykové kontakty.....	7
1.1. Česko-ruské jazykové kontakty.....	7
1.2. Česko-polské jazykové kontakty.....	9
1.3. Jazykové kontakty Čechů s dalšími Slovany (primárně Slováci).....	11
2. Klasifikace přejímek.....	13
2.1. Termín „prejímka“.....	13
2.2. Způsoby klasifikace přejímek.....	14
3. Adaptace přejímek do cílového jazyka.....	16
3.1. Stupně formální adaptace.....	17
3.2. Ortoepická a ortografická adaptace.....	17
3.3. Morfologická adaptace.....	18
3.4. Sémantická adaptace.....	19
3.5. Slovtvorněparadigmatická adaptace.....	20
4. Postoje vůči přejímkám v českém lexiku.....	21
5. Excerpce přejímek ze slovanských jazyků ve <i>Slovníku spisovného jazyka českého</i>	23
5.1. Stanovení hypotéz k excerpici přejatých lexémů.....	23
5.2. Postup excerpce přejatých lexémů.....	23
5.3. Výsledek excerpce přejatých lexémů.....	24
6. Sémantické okruhy přejímek ze slovanských jazyků ve <i>Slovníku spisovného jazyka českého</i>	29
6.1. Stanovení hypotéz k sémantickým okruhům.....	29
6.2. Sémantické okruhy rusismů.....	29
6.3. Sémantické okruhy slovakismů.....	33
6.4. Sémantické okruhy polonismů.....	35
6.5. Sémantické okruhy srbismů.....	36
6.6. Sémantické okruhy serbokroatismů.....	37
6.7. Sémantické okruhy ukrajinismů.....	38
6.8. Sémantické okruhy jihoslavismů.....	38
6.9. Sémantické okruhy bulharismů.....	39
6.10. Sémantické okruhy slovenismů.....	39
6.11. Shrnutí stanovených sémantických okruhů.....	39
7. Adaptace vyexcerpovaných přejímek do českého jazyka.....	43
7.1. Ortoepická (a ortoepická) adaptace.....	43
7.2. Morfologická adaptace.....	45
7.3. Sémantická adaptace.....	47

8. Klasifikace přejímek ve <i>Slovníku spisovného jazyka českého</i>	50
8.1. Další potenciální přejímky ze slovanských jazyků	50
8.2. Kritéria klasifikace přejímek a důvody přejímání.....	52
Závěr	53
Anotace	55
Resumé.....	56
Použitá literatura	57
Primární literatura	57
Sekundární literatura	57
Seznam použitých zkratk.....	61
Příloha: Seznam přejímek ze slovanských jazyků ve <i>SSJČ</i>	62

Úvod

V předkládané diplomové práci se zaměříme na přejímky ze slovanských jazyků, jež obsahuje *Slovník spisovného jazyka českého* (knižně r. 1960–1971, online r. 2011) a které se z něj pokusíme v co nejúplnějším množství vyexcerpovat a rozdělit do kategorií dle jejich výchozího jazyka, tj. rusismy, polonismy, slovakismy apod. Diplomová práce bude obsahovat pouze samotné vyexcerpované lexémy, nicméně jejich slovníkové definice následně budou součástí přílohy „Seznam přejímek ze slovanských jazyků ve SSJČ“.

Nejprve se v práci seznámíme s nejdůležitějšími událostmi a obdobími vzájemných česko-slovanských jazykových kontaktů, které představují hlavní příčinu přejímání cizojazyčného lexika. Primárně se zaměříme na dějiny těchto kontaktů mezi Čechy a Rusy, Čechy a Poláky a Čechy a Slováky, jelikož očekáváme, že z důvodu nejužších vztahů Čechů obzvláště s těmito národy nalezneme mezi vyexcerpovanými přejímkami nejvíce právě rusismů, polonismů a slovakismů. Kratší zmínky nicméně padnou i o českých jazykových kontaktech s dalšími slovanskými národy.

V následujících kapitolách se poté budeme věnovat způsobům klasifikace jednotlivých přejímek, užívání samotného termínu „prejímka“ a jeho dalších synonymních pojmenování či postojům, jež vůči přejatým lexémům zastávali, případně stále zastávají čeští obyvatelé. V neposlední řadě se také zaměříme na způsoby a stupně adaptace přejatých lexémů do českého jazyka.

Po již zmíněné excerpici přejímek a jejich rozdělení do kategorií dle výchozího jazyka si je ještě uspořádáme dle slovnědruhovné příslušnosti a spočítáme jejich procentuální výskyty. Zejména se však budeme v této práci věnovat stanovení jejich sémantických okruhů slov a zjistíme, jaké typy lexémů čeština ze slovanských jazyků přebírala především (botanickou terminologii apod.) a kolik přejímek se v jednotlivých sémantických okruzích celkově nachází.

Dále se pokusíme stanovit, jakým způsobem byly tyto přejaté lexémy adaptovány do českého jazyka – tedy jak to vypadá s jejich adaptací morfologickou, ortografickou, ortoepickou apod. Na závěr se ještě zaměříme na kritéria klasifikace přejímek a obecně důvody pro přejímání cizojazyčného lexika a také se ve slovníku pokusíme vyhledat případné další lexémy, jež by bylo možné klasifikovat jako přejímku z některého slovanského jazyka, ale ve *Slovníku spisovného jazyka českého* se tak neděje.

1. Česko-slovanské jazykové kontakty

V první kapitole velmi stručně nastíníme dějiny vzájemných styků mezi Čechy a dalšími Slovany, jelikož to jsou právě vzájemné jazykové kontakty mezi jednotlivými národy, které primárně vedou k přejímání jejich lexika.

Kromě samotných jazykových kontaktů je však přejímání motivováno i řadou dalších podmínek, a to například migrací, modernizací, univerbizací a diverzifikací, jíž dominuje „historicky podmíněná záliba ve věcech přicházejících z ciziny a silný sklon k napodobování“. (Svobodová 2009, s. 138–139)

Mezi již zmíněné jazykové kontakty patří především přímý styk s obyvateli dalších národů, ať už to byli obchodníci, osoby z cizích zemí studující na českých školách, či vojáci. Vliv na přejímky nicméně měly mimo přímých kontaktů také kontakty nepřímé skrze psaný jazyk, a to skrze například vědecké publikace či zahraniční obchodní korespondenci. (Svobodová 2007, s. 11)

Mezi slovanské jazyky řadíme bulharštinu, makedonštinu, srbštinu, chorvatštinu (přičemž do roku 1992 byly srbština, chorvatština, bosenština a černohorština oficiálně součástí jednoho jazyka zvaného srbochorvatština), slovinštinu, slovenštinu, češtinu, horní a dolní lužickou srbštinu, polštinu, běloruštinu, ukrajinštinu a ruštinu. (Karlík a kol. 2016b, s. 1657–1658¹)

Co se ovšem přejímek ze slovanských jazyků týče, takřka všechny pocházejí z předešlých období, a to primárně z 19. století. V současné době mají slovanské jazyky na českou slovní zásobu už pouze malý vliv, jelikož většina dnešních přejímek pochází především z angličtiny. (Mravinacová 2005b, s. 187)

1.1. Česko-ruské jazykové kontakty

Intenzivnější formou se začaly rusko-české kontakty projevovat až v polovině 18. století, nicméně ani v dřívějších dobách nebyly vzájemné styky Rusů a Čechů zanedbatelné, třebaže ve středověku či raném novověku se tyto národy střetávaly převážně skrze obchod. I tak se však dá v ruském dědictví nalézt několik literárních památek, jejichž minulost lze vysledovat až na území českých zemí: *Pražské hlaholské zlomky*, *Knihy o rodu a utrpení sv. knížete Václava* či *Legenda o svaté Anastázii*. (Bláha a kol. 2016, s. 11)

Ve druhé polovině 16. století se začíná v českých lingvistických publikacích objevovat počáteční reflexe ruštiny – například v Blahoslavově mluvnici (r. 1571) nebo *Knížce*

¹ Citováno z hesla „slovanské jazyky“, jehož autory jsou H. Karlíková, B. Skalka a R. Večerka.

českých slov vyložených (r. 1587). Dalším příkladem reflexe ruštiny je rovněž český překlad *Kroniky moskevské* (r. 1589) pocházející z pera Itala Alessandra Guagniniho. (Tamtéž, s. 12) Rusismy pocházející z 16. století však byly převážně pojmenováními ruských reálií, které se v češtině v konečném výsledku neujaly. (Karlík a kol. 2016b, s. 1574²)

Významné vztahy Čechů k ruské kultuře a jazyku tedy skutečně nabraly na síle až v již zmíněném 18. a následujícím 19. století, a sice převážně v období napoleonských válek, kdy se české obyvatelstvo poprvé široce střetávalo s ruskými vojenskými silami, jež byly na našem území přítomné, a v období národního obrození. První generace obrozenců v čele s Josefem Dobrovským se o ruskou kulturu a jazyk zajímala zatím pouze vědecky, ale už druhá generace v čele s Josefem Jungmannem Ruskou říši oceňovala i v politickém smyslu jako „záštitu Slovanstva“. (Bláha a kol. 2016, s. 13–14) Byl to právě obrozenecký okruh okolo Jungmanna, který započal snahy o doplnění českého lexika přejímkami ze slovanských jazyků. Dle odhadů zavedli do českého jazyka 300 až 1 000 rusismů. (Tamtéž, s. 5–6, 14–15)

Jungmann „zpočátku vybíral hlavně ty prvky, které byly součástí českého vznešeného básnického stylu, ačkoli ve výchozím jazyce (v ruštině) nebyla ta slova a výrazy vždy stylově jednotné. Z toho plyne, že se některé prvky poetizovaly až v češtině (*vesna, jeseň, děva, šíje* apod.), neboli že slohová platnost přejatého slova je určena výhradně vývojovými podmínkami přejímajícího (českého) jazyka“. (Cuřín 1977, s. 97)

V 19. století se z ruského jazyka do toho našeho hojně překládalo, přičemž mnoho děl následujících překladatelů bylo ruštinou silně poznamenáno, a to právě i ve formě přejímek: František Vetešník, Jan Slavomír Tomíček, Emanuel Vávra, Hynek J. Mejsnar, Stanislav Minařík a další. (Bláha a kol. 2016, s. 19)

Řada českých umělců v této době také užívala mnohé rusismy, které díky své popularitě či autoritě pomohla zavést do českého lexika – zde je možné zmínit například Františka Xavera Šaldu nebo třeba Leoše Janáčka. Ve druhé polovině 19. století poté docházelo i k hojným osobním stykům mezi ruskou a českou inteligencí či podnikatelskou sférou a mnoho ruských osobností pravidelně absolvovalo léčebné, ale i naučné pobyty na našem území. Ve stejném období u nás vycházela také řada praktických rusko-českých slovníků, učebnic nebo i monografií o ruské historii či společnosti. (Tamtéž, s. 20–21)

² Citováno z hesla „rusismy v češtině“, jehož autorem je M. Giger.

Významnou roli v přejímání slov do češtiny právě z ruštiny hráli v první polovině 20. století také autoři legionářské a obecně válečné literatury, mezi něž můžeme zařadit například Rudolfa Medka, Josefa Koptu, Jaroslava Kratochvíla, a hlavně pak Jaroslava Haška a jeho velmi úspěšný román *Osudy dobrého vojáka Švejka za světové války*. (Tamtéž, s. 21–23) „Jaroslava Haška můžeme považovat za představitele tzv. koordinativního bilingvismu, kdy jeho nositel v podstatě stejně dokonale ovládá dva jazyky; o tom svědčí publikované materiály o Haškově životopise a skutečnost, že v době svého pobytu v Rusku rusky napsal asi 20 fejetonů.“ (Zatovkaňuk 1981, s. 125)

Velkým mezníkem česko-ruských vztahů se stal také rok 1945 plný projevů vděčnosti Rudé armádě za osvobození českých území a následné komunistické propagandy vzájemné „bratrské lásky“ mezi oběma slovanskými národy. (Bláha a kol. 2016, s. 24) V poválečné době zase nastala výrazná potřeba vytvořit nová pojmenování řady slov zejména v publicistické, technické a vojenské terminologii, jež byla mnohdy vytvářena dle ruských vzorů, či dokonce kalky ruských slov. (Karlík a kol. 2016a, s. 249³)

Ruština obecně měla v poválečné době zdaleka největší vliv na všechny slovanské jazyky. (Bláha a kol. 2021, s. 50) Navzdory (nebo naopak díky) tomu je však mnohdy obtížné řadu přejímek v češtině jako rusismus klasifikovat, existuje-li totéž slovo například i v polštině, s níž byla čeština také v blízkém kontaktu. Několik takových výpůjček je tedy uváděno jako rusismus i polonismus zároveň a jejich určení není vždy jednoznačné. (Karlík a kol. 2016b, s. 1574⁴) To je spojeno rovněž se skutečností, že Jungmann při přejímání vybíral pro češtinu převážně ta slova, která se v ruštině a polštině kryjí. (Cuřín 1977, s. 97)

Ruština fungovala zároveň jako zprostředkovatel řady slov i z jiných jazyků. Například lexém *čaj* má své kořeny v čínštině, nicméně do češtiny byl převzat právě prostřednictvím ruského jazyka. (Baňko a kol. 2016, s. 42–43)

1.2. Česko-polské jazykové kontakty

Ve středověku vedly vzájemné kulturní a politické styky mezi polským a českým národem převážně k přejímkám ze staré češtiny do polského jazyka, což se však o pár století později v době národního obrození obrátilo. (Petr 1982, s. 119) Čeština například poskytla polštině úplnou náboženskou terminologii, jelikož české země přijaly

³ Citováno z hesla „čeština 2. poloviny 20. století“, jehož autorem je O. Bláha.

⁴ Citováno z hesla „rusismy v češtině“, jehož autorem je M. Giger.

křesťanství přibližně o sto let dříve, a protože byly již tehdy v kontaktu se západní evropskou kulturou, měly vliv i na vznikající polské písemnictví. (Kamiš 1981, s. 256)

Ve 14. století se na pražské univerzitě vedle Čechů rovněž vyučovalo mnoho studentů z Polska, což se následně stalo katalyzátorem pro založení univerzity v Krakově. (Tamtéž, s. 256) Kromě samotné univerzity byla významným uzlem vzájemných jazykových kontaktů také Kolej královny Hedviky na pražském Starém Městě, kde polští studenti přebývali. Mimo školství však řada Poláků působila i v českých farách a kláštřech. (Karlík a kol. 2016b, s. 2020⁵)

Polská jazykovědkyně Teresa Zofia Orłosová datovala nejstarší polonismy v české slovní zásobě do 16. století, když je shledala v překladu *Herbáře* od Tadeáše Hájka z Hájku a následně v dílech Jana Amose Komenského. (Petr 1989, s. 209) V 16. století totiž začíná český vliv na polštinu slábnout a zcela ustává v 17. století, kdy se polský literární jazyk stabilizoval. (Kamiš 1981, s. 257)

Podobně jako v případě přejímek z ruštiny však pochází nejvíce polonismů v češtině z již zmíněného národního obrození, a to konkrétně z období Jungmannovy generace v první polovině 19. století. Orłosová našla mnohé polonismy například v odborných a literárních dílech Antonína Marka, Jana Kollára nebo Karla Hynka Máchy a v řadě dalších obrozeneckých pramenů. (Petr 1989, s. 210) Největší podíl měly polonismy na vědecké terminologii napříč mnoha obory – především to jsou termíny literárněvědné, botanické, zoologické či chemické. (Kamiš 1981, s. 257) Mnohé Jungmannem prosazované přejímky z polštiny, ale i dalších slovanských jazyků tak byly do českého úzu díky jeho značné autoritě i přes příležitostnou kritiku nakonec zavedeny. (Červená 1982, s. 247)

„Vážnosti polštiny u nás napomáhala značná znalost rozvinuté polské literatury v kruzích české obrozenecké inteligence a programový záměr překládat některá západoevropská literární díla nikoliv přímo jen z originálů, ale podle jejich polských překladů nebo alespoň s přihlédnutím k nim.“ (Petr 1989, s. 210)

Tento silný vliv polštiny na češtinu trval přibližně půl století, nicméně v následujících obdobích se již přejímky z polštiny v české slovní zásobě zdatelně zredukovaly a nové polonismy se staly spíše územně omezenými výjimkami. (Kamiš 1981, s. 257; Petr 1982, s. 119–120)

⁵ Citováno z hesla „vliv polštiny na češtinu“, jehož autorem je O. Bláha.

1.3. Jazykové kontakty Čechů s dalšími Slovany (primárně Slováky)

Orlošová v rámci svého celoživotního studia Jungmannova slovníku shledala, že v období národního obrození neměla vliv na utváření novočeské slovní zásoby pouze polština a ruština, ačkoliv polonismů a rusismů se v něm nacházelo zdaleka nejvíce. Tato polská bohemistka v publikaci identifikovala rovněž zhruba sto přejímek srbochorvatského a slovinského původu a mimo to zjistila také vliv ukrajinštiny. (Stich 1994, s. 264)

Po roce 1945 zase posílil v utváření české slovní zásoby vliv slovenštiny vzhledem k obnovené existenci Československa a skutečnosti, že v zemi fungovala bilingvní média a obecně státní správa. (Komárek 2012, s. 55) V rámci existence Československa byli členové obou národů v neustálém kontaktu, a to i při studiích, v práci či během vojenské služby, ale už předtím fungoval na těchto územích vzhledem k blízké příbuznosti obou jazyků všeobecný, přinejmenším pasivní, bilingvismus. (Karlík a kol. 2016a, s. 249⁶) Konkrétně v letech 1968–1992 můžeme dokonce hovořit o období tzv. „federativního bilingvismu“. (Baňko a kol. 2016, s. 43)

I přesto však v českém jazyce zase tak velké množství slovakismů nenalezneme, a ty, které ano, pak pocházejí převážně ze dvou konkrétních období. Nejvíce jich pramení z již zmíněného období Československa a ty zbývající jsou pak obrozeneckého původu. (Svobodová 2007, s. 17) Podobně i jihoslovenismy⁷, pocházející především ze srbochorvatštiny, mají své kořeny právě v době národního obrození, kdy vládla snaha obohatit českou slovní zásobu o přejímky z dalších slovanských jazyků. (Tamtéž, s. 17)

Vzájemné česko-slovenské jazykové kontakty lze ovšem vysledovat i dále do minulosti než jen ke vzniku Československa, ačkoliv v průběhu těchto kontaktů měla větší vliv spíše čeština na slovenštinu než naopak. První slovakismy byly v českých textech shledány již ve 14. století, a to v *Bohemáři* Mistra Klareta, ačkoliv v určení jejich původu se lingvisté rozcházejí a někdy je označují jako moravismy. (Karlík a kol. 2016b, s. 1650⁸) V období habsburské monarchie byla slovenština zároveň i zprostředkujícím jazykem pro přejímání některých hungarismů do češtiny. (Baňko a kol. 2016, s. 43)

Nový encyklopedický slovník češtiny (2016a, s. 224⁹) rozděluje česko-slovenské kontakty celkem do šesti období: „1. období do kodifikace spis. slovenštiny, 2. období od

⁶ Citováno z hesla „čeština 2. poloviny 20. století“, jehož autorem je O. Bláha.

⁷ Dále v práci budeme místo termínu „jihoslovenismy“ užívat termínu „jihoslavismy“, aby nedocházelo k záměně se „slovenismy“, a sice přejímkami ze slovinštiny.

⁸ Citováno z hesla „slovakismy v češtině“, jehož autorkou je M. Nábělková.

⁹ Citováno z hesla „česko-slovenský jazykový kontakt“, jehož autorkou je M. Nábělková.

kodifikace spis. slovenštiny koncem 18. stol. (80. léta 18. stol. Bernolákova kodifikace; 40. léta 19. stol. Štúrova kodifikace jako východisko současné spis. slovenštiny), 3. první období koexistence ve společném česko-slovenském státě od r. 1918, 4. období druhé světové války s přechodným rozdělením Československa, 5. druhé období koexistence ve společném česko-slovenském státě po r. 1945, 6. období po roce 1993, kdy se rozdělilo Československo a vznikly samostatná Česká republika a Slovenská republika.“

Po rozdělení Československa měly vliv na český jazyk také národnostní menšiny, které se v České republice ve větším množství usadily, a tím pádem i ovlivňovaly místní jazykovou situaci. Vedle početných Vietnamců to byl rovněž i jeden z dalších slovanských národů, a sice Ukrajinci (Komárek 2012, s. 58), jejichž podíl na populaci České republiky v roce 2022 ještě dramaticky vzrostl.

2. Klasifikace přejímek

V této kapitole se zaměříme na některé z možností klasifikace přejímek, kterých je nicméně výrazně více než jen těch, které zde budou zmíněny. Přejímky lze totiž klasifikovat dle potřeby mnoha různými způsoby, a tak zde zmíníme pouze ty nejčastější.

Ještě před výpisem způsobů klasifikace přejímek však krátce obrátíme svou pozornost k samotnému termínu „přejímka“ nebo také „slovo přejaté“. V minulosti totiž pro přejímku existovala celá řada dalších pojmenování, přičemž některé z nich se užívají i v současnosti a vedou se diskuze o jejich adekvátnosti.

2.1. Termín „přejímka“

Z důvodu puristických snah se přejímky v minulosti nazývaly například negativně zbarveným výrazem „barbarismus“, jímž se ovšem i dnes „v literární vědě označuje záměrné užití jazykové výpůjčky jako stylistického prostředku“. (Baňko a kol. 2016, s. 45, 170) Výjimečně se lze setkat i s označením „xenismus“, s nímž však v české lingvistice pracoval převážně František Daneš, a tak se mimo jeho texty nejedná o velmi často užívané pojmenování. (Svobodová 2009, s. 26)

Vedle samotné „přejímky“ je dodnes značně užívaným označením také výraz „výpůjčka“, s nímž ve velké míře pracuje například *Nový encyklopedický slovník češtiny* (r. 2016). Chce-li v něm člověk nalézt definici přejímky, musí si vyhledat právě termín „výpůjčka“, protože heslo „přejímka“ tento slovník neobsahuje.

Je to nicméně především termín „výpůjčka“, který navzdory jeho dosud velmi častému užívání považují někteří lingvisté za neadekvátní a zavádějící. Výraz „výpůjčka“ totiž naznačuje, že se jedná o něco, co je nutné později vrátit, jako je tomu u vypůjčených hmotných věcí. Při přejímání slov však není potřeba ptát se na souhlas nějakého „majitele“ a výchozí jazyk přejímané slovo neztrácí, ale nadále mu zůstává. Mnohdy navíc uživatelé výchozího jazyka o „výpůjčce“ v jazyce cílovém ani nevědí. (Baňko a kol. 2016, s. 15)

Zaměnitelně s přejímkou se někdy užívá také výrazu „cizí slovo“, který je ovšem podobně jako „výpůjčka“ z určitého pohledu problematický, jelikož se podle klasifikace přejímek na základě jejich adaptovatelnosti do cílového jazyka jedná pouze o jednu kategorii přejímek, a nikoliv o jakoukoliv možnou přejímku. K tomu však již více viz kapitola „2.2. Způsoby klasifikace přejímek“.

Také s ohledem na výše uvedené budeme v této diplomové práci pracovat primárně s termínem „přejímka“, ačkoliv některé z jeho dalších pojmenování se zde mohou taktéž vyskytnout (především v citacích).

2.2. Způsoby klasifikace přejímek

Přejímky lze rozdělit, jak už bylo na začátku kapitoly uvedeno, mnoha způsoby a podle řady různých hledisek. Například Marek Nekula (2016a, s. 27) rozděluje přejímky v *Novém encyklopedickém slovníku češtiny* na základě jejich – již zmíněné – adaptovatelnosti do cílového jazyka celkem do tří kategorií, a sice na tzv. pravé neboli adaptované výpůjčky, dále cizí slova, která jsou do české slovní zásoby sice nějakým způsobem adaptovaná (například morfologicky), ale uživatelé je pocítují jako lexémy cizího původu, a v poslední řadě slova citátová, jež jsou v češtině zavedená, ale neskloňná, jelikož si zcela zachovávají svůj původní tvar a výslovnost (*science fiction*, *know-how* apod.).

Nejběžnějším způsobem klasifikace přejímek je ovšem klasifikace dle jejich původu – tedy výchozího jazyka. Výsledkem jsou poté jazykové kategorie jako anglicismy (původ v angličtině), germanismy (původ v němčině), rusismy (původ v ruštině), polonismy (původ v polštině) apod. (Kučera 2018, s. 2) Tento způsob klasifikace budeme užívat i v této práci, nicméně jak již bylo řečeno, dalších způsobů existuje celá řada.

Přejímky lze například rozdělit také podle samotného způsobu, jímž byla přejata, a to na přejímky fonetické, které jsou založené na původní výslovnosti a neodpovídají psané podobě ve výchozím jazyce, naopak přejímky grafické, jež jsou založené na původním pravopise, ale neodpovídají původní výslovnosti, a pak také na přejímky smíšené. (Baňko a kol. 2016, s. 17)

Další možností klasifikace je rozdělení na přejímky přímé a nepřímé, jež byly do cílového jazyka převzaty z jazyka zprostředkujícího, anebo z hlediska jejich zdroje na vnější a vnitřní, přičemž přejímky vnější pocházejí z cizích jazyků, zatímco přejímky vnitřní jsou přejaty z jiné varianty téhož jazyka. (Tamtéž, s. 17–18)

Rozčlenit přejímky lze rovněž podle míry jejich rozšíření, a to na přejímky textové, které jsou omezené například jen na jedinou výpověď, a mají tedy v jazyce nejmenší rozšíření, dále pak přejímky idiolektické, rodinné, dialektické, a nakonec i jazykové, jež jsou rozšířené v celém jazyce. (Tamtéž, s. 18)

Velmi okrajově je možné dělit přejímky i na základě jejich užitečnosti v cílovém jazyce, a sice na přejímky užitečné a nepotřebné, přičemž za užitečné jsou považovány jen ty přejímky, které nemají v cílovém jazyce žádnou alternativu, zatímco za ty nepotřebné jsou pak považovány všechny ostatní – tedy ty, jež lze nahradit nějakým domácím synonymem. Z toho důvodu je obecně na takové členění nahlíženo spíše skepticky, obzvláště protože „potřebnost“ slova vnímá každý uživatel jazyka subjektivně a také protože nahrává argumentaci puristů. (Tamtéž, s. 170–171)

Kučera ve své stati *Klasifikace přejímání a lexikálních výpůjček – obecná diskuse i poznámky k čínštině* (2018, s. 3–6) zmiňuje rovněž způsoby klasifikace přejímek dle jejich funkce, z hlediska jazykové politiky, pocitování cizosti přejímky v cílovém jazyce či z hlediska sémantiky, přičemž sémantická klasifikace bude druhým způsobem, jehož budeme v této práci kromě klasifikace dle výchozího jazyka užívat.

Poslední hledisko, podle něhož lze přejímky rozdělit a které zde uvedeme, je pak klasifikace podle souladu s platnou jazykovou normou, a sice na přejímky normativní a nenormativní, jež jsou pak považovány za jazykové chyby. (Baňko a kol. 2016, s. 18)

3. Adaptace přejímek do cílového jazyka

Lexikální přejímky jsou výsledkem vzájemného ovlivňování dvou jazyků na lexikální rovině, kdy aktivní roli sehrává cílový jazyk, který musí příslušný přejímaný tvar adaptovat do svého jazykového systému. Výjimečným způsobem přejímání lexika jsou však i přejímky bez adaptace, a to i té nezákladnější fonologické, kdy cílový jazyk například nahrazuje v něm neexistující fonémy těmi foneticky nejbližšími. Takové případy jsou typické pro vymírající jazyky v dominantním obklíčení jazyků jiných. (Furdík 1994, s. 96–97)

Mimo tyto krajní příklady ovšem „adaptáciu prevzatých jednotiek musíme pokladať za nevyhnutnú podmienku ich postupnej integrácie do lexiky prijímajúceho jazyka. Lexikálna jednotka sa adaptuje fonicky, morfológicky, slovtvorne, sémanticky, štýlisticky a kolokačne“. (Tamtéž, s. 97)

Cílový jazyk se někdy může stát zároveň i jazykem zprostředkujícím pro jazyk třetí, kdy jazyk do svého jazykového systému adaptuje přejímku z jazyka, z něhož původně nepochází a také do něj byla v minulosti přejata. (Svobodová 2009, s. 22) Jako příklad můžeme uvést třeba lexém *pacht*, který *Slovník spisovného jazyka českého* klasifikuje jako přejímku z němčiny, do níž se však původně dostala z latiny. Její latinský původ potvrzuje také Václav Machek (2010, s. 427) ve svém *Etymologickém slovníku jazyka českého*.

V každém případě je však přejímání selektivním aktem, přičemž motivací k převzetí lexika je primárně mezera v cílovém jazyce, který potřebuje pro potřeby komunikace pojmenovat nějakou novou skutečnost. (Tamtéž, s. 22)

K přejímání slov nicméně existují i další důvody než jen potřeba pojmenovat novou skutečnost, ačkoliv tento důvod značně převažuje. K převzetí lexému z jiného jazyka může dojít například i z důvodu jeho větší přesnosti či expresivity, než je tomu u již existujícího slova v jazyce cílovém. Někteří lidé, většinou z mladší generace, používají cizí slova případně i jen čistě pro zábavu nebo protože cítí potřebu osvěžit svou slovní zásobu. (Baňko a kol. 2016, s. 169)

V lexikologii slova přejatá stojí vedle slov cizojazyčných, v jejichž případě si jsou uživatelé vědomi toho, že užívají cizích slov, zatímco v případě slov přejatých tomu tak dnes již mnohdy není, jelikož se jedná o slova, která se zcela začlenila do české slovní zásoby, a to mimo jiné i českou výslovností nebo skloňováním. (Blatná 2000, s. 85)

Kanadsko-americká lingvistka Gillian Sankoffová uvádí dva výsledky jazykových kontaktů, při nichž dochází k přejímání lexémů, a to tzv. výpůjčkovou situaci, kdy nedominantní jazyk přebírá přejímky z jazyka dominantního, a dále tzv. substrátovou situaci, při níž dochází k opaku – tedy výpůjčky přejímá dominantní jazyk z jazyka menšinového. (Karlík a kol. 2016a, s. 758¹⁰)

3.1. Stupně formální adaptace

Typy přejímek lze rozdělit podle stupně formální adaptace v cílovém jazyce do tří kategorií. Zaprvé zde máme lexémy původní neboli neadaptované, u nichž zůstal zachován původní pravopis a mnohdy i výslovnost. Z toho důvodu jsou také tyto přejímky na rozdíl od zbývajících dvou kategorií nejméně začleněné do české slovní zásoby. (Svobodová 2007, s. 26)

Zadruhé lze hovořit o lexémech přejatých, tedy adaptovaných, mezi něž můžeme zařadit slova pravopisně počeštěná, ale stále vnímaná jako cizí, dále slova plně zdomácnělá, ale i lexémy zachovávající si pravopis či výslovnost původního jazyka, ale do češtiny jsou adaptované alespoň morfologicky – tedy skloňované. Poslední kategorií jsou pak tzv. kalky, a sice doslovné překlady. (Tamtéž, s. 27)

U mnohých přejímek, zvláště pak pocházejících z angličtiny, je také často patrná nejednotnost v písemném zápisu, kdy vedle sebe existují zcela počeštělé varianty lexémů a varianty hybridní, které mají počeštělou pouze část slova, zatímco ta zbývající zůstává věrná svému původnímu jazyku. (Tamtéž, s. 28)

Na procesu adaptace se podílí několik různých vlivů, které rozhodují o jeho průběhu a výsledku, a sice typová vzdálenost výchozího a cílového jazyka, sémantická závažnost s ustáleností významu, slovtvorné vlastnosti, frekvence užití, oblast užití, typ uživatelů a druh slova. (Svobodová 2009, s. 43)

3.2. Ortoepická a ortografická adaptace

Součástí adaptace přejímek je i jejich kodifikace v příslušných pramenech (*Pravidla českého pravopisu, Slovník spisovného jazyka českého* atd.), a to včetně kodifikace výslovnostní. Je to však právě výslovnost, která činí uživatelům při užívání přejímek největší potíže, jelikož před samotnou kodifikací, ale i po ní značně kolísá napříč různými

¹⁰ Citováno z hesla „jazykový kontakt“, jehož autorem je M. Nekula.

věkovými i sociálními skupinami, což nakonec velmi často vede k vytvoření výslovnostních dublet. (Stich 1982, s. 86–88)

Ortoepická adaptace zahrnuje české umístění přízvuku na příslušnou slabiku, substituci cizích hlásek neexistujících v českém fonetickém systému, realizaci kombinačních změn v hláskových skupinách a další. (Svobodová 2009, s. 44)

Zatímco značná část uživatelů českého jazyka má tendenci nahrazovat hlásky cizího původu nejbližšími fonémy v češtině, jiná část uživatelů, především těch ovládajících jazyk, z něhož daná přejímka pochází, má snahu zachovávat původní výslovnost. Stejně tomu je i v případě grafického zápisu, jelikož kodifikace v oficiálních příručkách je značně zpožděná, a tak v době, kdy ke kodifikaci dojde, už v jazyce jednotlivé lexémy figurují i v několika různých grafických podobách. (Svobodová 2007, s. 32–33) Průběh ortografické adaptace je totiž obvykle takový, že se daný lexém nejprve převezme i s původním pravopisem, následně dojde k vytvoření dublet a teprve poté se plně počestí. (Svobodová 2013, s. 8)

S výslovnostními a grafickými dubletami nebo v jazyce zcela neadaptovanými lexémy se však potýkají převážně dnešní neologismy pocházející z angličtiny. Například polonismy z Jungmannovy doby prošly důkladnou hláskoslovnou adaptací, přičemž jen „asi u dvou procent výpůjček lze zjistit mechanické napodobení hláskové podoby polského originálu“. Řada polonismů prošla v češtině oproti originálu také významovými změnami – především v botanické terminologii. (Stich 1967, s. 230)

V případě polonismů v češtině se zaváděla česká kvantita, přičemž byl častěji zvolen dlouhý vokál namísto krátkého, dále pak české přehlásky po původně měkkém konsonantu, prováděla se změna z původně užitého konsonantu „g“ v „h“ či „rz“ v „ř“ a další. (Karlík a kol. 2016b, s. 1342–1343¹¹)

Konkrétně ortografická adaptace je mnohdy v podstatě nevyhnutelná, především užívají-li výchozí a cílový jazyk rozdílnou abecedu či systém písma. (Baňko a kol. 2016, s. 20)

3.3. Morfologická adaptace

Morfologická adaptace je jeden z nejzákladnějších způsobů počestění cizojazyčných přejímek, kdy jsou k původním tvarům připojovány české tvarotvorné a slovtvorné afixy

¹¹ Citováno z hesla „polonismy v českém lexiku“, jehož autorem je O. Bláha.

umožňující následnou deklinaci a konjugaci, přičemž nejčastějším procesem počešťování bývá sufixace a prefixace. (Svobodová 2007, s. 50)

Tvaroslovná adaptace může mít v češtině celkem čtyři základní stupně. Tím prvním je slovnědruhové zařazení, v jehož rámci dojde pouze k přiřazení přejatého jazykového prostředku k příslušnému slovnímu druhu, přičemž zůstává nesklonný, a nedochází tedy k dalším morfologickým změnám. Druhým stupněm je přiřazení k mluvnickému rodu a číslu, k čemuž však dochází primárně v případě substantiv. U substantiv dochází také ke stupni třetímu, a to k přiřazení k deklinačnímu typu. Posledním stupněm je poté adaptace slovo tvorná spočívající v již zmíněném připojování různých afixů ke slovo tvorným základům. (Svobodová 2009, s. 45–46)

Ačkoliv většina přejímek morfologickou adaptací projde, nalezneme v české slovní zásobě i výrazy, které jsou užívány ve svých původních neohebných tvarech. Většina těchto přejímek se v současné době řadí mezi neologismy a pochází z anglického jazyka, který ve světě dominuje a mezi nímž a češtinou existují značné morfologické rozdíly ztěžující následné zařazení k české deklinaci. (Svobodová 2007, s. 37–38) Jelikož je však čeština silně flektivní jazyk, mnohé původně nesklonné přejímky se časem pod tlakem „přirozenosti“ českého jazyka přece jen začnou skloňovat. (Tamtéž, s. 39)

„Nesklonná v češtině zůstávají zpravidla jména cizího původu, jež mají pro češtinu neobvyklé zakončení na *-i*, *-u* nebo na dlouhou samohlásku: *-ó*, *-ú*, *-é* (jde o hlásky vyslovované, psaná podoba může být odlišná [...]).“ (Tamtéž, s. 37)

3.4. Sémantická adaptace

Při replikaci modelového jazyka často dochází kromě hláskové a morfologické adaptace také k významovým posunům, kdy má přejímka v cílovém jazyce ne vždy stejný význam, jaký jej má dané slovo v jazyce původním. (Karlík a kol. 2016b, s. 2050¹²)

Například „polysémické jednotky se obvykle nepřejímají ve všech významech výchozího jazyka, ale jen v některém z nich, resp. výjimečně ve více významech, jejichž počet je však vždy výrazně nižší“. Tento jev se obecně nazývá zúžením významu. (Svobodová 2009, s. 47) Zúžení významu však lze rovněž nazvat také jeho generalizací či zobecňováním. (Rangelova 2005, s. 168)

Kromě zúžení významu ovšem může v rámci sémantické adaptace docházet i naopak k rozšíření původního významu, v jehož rámci získávají slova adaptovaná do českého

¹² Citováno z hesla „výpůjčka“, jehož autorem je M. Nekula.

jazykového systému nové významy, jež lexiku v jeho výchozím jazyce nenáleží. (Bláha a kol. 2016, s. 28) Například výraz *ohromný* si ponechává původní ruský význam „obrovský“, ale zároveň i až v českém jazykovém systému získaný význam „ohromující“. (Cuřín 1977, s. 97) Jiný výraz pro zúžení významu zní také specifikace či konkretizace. (Rangelova 2005, s. 168)

Ve výjimečných případech se rovněž stává, že jsou do cílového jazyka přejímána slova ve zcela odlišném významu, než jaký mají v jazyce výchozím, přičemž u nich tedy nedochází k rozšíření ani zúžení významu, ale ke kompletní sémantické transformaci. (Svobodová 2009, s. 101)

Obecně je vliv cizího jazyka významným faktorem v neosémantizačních procesech, přičemž se tyto procesy vyvolané právě vlivem cizího jazyka týkají především lexémů nadnárodního charakteru. V dnešní době však dochází k vyvinutí nových významů téměř výhradně pod vlivem angličtiny z důvodu silné internacionalizace v jazykovém prostoru, a to nejen v češtině. Například slovo *promoce* se objevilo s výrazně novým sémantickým významem, pocházejícím právě z angličtiny, i v řadě dalších slovanských jazyků, a sice ve slovenštině, polštině či bulharštině. (Mravinacová 2005a, s. 180–182)

3.5. Slovtvorněparadigmatická adaptace

„Slovtvorněparadigmatická adaptace je proces postupného rozvíjení vztahů přejatých lexikálních jednotek (dále LJ) k dalším LJ. Uvnitř systému české lexikální zásoby mohou být přejaté LJ vázány slovtvornými vztahy a) k LJ přejatým nezávisle na nich (v minulosti, současně, popř. v budoucnu); b) k LJ, které byly přejaty společně s nimi (ve vzájemné závislosti); c) k nově utvořeným LJ, jejichž vznik samy motivovaly.“ (Mravinacová 2005b, s. 203)

V češtině tedy existuje řada přejímek se shodnými kořennými morfémy fungujícími ve stejném nebo minimálně podobném významu, ale které byly přejaty nezávisle na sobě (*home office, homevideo, homework* atd.), a stejně tak můžeme v české slovní zásobě nalézt i vzájemně spjaté skupiny přejímek (*skener, sken, skenovat*). (Tamtéž, s. 204)

Přejaté lexémy se však rovněž mohou stát modelem pro tvoření dalších, které jsou pak díky slovtvorným vztahům k nim snáze „zaveditelné“ do české slovní zásoby. Jako příklad lze uvést přejaté slovo *workoholik*, na jehož základě bylo vytvořeno mnoho dalších lexémů typu *čokoholik*. (Tamtéž, s. 205)

4. Postoje vůči přejímkám v českém lexiku

Přejímky odjakživa stály ve středu zájmu veřejnosti a velmi často jí byly odmítány a kritizovány. Za touto kritikou stál purismus, „jehož snahy o tzv. ‚čistotu‘ jazyka byly většinou obráceny právě proti přejímání slov. V odmítání slov cizího původu se často projevovala pouhá xenofobie, negativní popírání všeho, co přichází z jiného prostředí. Většinou však byly silné puristické vlny podmíněny zvláštními okolnostmi mimojazykovými, tj. především slabostí, nebo dokonce ohrožením jazyka ze strany jazyka národa hospodářsky a politicky silnějšího“. (Tejnor 1972, s. 185)

V českém prostředí se nejvýrazněji projevoval purismus protiněmecký, a to v 15. a 19. století, přičemž se puristé skutečně zasloužili o odstranění některých germanismů z jazyka. Spisovný jazyk se nicméně nenechal puristickými snahami ovlivnit zcela a generace sdružená kolem Jaroslava Vrchlického ochotně přijímala řadu přejímk z cizích jazyků, třebaže se jednalo převážně o anglicismy a galicismy. (Komárek 2012, s. 47–48) Víceméně po celý průběh vývoje českého jazyka byla jednotlivá období purismu střídána obdobími jisté benevolence vůči přejímání. (Baňko a kol. 2016, s. 45)

V porovnání s jinými jazyky, například s polštinou, však čeština jakožto výrazně flexivní typ není přejímání slov příliš nakloněna, a tak ani navzdory již jmenovaným obdobím, kdy cizí slova přejímala poměrně ochotně, má přejímk výrazně méně než třeba již zmíněná polština. (Lotko 2008b, s. 86) Mnohé přejímky v českém jazyce mají navíc status mezinárodních výrazů, které figurují i v řadě dalších, převážně evropských, jazyků. (Baňko a kol. 2016, s. 45)

Za negativními postoji uživatelů k cizím slovům nicméně nestojí pouze dozvuky purismu, ale velký vliv na tom má i skutečnost, že cizí slova činí mnoha lidem potíže plynoucí „ze špatné znalosti významů cizích slov a také z neznalosti jejich formy (výslovnost, flexe, pravopis)“. (Lotko 2008c, s. 101)

V posledních několika desítkách let však dochází k oslabení tohoto přejímání „nepřejícího“ rysu češtiny – konkrétně od roku 1989, kdy můžeme hovořit o sílící internacionalizaci české slovní zásoby, jelikož výrazná většina veškerých neologismů je dnes již právě cizího původu – třebaže převážně anglického, a nikoliv slovanského –, a řada z nich jsou pro češtinu ne zcela typická nesklonná substantiva a adjektiva. (Lotko 2008a, s. 27–28)

Internationalizace je „všeobecně charakterizována jako ‚tendence ke společnému mezinárodnímu vyjadřování‘, jako ‚snaha o užívání prostředků mezinárodních‘“ a ve

větší či menší míře je typická pro všechna jazyková společenství. (Karlík a kol. 2016a, s. 705¹³)

S internacionalizací v dnešní době souvisí také to, že můžeme v českém prostředí sledovat namísto jazykového purismu spíše tzv. jazykový snobismus, tedy záměrné užívání cizích módních výrazů skupinou obyvatel s cílem povyšovat se nad druhé dáváním na odiv svého vzdělání či vyšší intelektuální úrovně. (Lotko 2008d, s. 116) Svobodová (2009, s. 36) v rámci toho upozorňuje také na existenci názorů, že dnes je přejímání výsledkem „bezhlavé honby za cizími vzory nebo touha po nápodobě“.

Navzdory skutečnosti, že čeština obsahuje výrazně méně přejímek než jiné evropské jazyky s nižším počtem flektivních rysů (jako polština či ruština), se nicméně dle sociologických výzkumů přibližně polovina populace domnívá, že čeština obsahuje cizích slov příliš mnoho a že našemu jazyku spíše škodí, než aby jej obohacovala. (Baňko a kol. 2016, s. 49) Z historických příkladů však vychází, že ačkoliv jsou v jistém ohledu puristické snahy prospěšné, velká puristická snažení jazyku většinou nijak výrazně neprospívala, a naopak v něm způsobovala velký zmatek. (Tamtéž, s. 173)

Kromě ochuzování samotného slovníku totiž purismus způsobuje nedostatek synonym, jež jsou pro bohaté konverzace klíčové, a také sevřenost vědecké terminologie. (Svobodová a Baňko 2016, s. 51) Dnes už tak alespoň mezi jazykovědci puristy spíše nenalezneme, jelikož mezi nimi v současné době panuje shoda v tom smyslu, že přejímky jsou pro vývoj jazyka potřebné a povětšinou jej obohacují. Kritizovány bývají nicméně i nadále ty přejímky, k nimž existují mezi domácími slovy synonyma, jež jsou poté odsunuta na periferii, což jazyk zase naopak ochuzuje. (Baňko a kol. 2016, s. 171)

¹³ Citováno z hesla „internacionalizace“, jehož autorkou je O. Martinová.

5. Excerpce přejímek ze slovanských jazyků ve *Slovníku spisovného jazyka českého*

V rámci této kapitoly vyexcerpujeme v co možná nejúplnějším množství lexémy, jež jsou ve *Slovníku spisovného jazyka českého* (dále také jako *SSJČ* či pouze „slovník“) označeny jako přejímky z některého ze slovanských jazyků. Namísto knižní publikace slovníku, jež vycházela tiskem v letech 1960–1971, k tomu však využijeme jeho elektronickou verzi spuštěnou roku 2011 na adrese: <https://ssjc.ujc.cas.cz/>, z níž lze díky možnosti internetového vyhledávání jednotlivé lexémy vyexcerpovat velmi snadno a rychle, a to způsobem popsaným v kapitole „5.2. Postup excerpce přejatých lexémů“.

5.1. Stanovení hypotéz k excerpci přejatých lexémů

Před samotnou excerpci přejímek si však ještě stanovíme tři hypotézy následujících výsledků:

1. Nejvíce výskytů budou ve *SSJČ* vykazovat ruismy následované polonismy, jelikož jak již bylo zmíněno v předešlých kapitolách, ze slovanských jazyků se přejímalo nejvíce právě z ruštiny a polštiny. Třetí početně největší skupinou pak budou slovakismy.
2. Mezi vyexcerpovanými přejímkami ze slovanských jazyků bude k nalezení nejvíce substantiv, adjektiv a verb.
3. Mezi vyexcerpovanými přejímkami ze slovanských jazyků nebude k nalezení všech deset slovních druhů. Pronomina, prepozice, konjunkce, partikule a interjekce se mezi nimi pravděpodobně nebudou vyskytovat.
4. Některé přejímky budou ve *SSJČ* označeny jako potenciální přejímka z více než jednoho slovanského jazyka, protože výchozí jazyk, z něhož byla přejímka převzata, není vždy jednoznačně určitelný.

5.2. Postup excerpce přejatých lexémů

Užitý postup excerpce všech lexémů, které *SSJČ* klasifikuje jako přejímku z některého ze slovanských jazyků, je následující:

1. Ve vyhledávací aplikaci místo automaticky zvoleného rozkazu „Jen hesla“ zaškrtneme „Hesla i heslové stati“, jelikož přejaté lexémy jsou jazykem svého původu označeny až v rámci definice, a nikoliv v hesle samotném.

2. Odškrtneme automaticky nastavená „Celá slova“, protože přejaté lexémy jsou jako přejímky ve *SSJČ* klasifikovány zkratkou, a nikoliv celým slovem typu „rusismus“ apod.
3. Do vyhledávacího pole poté zapíšeme příslušnou zkratku, již *SSJČ* užívá pro přejímky z jednotlivých slovanských jazyků, a sice „z rus.“ pro rusismy, „z ukr.“ pro ukrajinismy, „z bulh.“ pro bulharismy, „ze srb.“ pro srbismy, „ze srbch.“ pro serbokroatismy, „ze slovin.“ pro slovenismy, „z pol.“ pro polonismy, „ze sloven.“ pro slovakismy a nakonec i „z jsl.“ pro jihoslavismy. Mimo tato označení však slovník někdy užívá pouze „rus.“ či „podle rus.“ apod., a tak si postupně vyhledáme všechny možné zkratky a výsledné seznamy zkombinujeme.
4. Po vyplnění vyhledávacího pole klikneme na ikonku „Hledat“ a necháme si vygenerovat všechny lexémy, jež odpovídají zadání.
5. Zkontrolujeme výsledky a vymažeme ze seznamu všechny nadbytečné lexémy, jež dané slovní spojení sice obsahují, ale ne ve smyslu označení přejímky. (Při vyhledávání rusismů se ve výsledném seznamu vyskytlo například i heslo „vlasovec“, které *SSJČ* jako přejímku neklasifikuje, ale jeho definice obsahuje slovní spojení „z rus. emigrantů“, výsledky srbismů zase vykazaly i všechny serbokroatismy, jelikož zkratka „srbch.“ zahrnuje rovněž litery „srb.“ značící právě srbismy, apod.).

5.3. Výsledek excerptce přejatých lexémů

Po aplikaci výše uvedeného postupu excerptce jsme ve *Slovníku spisovného jazyka českého* našli celkem 852 přejímek ze zmíněných slovanských jazyků. Výraznou početní převahu mezi nimi mají rusismy, kterých je ve slovníku ze všech slovanských přejímek nejvíce, a to dokonce v mírně nadpolovičním počtu 430 výskytů (50,47 %). O několik desítek výskytů vyšší počet než zbývající přejímky vykazují rovněž slovakismy s 267 výskytů (31,34 %) a polonismy se 76 výskytů (8,92 %), třebaže obě skupiny svým množstvím za již zmíněnými rusismy značně zaostávají. Dále následují srbismy v počtu 22 výskytů (2,58 %), serbokroatismy s 20 výskytů (2,35 %), ukrajinismy s 18 (2,11 %), jihoslavismy s 10 (1,17 %), bulharismy s pouhými 6 výskytů (0,70 %) a v nejmenším počtu 3 výskytů (0,35 %) se ve slovníku nacházejí slovenismy, tj. přejímky ze slovinštiny.

Procentuální výskyt jednotlivých přejímeek zaokrouhluje na dvě desetinná místa „směrem nahoru“, jelikož nezaokrouhlený výsledek je značně delší, a to o další jedno či častěji dvě desetinná místa. Z toho důvodu pak také výsledný součet procent všech přejímeek nemusí udávat přesných 100 %, jako by tomu bylo v případě, kdy bychom uváděli nezaokrouhlený výsledek. Stejným způsobem budeme postupovat při výpočtu procentuálních podílů jednotlivých přejímeek i v dalších kapitolách.

Vzhledem k českým dějinám a jazykovým kontaktům Čechů právě s Rusy, Slováky a Poláky nejsou první tři místa přejímeek vykazujících nejvyšší výskyty překvapivá, třebaže jsme původně očekávali vyšší výskyt polonismů nežli slovakismů. To ostatně naznačovaly i informace z předešlých kapitol, ale zrovna pro *Slovník spisovného jazyka českého* to očividně neplatí. Naše první hypotéza tak byla potvrzena pouze částečně díky početným rusismům, nicméně převaha slovakismů (ještě navíc poměrně výrazná) nad polonismy naší prvotní hypotéze odporuje.

Důvod takto výrazné převahy rusismů, ale i slovakismů nad polonismy spatřujeme ve velmi pravděpodobné tendenční klasifikaci, k níž se nejspíše při tvorbě slovníku přistoupilo. Jelikož *SSJČ* vycházel knižně v letech 1960–1971, kdy ČSSR žila pod ideologií KSC, a byla tedy už více než patnáct let v područí SSSR, řada lexémů, jež existovala kromě ruštiny také v dalších slovanských jazycích, a mohla tak být klasifikována rovněž jako polonismus apod., byla nejspíše „raději“ (tj. z politických důvodů) označena za rusismus. Vysoký výskyt slovakismů si zase vysvětlujeme skutečností, že v téže době zároveň, a to už řadu desetiletí, existoval společný československý stát. Značné množství vyexcerpovaných slovakismů jsou navíc lexémy původní, u nichž zůstal zachován výchozí pravopis a mnohdy i výslovnost. Předpokládáme tak u nich, že by se ve slovníku zformovaném v dnešní době už nejspíše ani neobjevily.

Co se slovnědruhového zařazení týče, mezi vyexcerpovanými přejímeekami výrazně převažují substantiva, jež za sebou dalece nechávají verba a adjektiva a výjimečně i další slovní druhy, přičemž ty se vyskytují pouze mezi přejímeekami ze slovanských jazyků s těmi nejvyššími výskyty (tj. rusismy, slovakismy, polonismy, a překvapivě i mezi srbismy). Veškeré serbokroatismy, ukrajinismy, bulharismy, jihoslavismy a slovenismy jsou tedy ve *SSJČ* výhradně substantiva (5× 100 %).

Z vyexcerpovaných přejímeek lze nejpočetněji zastoupené rusismy se 430 výskyty zároveň i rozdělit mezi nejvíce slovních druhů, a to šest různých. Konkrétně se dělí celkem na 395 substantiv (91,86 %), 15 adjektiv (3,49 %), 13 verb (3,02 %), 4 adverbia

(0,93 %), 1 numerale (0,23 %), a dokonce také 2 interjekce (0,47 %). Jedinými adverbii mezi rusismy jsou slova *charašo*, *kolychavě*, *ničevó* a *skučno*, numerale je lexém *vterý* a interjekce *hurá* a *pašol*.

Oněch 267 slovakismů se následně dělí mezi pět slovních druhů, a to na 172 substantiv (64,42 %), 57 verb (21,35 %), 25 adjektiv (9,36 %), 8 adverbii (3,00 %) a 5 prepozic (1,87 %). Adverbii jsou mezi slovakismy lexémy *hej*, *iba*, *naostatek*, *napokon*, *nenazdajky*, *povýše*, *vela* a *zúkol*, a co se prepozic týče, mezi ty patří *ponad*, *popod*, *zpomězi*, *zponad* a *zpopod*. Slovakismy jsou přitom jedinou ze stanovených kategorií přejímek, jež prepozice obsahují.

V případě srbismů jich ze všech 22 lokalizovaných případů patří 21 mezi substantiva (95,45 %) a ten poslední případ (4,55 %), a sice lexém *četovati*, je pak verbem.

Mezi zbývajících 76 polonismy, jež se ve *SSJČ* vyskytují, se posledně nachází rovněž pět slovních druhů: 68 substantiv (89,47 %), 5 verb (6,58 %), 1 adjektivum (1,32 %), 1 adverbium (1,32 %) a 1 interjekce (1,32 %). Osamocenou interjekcí mezi polonismy je *pšakrev*, adverbium *kolychavě* a adjektivem *ruměný*.

Naše druhá hypotéza se nám tedy potvrdila: Substantiva, adjektiva a verba jsou mezi příslušnými přejímkami nejpočetnější, ačkoliv substantiva nad těmi dvěma dalšími slovními druhy výrazně dominují.

Třetí hypotézu jsme podobně jako tu první potvrdili pouze částečně, a sice tím, že nelze vyexcerpované přejímky rozdělit mezi všech deset slovních druhů (chybí mezi nimi pronomina, konjunkce a partikule). Tři přejaté lexémy – dva rusismy a jeden polonismus – jsou ovšem interjekce a několik slovakismů poté náleží k prepozicím, jež jsou mezi přejímkami původně neočekávali.

Co se týče naší čtvrté hypotézy, tu se nám opět podařilo plně potvrdit, jelikož se mezi vyexcerpovanými lexémy nachází několik přejatých termínů – přesněji jedenáct, jež *SSJČ* uvádí jako přejímku z více než jednoho jazyka. Ve většině výskytů se jedná o sporné případy, kdy nelze s jistotou uvést, ze kterého z těch dvou jazyků přejímka pochází, nicméně se zde objevuje i jeden případ, kdy dané slovo skutečně pramení ze dvou výchozích jazyků, přičemž v každém z nich nese jiný význam.

Konkrétně se jedná o lexém *sabor*, který *SSJČ* označuje jako rusismus a serbokroatismus zároveň, přičemž v obou případech má odlišný význam. *Sabor* pocházející z ruštiny označuje „chrám“, zatímco *sabor* ze srbochorvatštiny „sněm“.

Již skutečně spornými lexémy jsou poté *morda* či *hohol*, které *SSJČ* nejednoznačně označuje jako „polonismus nebo rusismus“, *borba* značená jako „rusismus nebo

jihoslavismus“, *kolychání* a s ním příbuzné adverbium *kolychavě*, jež jsou opět zařazené jak mezi rusismy, tak polonismy, *duma* označená jako rusismus a ukrajinismus, dále *palata* pocházející buď z ruštiny, nebo italštiny, *poéma*, která může být kromě rusismu také latinismem, a nakonec i lexém *káva*, u něhož není jisté, zda jsme jej převzali z polštiny, či maďarštiny (a navíc, prvotním zdrojem tohoto slova je arabština¹⁴).

Speciálním případem je rovněž první část složených slov *sociál-*, jež buď z ruštiny, nebo němčiny získala k nezabarvenému a již existujícímu významu „sociální“ či „socialistický“ další význam, a sice spíše hanlivé označení lexémů vztahujících se k „hnutí souvisejícího s reformistickým socialismem“ (například *sociálšovinismus*).

Tyto sporné příklady jsou vzhledem ke svému zařazení do více než jedné kategorie započítány do úplného výčtu vyexcerpovaných přejímek ze slovanských jazyků dvakrát, protože je uvádíme v obou přiřazených kategoriích zvlášť. Pokud bychom tedy tyto sporné příklady odečetli a uváděli je jen v jedné kategorii, kterou bychom si vybrali (například pouze mezi rusismy namísto mezi rusismy i polonismy zároveň), ve skutečnosti bychom měli od 841 do 846 přejímek místo 852.

U jiných lexémů zase *SSJČ* sice uvádí jen jeden jazykový původ, nicméně upozorňuje na skutečnost, že tento původ není určený se stoprocentní jistotou. Je tomu tak třeba v případě serbokroatismu *plut*, jenž je za serbokroatismus označen slovy „snad ze srbch.“. Partikule „snad“ je tu tak od toho, aby vyjádřila domněnku.

Mezi vyexcerpovanými přejímkami uvádíme také některé lexémy, jež jsou označené jako přejímky z jiného než slovanského jazyka (například z latiny, němčiny apod.), nicméně jsme v průběhu let k těmto slovům převzali další významy, jež už ze slovanských jazyků pocházejí (nejčastěji z ruštiny). Jedním z mnoha příkladů uváděných mezi rusismy je třeba lexém *rajón*, který *SSJČ* sice označuje jako přejímku z francouzštiny, nicméně jeden z jeho možných významů, a sice nevhodné pojmenování „obilnářské oblasti“, pochází právě z ruštiny, a tak jej v této práci vedeme právě mezi rusismy. K těmto případům viz více kapitola „7.3. Sémantická adaptace“.

Řadu vyexcerpovaných přejímek *SSJČ* označuje symbolem křížku (†), a tak mnohé přejaté lexémy, s nimiž tu budeme pracovat, patří mezi lexémy, jež se v českém jazyce nakonec neujaly, potažmo se v něm přestaly užívat (*barnavý*, *bajadér*, *dušice*, *rybalt* a další). My je však v konečném seznamu všech vyexcerpovaných přejímek ze slovanských jazyků přesto uvádíme, protože ať už je jejich status momentálně jakýkoliv, *SSJČ* je jako

¹⁴ Arabský původ tohoto slova ostatně potvrzuje rovněž Václav Machek (2010, s. 246) ve svém *Etymologickém slovníku jazyka českého*.

přejímku z příslušných jazyků vede. Kromě křížku *SSJČ* užívá také mnohem častějšího symbolu hvězdičky (*) značícího, že se sice nejedná o – v českém lexiku – zcela „vymřelý“ termín, nicméně jeho rozšíření je v něm poměrně řídké (*arbuž, beťah, blahoslov, carstvovati, hintov* atd.).

Kompletní seznam všech vyexcerpovaných lexémů včetně jejich slovníkových definic, tj. heslář, obsahuje příloha „Seznam přejímek ze slovanských jazyků ve *SSJČ*“, jež se v elektronické verzi diplomové práce nachází na jejím úplném konci, zatímco ve fyzickém výtisku je k nalezení pouze na přiloženém CD. Přejímky jsou v příloze rozdělené do devíti skupin podle svého výchozího slovanského jazyka, v nichž jsou dále řazené abecedně. Samotné skupiny těchto přejímek jsou nicméně za sebou seřazené nikoliv abecedně, ale dle počtu svých výskytů, a to od nejobjemnější kategorie k té s nejméně výskytu, tj. od rusismů až po slovenismy.

Věříme, že tento seznam udává statisticky reálné údaje, nicméně vzhledem ke skutečnosti, že *SSJČ* neoznačuje přejímky jednotně (jak již bylo zmíněno, například rusismy jsou někdy označeny zkratkou „z rus.“, jindy pouze „rus.“ či „podle rus.“), nelze vyloučit, že se nám nepodařilo vyexcerpovat všechny dostupné přejímky. Stejně tak zde existuje vzhledem k podezřele nízkému počtu excerpt v některých kategoriích (převážně mezi polonismy) i vysoce reálná možnost, že některé přejaté lexémy *SSJČ* jako přejímky neoznačuje vůbec, třebaže se o ně jedná. Tomu se však budeme již více věnovat v kapitole „8.1. Další potenciální přejímky ze slovanských jazyků“.

6. Sémantické okruhy přejímek ze slovanských jazyků ve *Slovníku spisovného jazyka českého*

V této kapitole se pokusíme stanovit, ve kterých sémantických okruzích se jednotlivé přejaté lexémy ze *Slovníku spisovného jazyka českého* nacházejí (a kolik jich v příslušných okruzích celkově je), přičemž budeme tyto okruhy stanovovat pro přejímky z každého slovanského jazyka zvlášť. Budeme přitom postupovat od kategorie přejímek s nejvíce výskyty (tj. od rusismů) k té početně nejmenší (tj. ke slovenismům), což je zároveň i pořadí, v jakém máme tyto kategorie řazené v příloze „Seznam přejímek ze slovanských jazyků ve *SSJČ*“.

6.1. Stanovení hypotéz k sémantickým okruhům

Ještě předtím, než vyexcerpované lexémy rozdělíme do jednotlivých sémantických okruhů, si stanovíme podobně jako v kapitole „5.1. Stanovení hypotéz k excerpici přejatých lexémů“ některé hypotézy výsledků:

1. Z důvodu vzájemné podobnosti slovanských jazyků vlivem náležitosti ke stejné jazykové skupině budou jednotlivé kategorie přejímek vykazovat mnoho shodných sémantických okruhů slov, které se budou opakovat minimálně u dvou kategorií přejímek zároveň – například u rusismů i polonismů.
2. Nejvíce sémantických okruhů slov bude možné stanovit v prvních třech výskytově nejpočetnějších kategoriích přejímek, tj. mezi rusismy, slovakismy a polonismy, a počet jednotlivých sémantických okruhů bude obecně vzhledem k nižším výskytům přejímek kategorií od kategorie klesat.
3. Z důvodu velmi nízkého výskytu bulharismů a slovenismů ve *SSJČ* nicméně nebude možné přejímky zrovna z bulharštiny a slovinštiny do sémantických okruhů rozdělit, protože jednotlivé přejímky z těchto jazyků nebudou vykazovat vzájemnou významovou podobnost.

6.2. Sémantické okruhy rusismů

Vzhledem ke skutečnosti, že rusismy zabírají se svými 430 výskyty více než polovinu všech vyexcerpovaných přejímek ze slovanských jazyků, není překvapivé, že se nám je také podařilo rozdělit do největšího množství sémantických okruhů slov. Konkrétně jsme jich sestavili čtyřadvacet, přičemž 5 termínů (1,16 %) jsme ponechali nezařazených, jelikož se mezi zbývajících rusismy nenacházely žádné další, s nimiž by tvořily vlastní

sémantický okruh. Konkrétně se jedná o vlastní jméno *Alexej*, interjekci *pašol*, adverbia *charašo* a *ničevó*, a nakonec také *světlo*, jež samo o sobě z ruštiny sice nepochází, ale přejali jsme pro něj z ruštiny další význam, a to „z hlediska“, který obsahuje ve *SSJČ* uváděný frazeologismus „ve světle“.

Prvním a zároveň i nejobsáhlejším sémantickým okruhem rusismů jsou termíny pojmenovávající ruské reálie či jinak se vztahující k ruskému prostředí, přičemž jsme do něj rovněž zahrnuli přejímky mající spojitost kromě s Rusy také s Turky, kozáky a dalšími geograficky blízkými národy či skupinami. Celkem jsme sem zařadili 76 přejatých lexémů (17,67 %).

Konkrétně jsme tento okruh sestavili ze substantiv *akyn*, *arba*, *aršín*, *artěl*, *ataman*, *azbuka*, *balagančik*, *barža*, *bědňak*, *bojar*, *bumága*, *červoněc*, *čin*, *činovník*, *dača*, *děkabrista*, *dušice*, *džigitovka*, *gosudar*, *graždanka*, *hosudar*, *hosudarstvo*, *Chachol*, *chutor*, *jolka*, *junec*, *katorga*, *katoržník*, *kerenky*, *kopejka*, *koš*, *kozák*, *lejtěnant*, *Leningrad*, *mir*, *mluno*, *mužik*, *načalstvo*, *narodnik*, *okt'abrista*, *opolčeneč*, *opričnina*, *palanka*, *papirosa*, *prazdnik*, *proletkult*, *pudil*, *raznočinec*, *rozvědčik*, *rozvědka*, *rudoarmejec*, *rudogvardějec*, *Samojed*, *sčot*, *skomoroch*, *skoropis*, *sojuz*, *spec*, *sputnik*, *stěngazeta*, *stolovka*, *subotnik*, *sudar*, *těpluška*, *trudoden*, *ukaz*, *účastek*, *úsadba*, *versta*, *věstový* a *žiliště*, adjektiv *jurodivý*, *leninský*, *prvomájový* a *rejestrový* a nakonec i verba *carstvovati*.

Tento sémantický okruh je zároveň i s těmi dalšími velmi prostupný, jelikož by do něj šla začlenit celá řada přejímek, jež jsme nakonec zařadili do jiného okruhu, k němuž měly rovněž vazbu. Stejně tak by i některé přejímky z tohoto okruhu bylo možné začlenit do nějakého jiného (například lexém *hosudarstvo* by mohl být také přítomen v sémantickém okruhu lexémy označující skupinu apod.). V případech, kdy je tedy možné zařadit přejímku do více než jednoho okruhu, volíme ten, u kterého pocítujeme s danou přejímkou silnější vztah.

Do již zmíněného sémantického okruhu složeného z lexémů označujících nějakou skupinu jsme nakonec zařadili 6 přejímek (1,40 %), a sice substantiva *družba*, *Slavjanstvo*, *sobrání*, *šajka*, *tlupa* a adjektivum *rodný*.

Další poměrně obsáhlou kategorii tvoří vojenská terminologie s celkem 42 zástupci (7,44 %): *atomčik*, *automatčik*, *bělogvardějec*, *běženeč* (tedy za předpokladu, že budeme pracovat s „válečným běžencem“, protože s významem „vystěhovalec“ bychom jej pak zařadili spíše mezi lexémy označující člověka), *bojec*, *borba*, *bulava*, *dobrovolec*, *esaul*, *front*, *gvardějec*, *kadet*, *kádr*, *katuše*, *komandýrovka*, *kontrarozvědka*, *korpus*,

krasnoarmejec, krasnogvardějec, kulometník, milicionér, minomet, oboz, odřad, otrjad, radiouzel, raketometník, rozborka, sborka, stanica, staršina, sumka, šaška, šifrovka, štyk, taran, vintovka, vojovati, vzvod, zátravka, zenit a zenitka.

Po 31 zástupcích (7,21 %) mají termíny politické, jež nejčastěji vykazují spojitost se sověty či komunisty: *agitka, agitprop, agitpropčik, bezpartijní, bolševik, bolševismus, čistka, dorevoluční, eser, grupírovka, chozrasčot, chvostismus, jačejká, jinostranný, kultprop, leninovec, menševik, ochranka, pogrom, politbyro, popučik, rozbojnickví, rozbojník, rozbojný, rozkulačiti, samoděržavec, sovět, sovětník, stalinovec, trudovik a tovaryš.*

Mnoho přejatých lexémů, konkrétně 35 (7,91 %), obsahuje také terminologie zoologická: *babočka, barzoi, běluha, dikobraz, hohol, jeseter, kabar, kajka, kambala, koljuška, koruška, kyt, kytovec, lajka, mamut, manul, mrož, rosomák, sajga, saranče, sášeň, síh, sobaka, sobol, tarakán, tarbík, tarpan, treska, tuleň, ústřice, vorvaň* a okrajově také *změj*, jenž však pojmenovává draka, a sice živočicha mytologického namísto skutečného. Kromě názvů konkrétních organismů jsme sem zařadili rovněž lexémy *astrachán* pojmenovávající kožešinu, *morda*, který představuje zvířecí tlamu, a *ulita* označující schránku živočichů.

Jako další sémantický okruh jsme stanovili botanickou terminologii, která obsahuje celkem 28 zástupců (6,51 %): *buřan, čumiza, durman, jarovisace, kandík, katrán, kavyl, koksagyž, kustovnice, mochna, odur, ostropestřec, paulovnie, pěnišník, proskurník, pustoryl, reveň, sápa, sazaník, starina, škarda, tajga, tavola, tavolník, vachta, vatočnik, vítod a zábělník.*

Dalších 19 přejímek (4,42 %) jsme zařadili mezi lexémy pojmenovávající nějakou člověkem zastávanou roli, ať už v rodině, či ve společnosti, jako je *bábuška, bohatýr, borec, buržuj, d'á'd'a, heroj, kulak, mladogvardějec, moloděc, papáša, popečitel, poraženec, samodur, Slavjan, slavjanofil, soupevník, velikánovič, zapadnik a žitel*. Jistou spojitost s touto kategorií vykazují také lexémy pojmenovávající profesi, kam jsme začlenili 6 zástupců (1,40 %): *dispečer, choďa, karaul, matróz, skotovod a traktér.*

Do gastronomické terminologie patří 13 rusismů (3,02 %) pojmenovávajících buď člověkem zpracovaný pokrm, pitnou tekutinu, či jedlou surovinu: *arbuž, cvikla, čaj, kumys, pelmeně, piroh, samohonka, soljanka, suchar, šašlik, šči a ucha*. Rovněž jsme sem začlenili lexém *gastronom*, který sice pojmenovává člověka, čímž by se nejspíše více hodil do jednoho z předchozích okruhů, ale jelikož je podle něj pojmenován i tento samotný sémantický okruh, nakonec jsme se rozhodli pro jeho začlenění právě do něj.

Dvanáct zástupců (2,79 %) obsahuje terminologie náboženská (*cerkev, církev, d'áče, ikona, minej, pop, sabor, sobor, Vesna, vlchevec, žertva a žrec*) a po 18 rusismech (4,18 %) mají lexémy označující dopravní prostředek (či s ním případně mající nějakou spojitost): *drožka, ešelon, gazík, gruzovik, klasňák, kombajn, korma, ledokol, lunik, Moskvič, paluba, poběda, samochod, stojánka, šturmovik, tačanka, tarantan a tělega*.

Do oděvního názvosloví jsme zařadili 20 lexémů (4,65 %), jež pojmenovávají jak samotné kousky oblečení, tak i jejich případné doplňky: *bašlík, burka, čechel, čuba, gymnast'orka, chalát, juchta, kazak, kokošník, papacha, parašut, pilotka, popona, rubaška, sapog, sarafán, šiněl, tolstovka, ťubětějka a ušanka*.

Dalším sémantickým okruhem jsou geografické termíny obsahující 7 zástupců (1,63 %): *barchan, buran, liman, mys, podzol, rapa a tundra*. Čtyři rusismy (0,93 %) poté patří mezi termíny geologické/mineralogické: *jachont, jantar, osyp a sopka*.

Celkem 4 lexémy (0,93 %) mají souvislost s počasím, konkrétně se jedná o slova *suchověj, tuča, tuman a zásucha*, a 6 přejímek (1,40 %) souvisí s půdou: *občina, obščina, solod', solončak, solonec* a z ruštiny převzatý význam „obilnářská oblast“ pro v češtině již existující lexém *rajón*.

Dalších 5 zástupců (1,16 %) obsahují slova hanlivá (*durak, chuligán, mužština, svoloč*) a rovněž i první část složených slov *sociál-*) a shodně po 3 zástupcích (2× 0,70 %) mají sportovní termíny (*gorodky, rozboj a spartakiáda*) a lexémy související s uměním: *imažinismus, poéma a zkazka*.

Sedm rusismů (1,63 %) jsme následně zařadili mezi termíny hudební (*balalajka, častuška, garmoška, chorovod, přípěv, sopelína a trepak*) a 9 dalších mezi lexémy pojmenovávající stavby či místnosti (2,10 %): *hydrouzel, maják, palata, počva, spalna, středotočka, tamožňa, těrem a úborna*.

Následující sémantický okruh je tvořen jazykovědnými, případně literárními, termíny, kam jsme začlenili celkem 8 lexémů (1,86 %), a sice *akání, bukva, lexikon, plnohlasí, pověst, slovanověda, slovář a stav*.

Poslední dva sémantické okruhy už pak obsahují lexémy, které si sice významově nijak zvlášť podobné nejsou, ale jedná se o slova, jež alespoň shodně označují buď nějaký abstraktní jev, nebo naopak věc hmotnou, případně materiální či civilizační.

Do okruhu výskytově menšího, a sice okruhu civilizačních termínů, jsme začlenili celkem 17 zástupců (3,95 %): *děněžka, gazeta, kapron, knuta, kolokol, lenta, nahajka, prestol, příbor, samovar, solomit, stakan, stařina, vaňka-vstaňka, vějíř, zenice a žest'*.

Do termínů abstraktních jsme následně zařadili zbývajících 46 rusismů (10,70 %). Tato kategorie je i zároveň tvořena nejvíce slovními druhy, protože se v ní kromě substantiv, adjektiv a verb nachází také jedno numerale, jedna interjekce a dvě adverbia: *běloruký, bezprizorný, дума, gramota, gramotný, hovořiti, hulati, hurá, chvost, instruktáž, jinorodý, kočovati, kolychání, kolychavě, obezlička, operativní, orbita, plán, podkup, podpolí, prostoj, prověrka, přívět, puťovka, režim, rozkrýti, rynk, řešiti, samosoud, skučno, specifikum, strohý, sutka, šipěti, šturmovština, šutiti, šutka, trenýrovka, truslivý, ustanovka, úhroza, věrojatný, vterý, zahulati, zahulat si a žertvovati.*

6.3. Sémantické okruhy slovakismů

Druhou výskytově nejpočetnější kategorií slovanských přejímek představují ve *SSJČ* slovakismy, jichž jsme vyexcerpovali 267. Stanovili jsme pro ně celkem čtrnáct sémantických okruhů slov, přičemž nám zbylo celkem 15 lexémů (5,62 %), jež nebylo možné zařadit do žádného z nich. Nezařazená nám zůstala adverbia *hej, iba, naostatek, napokon, nenazdajky, povýše, vela a zůkol*, prepozice *ponad, popod, zpomezi, zponad a zpopod* a nakonec i dvě vlastní jména *Elena* a *Janoš*.

Prvním sémantickým okruhem je oděvní názvosloví, kam jsme kromě samotných kousků oblečení zařadili také látky, různé doplňky typu knoflík apod. Konkrétně se v tomto okruhu nachází 11 přejatých lexémů (4,12 %), a sice *batoň, batožina, berančice, čipka, čižma, gomba, gombík, guba, houně, kučma* a *mentek*.

Druhým okruhem jsou zoologické termíny, kam lze zařadit pouze 7 slovakismů (2,62 %): *bíra, bočan, buják, kukulenka, macko, mačka* a *ošípané*. Podobně jsou na tom také termíny gastronomické, kterých se mezi slovakismy ve *SSJČ* nachází celkem 12 (4,49 %): *bravčovina, havránka, kočvardina, medokyš, olovrant, osúch, palačinka, parenica, praženice, šťavice, terkelice* a okrajově ještě *otulec*, jenž označuje krajíc, nejčastěji chleba. Následují termíny botanické, kam jsme opět začlenili 12 přejatých lexémů (4,49 %), a to *boleráz, širok, čučorietka, loza, lubovník, dohan, nezabudka, peračina, stokrása, trstina*, okrajově *krčina* označující pařez a rovněž jsme sem zařadili i adjektivum *háštrový*.

Řadu slovakismů – konkrétně 9 z nich (3,37 %) – lze přiřadit k mytologickým termínům, kam jsme kromě pojmenování postav z různých mýtů a pohádek (*beťah, bosorka, pikulík, striga, strigoň, škratek* a *tátoš*) zařadili také přejímky *chýr* a *rozprávka*, které označují samotný příběh, z něhož tyto mytologické či pohádkové postavy pocházejí.

Dalšími dvěma sémantickými okruhy slov jsou lexémy pojmenovávající nějakou profesi či člověkem zastávanou roli, mezi něž jsme rozdělili celkem 31 slovakismů. Profesními termíny jsou v počtu 13 lexémů (4,87 %) slova *baník* a s ním spojené adjektivum *banický*, *drotár*, *fracimorka*, *horár*, *išpán*, *kosec*, *kočiš*, *pravotár*, *šafraník*, *úžerník*, *murár* a s ním spojené verbum *murovat*. Lexémy označující nějakou lidskou roli jsou potom v počtu 18 zástupců (6,74 %) slova *děvčence*, *děvojka* a s ní příbuzné substantivum *děvojství*, *chlapčok*, *luďák*, *otecko*, *ozora*, *parobek*, *popelvar*, *postelkyně*, *prespanka*, *pytač*, *rab*, *strýček*, *šarvanec*, *vajda*, *živán* a *žnice*.

Celkem 3 lexémy mají spojitost s panstvím (1,12 %), a sice *chotár*, *pánko* a *panština*, a jen o pár termínů více, a sice 5 (1,87 %), vykazují také lexémy hanlivé, které označují buď obecnou nadávku aplikovatelnou na kohokoliv, anebo jde o hanlivé označení konkrétního typu člověka: *borak*, *hebedo*, *oplan*, *parchavec* a *škrata*. Čtyři další slovakismy (1,50 %) jsou poté lexémy vztahující se k pastvě: *bača*, *beťár*, *honělník* a *košárovat*.

Následující sémantický okruh zahrnuje 18 lexémů vztahujících se k přírodním úkazům, a to včetně počasí, ročních období apod. (6,74 %): *hole*, *hrmený*, *húlava*, *jar*, *járek*, *kotár*, *leja*, *paše*, *polana*, *prť*, *sřín*, *úsluní*, *ústret*, *viděk*, *zápola* a verba *kvitnouti*, *vykvitnouti* a *zaoblačiti se*. Celkem 8 slovakismů (3,00 %) poté pojmenovává nějakou stavbu, místnost, stavební materiál apod.: *cintorín*, *hlana*, *chýše*, *mur*, *oblok*, *palota* *povala* a *reštaurácia*.

Do dalšího okruhu jsme zařadili 29 substantiv (10,86 %), jež si nutně nejsou sémanticky podobná, nicméně všechna označují nějaký hmotný civilizační předmět, a tak jsme z nich vytvořili kategorii civilizačních termínů. Konkrétně se jedná o lexémy *cimer*, *čutora*, *dereš*, *fungačka*, *hintov*, *hlavnice*, *homok*, *kar*, *kečka*, *kompa*, *kosák*, *kozub*, *kulač*, *ligotka*, *lopta*, *obrv*, *pazucha*, *pipa*, *pracka*, *sapún*, *šalabastr*, *šátor*, *šik*, *špruha*, *tovar*, *trstěnice*, *výdobytek*, *zástava* a *žúžol*.

Předposledním a s 88 zástupci rozhodně nejpočetnějším sémantickým okruhem slovakismů jsou termíny abstraktní (32,96 %) sestávající z několika různých slovních druhů. Nacházejí se mezi nimi adjektiva *barnavý*, *čujný*, *duží*, *hlaný*, *horenosný*, *hradský*, *ksebný*, *lakotný*, *ludový*, *mátat*, *morutný*, *namyšlený*, *odsebný*, *ozorný*, *ozrutný*, *pažravý*, *počerný*, *ponositý*, *těrchatý*, *rezký*, *roduvěrný*, *rúči* a *storoční*, substantiva *danaj*, *horko*, *hútko*, *kosba*, *krdel*, *nocka*, *opatera*, *polovačka*, *pomora*, *ponuk*, *posvícka*, *pravota*, *pýtání*, *rozlučka*, *svojství*, *těrcha*, *ťarcha*, *tuřice* a *úžera*, a nakonec i verba *banovat*, *bláhati si*, *čusat*, *hladkati*, *hútat (si)*, *jachtati*, *jajkati*, *jastriti*, *lúbit*, *páčit se*, *pasovat se*,

polovati, ponáhlát se, ponáhlit se, ponášeti, ponositi, ponosovati se, porobiti, posmělit, posmělovat, požičat, pravotit se, přikvitnout, pýtat, rátat, rozhútat, rozložiti, rozpajedit se, rozsrđiti se, roztěžkat se, skrsnouti, sotiti, srátat, tárat, vatřiti, vydati, vychvilovati se, vykmásat, vykmásnout, vykrúcat, zabohovat, zagazdovat, zarobit, zavněti, zdrviti a žičiti.

Jako poslední sémantický okruh jsme stanovili lexémy mající spojitost se svatbou, k nimž jsme přiřadili celkem 15 termínů (5,62 %), a sice *korjuha, mladoženich, mladoženka, mladoženstvo, oddanica, ovrabčít se, sesobášit, sobáš, sobášit se, sobášník, sobášný, snoubenec, rozsobášit se* a okrajově jsme sem zařadili také verba *bozkat* a *pobozkat*.

6.4. Sémantické okruhy polonismů

Polonismy, kterých se ve *SSJČ* nachází 76, jsme navzdory jejich mnohem nižšímu počtu, než jsme vyexcerpovali slovakismů, rozdělili do třinácti sémantických okruhů o více než jednom termínu, přičemž pouze 1 lexém nám zůstal nezařazený (1,32 %), jelikož jej nebylo možné do žádného z těchto sémantických okruhů začlenit. Konkrétně se jedná o slovo *Baltik*, který je mezi polonismy jediným geografickým termínem.

Nejpočetnějším sémantickým okruhem polonismů je botanická terminologie, kam lze zařadit celkem 11 přejímek (14,47 %): *kociánek, kosodřevina, sadec, šanta, tomka, tomkovice, vavřín, záraza, zubrovka, žoravina* a případně ještě *stroček*, který nicméně neoznačuje rostlinu jako předešlé lexémy, ale zástupce ze třídy hub.

Dalších 7 přejatých slov (9,21 %) je možné označit jako termíny zoologické, přičemž pět z nich představuje název konkrétního zvířete: *hohol, kočkodan, malpa, rus* a *tasemnice*. Lexémy *skřele* a *morda* pak mají se zvířaty alespoň spojitost, kdy jeden z nich označuje příklopku kryjící žaberní otvory ryb a ten druhý zvířecí tlamu.

Mezi oděvní názvosloví jsme zařadili 8 polonismů (10,53 %), které pojmenovávají buď hotový kus oděvu, nebo druh látky: *bajadér, čamara, galaty, kamcha, kment, kontuš, sukman* a *šaravary*.

Následujícím sémantickým okruhem slov jsou gastronomické termíny, mezi něž jsme zařadili jak člověkem zpracované pokrmy, tak jedlé suroviny či pitné tekutiny. Celkem se jedná o 6 přejatých lexémů (7,89 %): *brukev, haluška, jarmuz, káva, kobzol* a *kontušovka*.

Dalších 6 polonismů (7,89 %) patří mezi lexémy, jež mají spojitost s vesnicí a obecně venkovským životem, a sice *bryčka, folvark, morg, pryčka, rendzina* a *táčky*. Dvě jiné

přejímky jsou potom lexémy vztahující se k polskému prostředí (2,63 %): *gmina* a *chlop*. Na polském území existuje také mnoho dolů a je tam velmi rozvinutý důlní průmysl, a tak se s polským prostředím okrajově pojí i další 3 lexémy (3,95 %), jež pocházejí z hornické terminologie: *kopalna*, *kylof* a *šibík*.

Dva následující sémantické okruhy mají shodně po 3 zástupcích, přičemž prvním z nich je vojenská terminologie (3,95 %), kam lze zařadit lexémy *hetman*, *hulán* a *karabela*, a tím druhým jsou pak lexémy mající spojitost se zločinem (3,95 %): *kmín*, *rybalt* a *zbrodeň*.

Celkem 15 polonismů (19,74 %) jsme přiřadili k termínům abstraktním, jež neoznačují žádný uchopitelný předmět. Patří sem substantiva *kolychání*, *přešlost*, *přetínek*, *příšlost*, *ruměnc*, *selanka* a *varvas*, adjektivum *ruměný*, adverbium *kolychavě*, interjekce *pšakrev* a verba *juchati*, *kochati*, *mařiti*, *ukochati* a *varvasit*.

Tři lexémy *ropa*, *lura* a *plama* poté představují přejímky vztahující se k tekutině (3,95 %), přičemž lexém *ropa* a *lura*, jejíž význam je „brynda“, označují konkrétní tekutou látku, zatímco slovo *plama* představuje skvrnu, již po sobě nějaká tekutina zanechá. Další dva lexémy (2,63 %), a sice *kochan* a *převodník*, poté označují člověka, potažmo jeho profesi či roli, již zastává ve společnosti.

Nakonec nám zbylo ještě 6 posledních substantiv (7,89 %), jež si sice významově nejsou nijak podobná, nicméně všechna pojmenovávají jistý hmotný civilizační předmět, čímž tedy tvoří konečný sémantický okruh polonismů: *kadlub*, *filek*, *kančík*, *kaval*, *kelímeček* a *zigar*.

6.5. Sémantické okruhy srbismů

Srbismy přítomné ve *SSJČ* lze rozdělit do celkem pěti sémantických okruhů o více než jednom termínu, nicméně nám stejně jako v případě předchozích kategorií zůstane několik dalších nezařazených lexémů, jež žádnému z těchto sémantických okruhů nenáleží.

Prvním a zároveň nejpočetnějším sémantickým okruhem s 5 výskyty jsou lexémy vztahující se k jihoslovanským historickým reáliím či jihoslovanskému prostředí (22,73 %): *bán*, *dinár*, *momak*, *pohlavár* a *rojenice*. Druhý okruh by se dal s tím prvním případně sloučit, jelikož rovněž obsahuje termíny vyskytující se v jihoslovanském prostředí, nicméně na rozdíl od slov v kategorii první všechny vyjadřují blízkost či

oddanost. Druhou sémantickou kategorií jsou tak se 3 výskyty (13,64 %) lexémy vyjadřující blízkost: *pobratim*, *posestrima* a *posestrimstvo*.

Třetí kategorií jsou termíny gastronomické označující buď již člověkem zpracovaný pokrm, nebo nějakou jedlou surovinu. Do tohoto okruhu lze zařadit celkem 3 srbismy (13,64 %), a to *čevabčiči*, *miřík* a *ražniči*.

Čtvrtým sémantickým okruhem jsou 4 hudební termíny (18,18 %), z nichž celkem tři označují hudební nástroj, přičemž ten poslední lidového zpěváka: *brač*, *gusle*, *tambura* a *guslar*. Poslední kategorií jsou o 2 výskytech geologické/mineralogické termíny (9,10 %), a sice *kras* a *lastura*, kterou jsme do též kategorie zařadili z důvodu, že je mimo jiné tvořena rovněž i krystalky minerálů.

Ze všech 22 srbismů nám jich tedy zbylo celkem 5 (22,73 %), jež jsme nezařadili do žádné z předešlých kategorií ani z nich nevytvořili společnou kategorii novou. Prvním z těchto lexémů je *blahoslov*, který je náboženským termínem, dále *kuča* označující chatrč, *potěra*, jež znamená porážka, křestní jméno *Marko* a verbum *četovati*. Třebaže jsme těchto pět lexémů ponechali „osamocených“, případně bychom mohli tři z nich spojit, konkrétně *blahoslov*, *potěra* a *četovati*, a utvořit z nich sémantický okruh abstraktních termínů.

6.6. Sémantické okruhy serbokroatismů

Serbokroatismy ze *SSJČ* lze rozdělit do šesti sémantických okruhů, přičemž 2 lexémy (10 %) nám zbydou a zůstanou nezařazeny. Konkrétně se jedná o slova *omladina* a *škrapy*, jež jsou geologickým termínem.

Ze všech 20 vyexcerpovaných serbokroatismů jich rovnou 8 (40 %) patří mezi botanické termíny: *cesmína*, *omorika*, *plut*, *ruj*, *vodoklen*, *yva*, *zevar* a *žmarlika*, čímž se tedy téměř polovina do sémantických okruhů zařazených lexémů řadí k jednomu společnému.

Zbývající sémantické okruhy jsou následně shodně tvořeny vždy 2 přejatými lexémy. Jedním z těchto okruhů jsou opět lexémy vztahující se k jihoslovanskému prostředí (10 %), k nimž řadíme přejímky *sabor* a *vlastelin*. Dalším okruhem je pak oděvní názvosloví (10 %), kam lze zase zařadit lexémy *opánek* a *surka*.

Následující sémantickou kategorií jsou s lexémy *vampýr* a *zmaj* mytologické termíny (10 %), z lexémů *prozor* a *soba* (10 %) jsme utvořili okruh civilizačních lexémů

vztahujících se k domovu a kategorií poslední jsou poté termíny abstraktní (10 %), k nimž můžeme zařadit přejímky jako *úsud* či *živio*.

6.7. Sémantické okruhy ukrajinismů

Ukrajinismy, kterých se ve *SSJČ* nachází 18, jsme rozdělili do celkem čtyř sémantických okruhů slov, přičemž ani jeden z termínů nám nezůstal nezařazený. Prvním a s 10 ukrajinismy (55,56 %) rozhodně nejpočetnějším sémantickým okruhem jsou lexémy vztahující se k ukrajinským reáliím nebo k ukrajinskému prostředí. Konkrétními přejímkami z této kategorie jsou *čajka*, *hajdamák*, *kurhan*, *oboroh*, *polonina*, *rokovina*, *Síč*, *šajka*, *tabun* a *vujoš*.

Druhým okruhem jsou hudební termíny, kam je možné zařadit celkem 4 ukrajinismy (22,22 %), a sice *kalamajka*, *kobzar*, *sopilka* a rovněž jsme sem zařadili i lexém *duma*, jenž má sice více rozdílných významů, ale my zde pracujeme vzhledem k zařazení termínu mezi ukrajinismy s jeho sémantikou ukrajinské lidové písně, čímž jej pak tedy lze k hudebním termínům zařadit. Zbývající dva okruhy už potom mají shodně po 2 zástupcích – mezi mytologické termíny (11,11 %) řadíme lexémy *mavka* a *povitrula* a mezi termíny gastronomické (11,11 %) *horilka* a *tokan*.

6.8. Sémantické okruhy jihoslavismů

Jedinou kategorií přejímek ze slovanských jazyků, již jsme utvořili a která není kategorií přejímek pocházejících z jednoho konkrétního jazyka (eventuálně dvou jazyků v případě serbokroatismů), jsou jihoslavismy. Jako ty *SSJČ* označuje lexémy pocházející z některého – ale není známo, z kterého přesně – jihoslovanského jazyka.

Ze všech 10 vyexcerpovaných jihoslavismů jsme utvořili celkem dva sémantické okruhy shodně po 3 zástupcích (2× 30 %). Prvním z nich jsou botanické termíny, kam jsme zařadili slova *cicimek*, *škumpa* a *talovin*, a tím druhým jsou lexémy pojmenovávající jihoslovanské reálie: *konak*, *krvina* a *mejdan*.

Zbývající 4 termíny (40 %) jsme ponechali nezařazené, jelikož z nich nebylo možné utvořit žádný další sémantický okruh. Jedná se o slova *borba* označující zápas, teplý vítr zvaný *jugovina*, červené barvivo *rumělka* a synonymní název pro vdovu *vdovice*.

6.9. Sémantické okruhy bulharismů

Na rozdíl od předešlých kategorií přejímek lze všech 6 vyexcerpovaných bulharismů zařadit do některého ze sémantických okruhů a žádný nám nezůstane nezařazený. Rovnou 4 z nich (66,67 %) jsou gastronomickým termínem, které podobně jako gastronomické termíny mezi předešlými přejímkami označují buď člověkem zpracovaný pokrm, anebo nezpracovanou, nicméně jedlou surovinu. Konkrétně se jedná o slova *džuveč*, *jogurt*, *kapie* a *kefír*.

Zbývající 2 bulharismy (33,33 %) už jsou poté hudebními termíny, a sice lexémy označujícími hudební nástroj: *kaval* a *svirka*. Shodou okolností se dokonce v obou případech jedná o konkrétní typ píšťaly.

6.10. Sémantické okruhy slovenismů

Překvapivě lze do sémantických okruhů rozdělit také mezi slovanskými přejímkami nejméně zastoupenou kategorii v podobě slovenismů, jež se ve *SSJČ* vyskytují pouze třikrát. Osamocen zůstává lexém *ochmet*, jenž je ovšem botanickým termínem (33,33 %), což je kategorie vyskytující se i mezi přejímkami z dalších slovanských jazyků, a proto jsme pro něj tento sémantický okruh vytvořili i zde, třebaže se ve *SSJČ* nenachází žádný další slovenismus, který bychom k němu mohli přiřadit.

Zbývající 2 slovenismy (66,67 %) následně patří mezi horolezeckou terminologii, případně lexémy mající spojitost s horami, a sice *cepín* a *srež*.

6.11. Shrnutí stanovených sémantických okruhů

Třebaže jsme sestavovali sémantické okruhy slov pro každou kategorii přejímek zvlášť, mnohé okruhy se mezi nimi opakovaly. Konkrétně jsme ve více než jedné kategorii přejímek našli patnáct různých sémantických okruhů. Nejvícekrát, a sice šestkrát, jsme použili celkem tři tyto okruhy. Tím prvním je okruh sestavený z gastronomických termínů, jenž jsme stanovili pro rusismy, slovakismy, polonismy, srbismy, ukrajinismy i bulharismy. Napříč všemi kategoriemi se pak gastronomických termínů mezi přejímkami ze slovanských jazyků ve *SSJČ* nachází celkem 40 (4,69 %).

Dalším šestkrát užitým sémantickým okruhem je botanická terminologie, již jsme určili mezi rusismy, slovakismy, polonismy, serbokroatismy, jihoslavismy a slovenismy, a celkově tvoří okruh o 63 zástupcích (7,39 %). Rovněž šestkrát jsme stanovili také okruh lexémů vázajících se ke slovanskému prostředí či slovanským reáliím, jenž jsme užili u

rusismů, polonismů, srbismů, serbokroatismů, ukrajinismů a jihoslavismů. Konkrétně je poté tento okruh tvořen 98 přejímkami (11,50 %).

Celkem ve čtyřech kategoriích jsme stanovili další čtyři sémantické okruhy slov, a to hudební termíny o 17 zástupcích (2,00 %) v případě rusismů, srbismů, ukrajinismů a bulharismů, oděvní názvosloví s 41 výskyty (4,81 %) u rusismů, slovakismů, polonismů a serbokroatismů, civilizační termíny o 54 zástupcích (6,34 %) u rusismů, slovakismů, polonismů a serbokroatismů, a nakonec i abstraktní termíny, jež opět vykazují rusismy, slovakismy, polonismy a serbokroatismy. Abstraktních termínů se napříč všemi kategoriemi nachází rovných 151 (17,72 %).

Následující sémantické okruhy byly stanoveny vždy třikrát – konkrétně zoologickou terminologií, termíny pojmenovávající nějakou lidskou roli či profesní terminologií jsme evidovali mezi rusismy, slovakismy a polonismy a mytologické termíny jsme shledali u slovakismů, serbokroatismů a ukrajinismů. Mytologických termínů jsme mezi všemi vyexcerpovanými přejímkami zjistili 13 (1,53 %), profesních termínů 20 (2,35 %), termínů pojmenovávajících nějakou lidskou roli 50 (5,87 %) a těch zoologických 49 (5,75 %).

Výskyty ve dvou kategoriích přejímek pak vykazují celkem čtyři sémantické okruhy slov. Hanlivé termíny a termíny označující stavby/místnosti jsme stanovili u rusismů a slovakismů, vojenskou terminologii zase u rusismů a polonismů a termíny mineralogické/geologické jsme shledali mezi rusismy a srbismy. Napříč všemi kategoriemi vyexcerpovaných přejímek se pak nachází 10 hanlivých lexémů (1,17 %), 17 termínů označujících stavbu či místnost (2,00 %), 45 zástupců vojenské terminologie (5,28 %) a nakonec i 6 termínů mineralogických (0,70 %).

Zbývající sémantické okruhy už jsme užili vždy pouze v jedné kategorii přejímek, nicméně bychom mohli ještě případně zmínit některé další okruhy, jež sice nejsou úplně stejné, avšak vykazují jistou vzájemnou sémantickou podobnost. Mezi rusismy jsme stanovili okruh lexémů majících souvislost s počasím a další okruh související s půdou, přičemž mezi slovakismy jsme určili okruh lexémů vztahujících se k pastvě a okruh lexémů vztahujících se k přírodním úkazům, jež by bylo možné teoreticky sloučit do nějakého sémantického okruhu majícího spojitost s přírodou, venkovním prostředím apod. Podobně je na tom i okruh lexémů, jež mají spojitost s vesnicí a obecně venkovským životem v kategorii slovakismů.

Jestliže bychom nereflektovali to, v kolika kategoriích přejímek jsme jednotlivé sémantické okruhy slov stanovili, a soustředili se pouze na výčet zástupců v nich, třebaže

by i byly zaplněné výhradně přejímkami z jedné kategorie (například rusismy), pak by nejvyšší podíl na přejímkách ze slovanských jazyků měly abstraktní termíny, jichž jsme identifikovali 151. V tomto sémantickém okruhu jsou nicméně zařazené víceméně všechny abstraktní termíny, jež nám zbyly a z nichž jsme nevytvořili více „specifický“ okruh, a tak jsou pro potřeby této práce mnohem zajímavější data až následujících sémantických okruhů o minimálně 10 zástupcích.

Z již konkrétněji zaměřených okruhů tedy poté vykazují nejvíce výskytů, a sice 98, lexémy vztahující se k jihoslovanským reáliím či k jihoslovanskému prostředí. Po nich následuje 63 termínů botanických, podobně jako abstraktní termíny více nespecifikujících 54 termínů civilizačních, 50 zástupců mezi lexémy pojmenovávajícími nějakou lidskou roli, 49 zoologických termínů, 45 vojenských, 41 zástupců oděvního názvosloví či 40 termínů gastronomických.

Dále tu máme s počtem 31 výskytů politické termíny, jež představují jeden z nejobsáhlejších sémantických okruhů slov, třebaže jsou tvořeny výhradně rusismy a žádnými dalšími zástupci z jiných kategorií slovanských přejímek. Posledními sémantickými okruhy, které obsahují alespoň 10 přejímek, jsou pak o 20 zástupcích profesní termíny, dále o 18 zástupcích lexémy pojmenovávající dopravní prostředek, jež se opět vyskytují pouze mezi rusismy, dalších 18 lexémů vztahujících se k přírodním ukazům, jež jsou mezi slovakismy, se shodným počtem 17 lexémů tu poté máme termíny hudební a termíny označující stavby/místnosti, 15 slovakismů patří mezi lexémy mající spojitost se svatbou, 13 zástupců je mezi termíny mytologickými, 12 mezi náboženskými, a nakonec sem patří i 10 hanlivých pojmenování.

S ohledem na uvedené se nám tedy podařilo potvrdit naši první hypotézu, poněvadž se mnoho sémantických okruhů opakuje napříč několika kategoriemi vyexcerpovaných přejímek ze slovanských jazyků. Další řada stanovených okruhů už sice byla vždy užita pouze jednou (nejčastěji v kategorii rusismů, kterých se ve *SSJČ* nachází nejvíce), nicméně to naší stanovené hypotéze neodporuje.

Co se týče druhé hypotézy, tu se nám opět podařilo kompletně potvrdit, jelikož nejvíce sémantických okruhů slov vykazují první tři výskytově nejpočetnější kategorie přejímek, přičemž počet těchto okruhů postupně kategorií od kategorie klesá. Největší množství sémantických okruhů, konkrétně čtyřadvacet, jsme tedy sestavili mezi rusismy, kterých je oproti ostatním přejímkám ze slovanských jazyků výrazně více. O necelou polovinu okruhů méně, tj. čtrnáct a třináct, poté obsahují kategorie slovakismů a polonismů.

S počtem šest a pět sémantických okruhů slov za nimi následují serbokroatismy a srbismy, jež jsou v počtu výskytů řazeny právě za polonismy. Ukrajinismy, kterých je jen o pár výskytů méně, poté obsahují okruhy čtyři a mezi ve *SSJČ* nejméně zastoupenými jihoslavismy, bulharismy a slovenismy jsme pokaždé stanovili sémantické okruhy dva.

Ve většině těchto kategorií přejímek nám zároveň i zůstaly některé lexémy navíc, jež nebylo možné do žádného ze sestavených okruhů zařadit. Pokud bychom tedy nakonec sestavovali okruhy i jen o jednom zástupci, v konečném důsledku jich mohlo být výrazně více, než jsme jich sestavili za současných podmínek.

Z výše uvedeného zároveň vyplývá, že třetí hypotézu jsme na rozdíl od předešlých dvou vyvrátili, jelikož jsme nakonec stanovili sémantické okruhy slov také pro ty dvě nejméně zastoupené kategorie přejímek v podobě bulharismů a slovenismů, což jsme původně neočekávali. Jak již totiž bylo řečeno, pro bulharismy i slovenismy jsme nakonec sestavili shodně po dvou sémantických okruzích.

7. Adaptace vyexcerpovaných přejímek do českého jazyka

V této kapitole se zaměříme na to, co se s jednotlivými přejímkami stalo po jejich zavedení do českého jazyka – tedy jakým způsobem do něj byly adaptovány. Primárně se budeme soustředit na adaptaci ortografickou a morfologickou, nicméně okrajově dojde ke zmínce i o dalších adaptačních způsobech, jako je třeba adaptace ortoepická či sémantická. Nebudeme se však věnovat všem 852 přejímkám, jež jsme ze *SSJČ* vyexcerpovali, neboť kdybychom měli okomentovat každou z nich, výrazně by to překročilo obvyklý rozsah magisterské diplomové práce. V rámci každé podkapitoly se proto zaměříme na způsob adaptace jen některých konkrétních příkladů.

Pro případný budoucí výzkum by mohlo být zajímavé zaměřit se za použití dotazníkového šetření i na to, zda uživatelé českého jazyka vnímají příslušné přejímky jako příznakové, či bezpříznakové, anebo zjistit, jak na ně nahlízejí z hlediska pocíťování cizosti.

7.1. Ortografická (a ortoepická) adaptace

Ačkoliv se tato diplomová práce zabývá přejímkami ze slovanských jazyků, mezi něž patří také čeština, a je tedy s ostatními slovanskými jazyky příbuzná, řada přejatých lexémů musela projít ortografickou adaptací, protože ne všechny slovanské jazyky užívají latinské písmo, jako je tomu právě v případě češtiny. Většina slovanských jazyků, z nichž čeština přejímala lexikum, právě naopak užívá odlišného typu písma.

Ortografickou adaptací tak víceméně musely projít veškeré rusismy, ukrajinismy, srbismy, bulharismy a jihoslavismy, jelikož jejich výchozí jazyky užívají místo latinského písma (případně zároveň s ním) cyrilici, resp. azbuku. Ortografická adaptace, a sice náhrada původních grafémů za latinské, tak byla v těchto případech v podstatě nevyhnutelná (дружба → *družba*, чайка → *čajka*, поглавица → *pohlavár*, кефир → *kefír* atd.).

Takto radikální ortografickou adaptací nemusely projít pouze slovakismy, polonismy, slovenismy a nejspíše ani serbokroatismy, jelikož slovenština, polština a slovinština od určité doby užívají na rozdíl od předešlých slovanských jazyků latinské písmo. Srbochorvatština zase užívá, respektive spíše užívala, jelikož již není institucionálně zakotveným úředním jazykem, jak latinku, tak cyrilici.

Řada přejímek z těchto jazyků však nějakými ortografickými změnami přece jen projít musela – třebaže ne kompletní náhradou všech znaků –, protože v nich figurují alespoň

některé litery, jež v češtině buď vůbec neexistují (*q, ę, ł* a další), tolik se nepoužívají (v polštině široce užívaný grafém *w*), či se v ní užívají jiným způsobem (například jak čeština, tak slovenština užívají měkkého konsonantu *ł*, ale zatímco slovenština jím zakončuje infinitivní tvary verb namísto česky užívaného formantu *-t*, ve spisovné češtině se *ł* zrovna jako koncovka verba nikdy objevit nemůže).

Konkrétně abeceda slovenštiny obsahuje na rozdíl od té české tzv. měkký konsonant *ł*, který se vyskytuje maximálně v některých českých dialektch, sestavený z litery „L“ a kličky (neboli malého háčku). Ten je přítomen třeba ve slovenském slově *ľúbiť* znamenající „milovat“ či „mít rád“. *SSJČ* nicméně uvádí oproti originálu upravenou přejímku *ľubit*, v níž byl tedy měkký konsonant *ł* nahrazen grafémem *l* bez kličky.

V témže slově zároveň došlo k nahrazení již zmíněného koncového konsonantu *-ť*, jímž jsou ve slovenštině zakončena verba v infinitivu, za tvrdý konsonant *-t*, a to navzdory tomu, že zrovna tento měkký konsonant se v češtině běžně vyskytuje. Verba v infinitivním tvaru jsou však v češtině zakončena právě na tvrdý konsonant *-t* (případně *-ti* či *-ci*), nikoliv *-ť*, a tak byla tato konsonantní výměna v rámci adaptace nutná. Totéž pak samozřejmě platí i pro ostatní verba, jež čeština převzala právě ze slovenštiny.

Mezi vyexcerpovanými slovakismy jsme nicméně našli i jeden výjimečný případ, kdy *SSJČ* příslušné verbum uvádí s nezměněnými grafémy. Konkrétně se jedná o lexém *čusat'*, jenž ortografickou adaptací vzhledem ke koncovému formantu *-ť* očividně neprošel, třebaže se vyskytuje ve slovníku českého jazyka a musel tedy (nebo přinejmenším mohl) v době jeho vydání figurovat i v českém lexiku.

S příslušnou ortografickou adaptací v podobě nahrazení měkkých konsonantů za tvrdé následně souvisí i adaptace ortoepická, jelikož se pochopitelně musela v tvrdou změnit rovněž samotná výslovnost lexémů.

Polská abeceda se pak na rozdíl od abecedy slovenské od té české odlišuje ještě výrazněji. Například vůbec neobsahuje grafémy *v, q* a *x*, místo nichž užívá výslovnostně totožné *w, kw* a *ks*, a zase naopak obsahuje řadu grafémů, jež v češtině neexistují, a sice grafémy s ocáskem, přeškrtnutím, čárkou apod., jako jsou litery *q, ę, ł, ć, ś, ź* a další. Polština rovněž dodnes užívá spřežky, které čeština až na grafém *ch* již dávno nahradila literami s diakritikou (háčkem), a tak v polštině nenalezneme ani české konsonanty *ž, š, č, ř, d', ł, ň* apod., jež se však v mnoha polonismech ve *SSJČ* následně objevují.

Veškeré polonismy, které ve výchozím jazyce obsahovaly grafém *w*, proto byly do češtiny adaptovány jeho nahrazením za grafém *v* (*kawa* → *káva*, *wawrzyn* → *vavřín* atd.), přičemž v obou těchto příkladech, ale i řadě dalších můžeme rovněž v rámci ortoepické

adaptace zaznamenat také zavedení české kvantity, kdy byl v češtině místo původně užitých krátkých vokálů zvolen vokál dlouhý. Za grafém s diakritikou zase poté byly v přejímkách z polštiny nahrazeny polské spřežky (*przyszłość* → *přišlost*, *szarawary* → *šaravary* apod.).

Mezi polonismy si dále musela čeština podobně jako v případě slovakismů upravit i veškerá verba v infinitivním tvaru, jelikož v polštině jsou verba v infinitivu na rozdíl od českého zakončení na formant *-t*, *-ti* či *-ci* zakončena koncovkou *-é* nebo *-c* (*kochać* → *kochati*).¹⁵ Na rozdíl od přejímek ze slovenštiny, jež *SSJČ* většinou uvádí s nahrazeným formantem *-t*, přejatá verba právě z polštiny, ale i ruštiny nebo srbštiny eviduje spíše s koncovkou *-ti* (*rozkulačiti*, *zahulati*, *juchati*, *ukochati*, *četovati* a další).

Zavádění české kvantity lze poté vyzorovat také mezi slovenismy (*cepin* → *cepín*), ale i mezi přejímkami z jazyků, jež neuvádí latinského písma. Například ruské slovo *хулиган* se vyslovuje krátce, zatímco jeho česká verze *chuligán* zase dlouze, a stejně je tomu i u dalších kategorií přejímek ze slovanských jazyků, jako jsou srbismy, ukrajinismy, bulharismy a další. Jako příklad můžeme zmínit třeba ukrajinskou *Січ* versus českou *Síč*, bulharský *кефир* versus český *kefír* atd.

7.2. Morfologická adaptace

Vzhledem k tomu, že je morfologická adaptace tím nejzákladnějším adaptačním způsobem, veškeré námi vyexcerpované přejímky jí prošly, a to minimálně jejím prvním stupněm, jímž je slovnědruhovému zařazení. V rámci kapitoly „5.3. Výsledek excerpce přejatých lexémů“ jsme totiž byli schopni všechny lexémy rozdělit dle jejich slovnědruhové náležitosti – konkrétně na substantiva, adjektiva, numeralia, verba, adverbia, prepozice a interjekce. Chyběla mezi nimi pouze pronomina, konjunkce a partikule.

V případě lexémů náležejících neohebným slovním druhům to tímto prvním stupněm morfologické adaptace v podstatě skončilo, nicméně u slovních druhů ohebných byla konečná míra adaptace výraznější a zahrnovala i její další stupně.

U převzatých substantiv, jež tvoří nejobjemnější skupinu všech vyexcerpovaných přejímek, morfologická adaptace pokračovala přiřazením jednotlivých lexémů

¹⁵ Ve velmi výjimečných případech lze v polštině upozorovat i několik verb, jež jsou v infinitivu zakončena stejně jako v češtině na *-ti* či *-ci*, nicméně to se jedná pouze o případy některých bohemismů, jako je třeba polské verbum *dati*. (Balhar 1997, s. 104)

k mluvnickému rodu a číslu a zároveň i deklinačnímu typu, přičemž zde sehrálo roli zakončení lexému v nominativu singuláru.

Například rusismus *souputník* byl vzhledem k formantu *-ík* zařazen mezi maskulina a stejně tak i lexémy se sufixy jako *-ér* (*traktér*), *-ín* (*cepín*), *-ec* (*leninovec*), *-ek* (*cicimek*), *-ár* (*drotár*) a řadou dalších. K femininům byly zase nejčastěji přiřazovány lexémy s koncovkou *-a* dle vzoru žena (*batožina*), třebaže některé skončily vzhledem ke vzoru předseda zařazené i mezi maskuliny (*bača*), dále přejímky s koncovkou *-e* (*ústřice*) či zakončená dle vzoru píseň (*sášeň*). Lexémy, jež *SSJČ* vede jako neutra, byly zase častokrát přiřazeny vzhledem ke koncovce *-í* ke vzoru stavení (*rozbrojnictví*) či koncovce *-o* ke vzoru město (*posestrimstvo*), nicméně se mezi nimi vyskytují i případy skloňované dle vzoru moře apod. V případě některých přejímek dokonce došlo k jejich přiřazení k více než jednomu vzoru, jelikož lexém *saranče* může být jak femininem skloňovaným dle vzoru růže, tak i neutrem skloňovaným dle vzoru kuře.

U jistých přejímek můžeme rovněž vyzorovat, že v rámci adaptace došlo také k výraznějším změnám, než pouze k náhradě neexistujících nebo neužívaných grafémů za ty v českém jazyce „nejbližší“. Jako příklad lze uvést třeba polonismus *kelimek*, jehož původ leží v polském slově *kielimka*. Na tomto výrazu můžeme vidět, že u něj nedošlo pouze k zavedení české kvantity, jelikož pakliže bychom se řídili čistě jen polskou výslovností, pak by měl být výsledný lexém v češtině nejspíše zapsán jako „kjelimka“. Vzhledem ke koncovce *-a* by byl lexém navíc následně v rámci morfologické adaptace pravděpodobně zařazen mezi feminina, avšak z důvodu její výměny za nulovou koncovku s předcházejícím formantem *-ek* zde nakonec došlo k zařazení lexému mezi maskulina.

V rámci morfologické adaptace tedy některé přejímky ze slovanských jazyků procházely i slootovorným procesem afixace, a sice prefixací či sufixací, jež proběhly až právě v českém jazyce. Například rusismus *kustovnice* přímo v této podobě z ruštiny nepochází, ale byl utvořen až sufixací pomocí slootovorných a tvarotvorných formantů, jež byly přidány k ruskému slovu *куст* (v latinské transliteraci „kust“) znamenajícímu keř. Dalším takovým rusismem je i termín *kytovec*, jenž byl utvořen z ruského výrazu pro velrybu *кит* (transliterací „kit“). Podobně jsou z ruského základu utvořeny také lexémy *kajka*, *rudoarmejec*, *rudogvardějec* či *tarbík* a ze slovenského základu *vychvilovati se*.

S mnoha přejatými lexémy čeština také dále pracovala například formou přechylování, kdy od přejatých slov, jež v původním jazyce existovala pouze v maskulinu, vytvářela rovněž jejich verze ve femininu, jako tomu bylo třeba v případě polonismu v maskulinu *sukman*, od něž bylo utvořeno femininum *sukmana*. Čeština stejně tak od přejatých slov

utvářela i další příbuzná slova, například od substantiva *bělogvardějec* je možné utvořit adjektivum *bělogvardějský* či jiné substantivum *bělogvarděština* apod.

Navzdory skutečnosti, že je čeština silně flektivní jazyk, pročež výrazná většina vyexcerpovaných substantiv skončila po adaptaci do našeho lexika skloňována, přece jen zde můžeme uvést některé případy substantiv, jež zůstala nesklonná. Jedná se o přejatá substantiva zakončená na vokál *-i*, jenž je jakožto koncovka pro češtinu značně neobvyklý. Konkrétně pak jde třeba o rusismus *šči* nebo dva srbismy *čevapčiči* a *ražničiči*, přičemž shodou okolností jsou všechny tyto uvedené lexémy zároveň i gastronomickými termíny.

Co se přejatých verb týče, jejich morfologická adaptace je v těsném spojení s adaptací ortografickou. Jak už jsme totiž zmiňovali v kapitole „7.1. Ortografická (a ortoepická) adaptace“, v češtině u přejatých verb docházelo k nahrazení původních infinitivních koncovek za infinitivní koncovky běžné právě v českém jazyce, čímž pak také tyto lexémy získaly i schopnost českého způsobu konjugace s koncovkami typickými pro jednotlivé osoby, čísla a další mluvnické kategorie verb.

Podobně je tomu také v případě přejatých adjektiv, jež byla po zavedení do češtiny opět přiřazena k některému z deklinačních typů, přičemž se ve *SSJČ* nacházejí adjektiva skloňována jak podle tvrdého vzoru mladý (*truslivý, těrchatý, ruměný* apod.), tak i podle měkkého vzoru jarní (*bezpartijní, storoční* atd.). Mezi vyexcerpovanými adjektivy přitom výrazně převažují adjektiva tvrdá. Stejný případ je pak také jedině vyexcerpované numerale mezi rusismy *vterý*, jež má adjektivní deklinaci, a je tak skloňované dle tvrdého vzoru mladý kopírujíc i jeho koncovky.

7.3. Sémantická adaptace

Jak již bylo zmíněno, mezi vyexcerpovanými přejímkami ze slovanských jazyků se nachází také několik lexémů (primárně mezi rusismy), jež jsou buď domácího původu, nebo jsou přejaty z úplně jiných než slovanských jazyků. Z některého z těchto jazyků však čeština následně převzala další význam, který již v domácím lexiku zavedenému termínu přidala. Lze tedy uvést, že v některých případech čeština přejímala pouze význam, jenž se připojil k sémantice, již dané slovo, které v českém lexiku dávno existovalo, obsahovalo už předtím.

Jako konkrétní příklady tohoto případu můžeme uvést již v kapitole „5.3. Výsledek excerpce přejatých lexémů“ zmíněný lexém *rajón* či *režim*, jenž čeština převzala

z francouzštiny jako označení „vládního zřízení“, nicméně z ruštiny pak pro něj ještě převzala význam ve smyslu „denního rozvrhu“. Z německého jazyka poté pochází „náměstí“ označující termín *rynok*, jenž však nese také z ruštiny pocházející význam „trh“.

K polysémickému lexému *stav* byl zase doplněn význam jazykovědného termínu, který označuje „kategorii predikativu“, a k lexému *světlo* byl z ruštiny doplněn význam „z hlediska“. Dalšími takovými lexémy jsou rovněž rusismy *chvost*, *pověst*, *rodný*, *řešiti*, *sutka* a několik dalších. Mezi vyexcerpovanými polonismy jsou zase takovými případy například verbum *mařiti* nebo substantivum *převodník*.

U slovakismů jsme tentýž případ zpozorovali u adjektiva *hradský*, jež už v češtině existovalo jako adjektivum utvořené od slova „hrad“, ale postupem času získalo právě ze slovenštiny nový význam „hlavní“ (třeba hlavní cesta). Dalšími takovými slovakismy jsou rovněž lexémy *chýše*, *ponáseti*, *ponositi*, *ponuk*, *porobiti*, *povýše*, *praženice*, *rab*, *rozložití*, *rozprávka* a další.

Než jen převzetí samotného významu pro domácí slovo však čeština mnohem častěji přejímala celé lexémy, a to včetně jejich původního významu, či dokonce více významů. Polysémických přejímek, u nichž *SSJČ* uvádí více než jeden význam, jsme přitom vyexcerpovali poměrně velké množství, nicméně zde uvedeme pouze pár konkrétních příkladů: *prověrka*, *rozprávka*, *brukev*, *kuča*, *vampýr*, *duma*, *cicimek* apod.

Co se týče sémantických změn, k nimž při přejímání a adaptaci příslušných lexémů do českého lexika došlo, lze zde uvést příklady jak rozšiřování původního významu, tak jeho zužování, nebo i přímo transformace. Opět však uvádíme pouze některé konkrétní případy, neboť příkladů takových sémantických změn by pravděpodobně bylo možno nalézt značně více.

Oxana Ushakova (2009, s. 26–28) mezi rusismy, jež byly rozšířeny o další význam, zmiňuje například lexém *mamut*, jenž byl z ruštiny převzat čistě ve významu „velkého vyhynulého živočicha“, nicméně postupně v češtině nabylo rovněž expresivního významu „nemotorný člověk“. K zúžení sémantiky zase došlo třeba u slova *sumka*, u něhož *SSJČ* představuje jediný význam ve smyslu „pouzdro na náboje“, avšak v ruštině tento termín označuje „jakoukoliv tašku“.

Případ kompletní transformace sémantiky pak lze spatřit kupříkladu u rusismu *stojánka*, jenž *SSJČ* definuje pouze jako „shromaždiště letadel před startem“, avšak v ruštině se jedná o polysémickou jednotku, jíž zrovna tento význam nenáleží. Dle Ushakové (2009, s. 28) totiž termín *stojánka* nese v ruštině pouze následující významy:

„1. zastavení během výletu; 2. místo zastavení, přechodného pobytu; 3. zastavení dopravních prostředků v přestávkách mezi jejich spuštěním¹⁶; 4. tábořiště pračlověka.“

Mezi polonismy můžeme zmínit například zúžení významu u lexému *kaval*, jenž *SSJČ* definuje pouze jako „velký kus“, nicméně sémantika výchozího polského slova *kawał* zahrnuje dle etymologického slovníku *Słownik etymologiczny języka polskiego* (r. 1927) zároveň i obsah „vtip“ či „žolík“.

¹⁶ Uchýlili jsme se k pravopisné opravě, jelikož v citované práci se nachází chybně zapsaný lexém „zpuštěním“.

8. Klasifikace přejímek ve *Slovníku spisovného jazyka českého*

V této kapitole se ještě na závěr pokusíme stanovit, podle jakých kritérií *Slovník spisovného jazyka českého* klasifikuje lexémy právě jako přejímky zrovna z ruštiny, polštiny a dalších slovanských jazyků, a také zjistíme, zda se v něm nacházejí některé další lexémy, jež by bylo možné klasifikovat jako přejímku z jakéhokoliv slovanského jazyka, ale ve *SSJČ* se tak neděje. Především to budeme zjišťovat pro kategorie přejímek s těmi nejvyššími výskyty, jako jsou rusismy, slovakismy a polonismy.

8.1. Další potenciální přejímky ze slovanských jazyků

Prvním úkolem, jemuž se budeme v této kapitole věnovat, je stanovení toho, zda se ve *SSJČ* nacházejí jakékoliv další lexémy, jež by bylo možné klasifikovat jako přejímku z některého ze slovanských jazyků, ale *SSJČ* tak nečiní. V rámci tohoto zjišťování budeme vyexcerpované přejímky právě ze *SSJČ* konfrontovat s *Novým encyklopedickým slovníkem češtiny* (r. 2016) a lexémy, jež jsou v něm vedeny jako přejímky ze slovanského jazyka v rámci hesel typu „rusismy v češtině“, „slovakismy v češtině“, „polonismy v českém lexiku“ apod.

Jelikož však i samotný *Nový encyklopedický slovník češtiny* uvádí pouze výčet některých příkladů, také my zde budeme opět pracovat jen s několika málo případy, a ne s naprosto každým lexémem, jenž by případně mohl být (ale ve *SSJČ* není) klasifikován jako slovanská přejímka.

Prvně je třeba zmínit, že *Nový encyklopedický slovník češtiny* uvádí řadu lexémů jako přejímku z více než jednoho jazyka, a tak pokud vede nějaký termín například jak mezi rusismy, tak i polonismy, ale *SSJČ* jej klasifikuje jako přejímku pouze z jedné této kategorie, nebudeme jej zde uvádět, protože už je seznamu našich vyexcerpovaných přejímek součástí, třebaže pouze v jedné kategorii. Budeme tu tak zmiňovat pouze ty lexémy, jež *SSJČ* jako přejímku z jakéhokoliv slovanského jazyka neoznačuje vůbec.

Na úvod začneme lexémy, jež by mohly být dle *Nového encyklopedického slovníku češtiny* buď rusismem, či polonismem, ale *SSJČ* je vede jako slova domácí. Takovými případy jsou například termíny *bol*, *jařmo*, *příroda*, *předmět*, *pyl*, *průliv* či *záliv*.

Lexémy, jež by mohly být potenciálně klasifikovány jako rusismy a rozšířit tak náš seznam vyexcerpovaných přejímek, jsou poté substantiva *baklažán*, *kormidlo*, *lyže*, *nářečí*, *plod*, *sloh*, *slovesnost*, *šije*, *šum*, *vkus*, *vzduch*, adjektiva *blahý* nebo *chrabrý* apod. Zrovna zmíněný *baklažán* nicméně *SSJČ* jako přejatý lexém označuje, avšak zkratkou

„z orient.“, nikoliv zkratkou odkazující na některý slovanský jazyk. Ruský původ tak u něj nepředpokládá.

Co se polonismů týče, těch *Nový encyklopedický slovník češtiny* uvádí oproti *SSJČ* výrazně více, neboť reflektuje práce Orlošové (r. 1967, 1987 a 1993), jež jich v českém lexiku evidovala mnohem větší množství než rusismů, což však pro *SSJČ* z důvodu již v minulosti zmíněné tendenční klasifikace neplatí. Botanické termíny převzaté z polštiny by tak mohly být doplněny o lexémy *blizna, lodyha, podrostek, porost, rostlina, řepěň* či *sasanka*, zoologické o *ropuchu, vážku, želvu* nebo *žraloka* apod.

Kromě spousty dalších termínů zařaditelných k jiným sémantickým okruhům typu *objev, odezva, kadeřník, křeslo, ohon, úvaha, záhada* atd., by rovněž bylo možné sestavit i některé zcela nové sémantické okruhy, jelikož *SSJČ* jako polonismus nevede například ani řadu lékařských termínů: *dech, přídech, horečka* či *úžeh*.

Jako další potenciální slovakismy by ve *SSJČ* mohla být klasifikována zase substantiva typu *klatka, klepec, lišej, ohnivo, učeň, zbojník, žatva* nebo *žito*, adjektivum *masařský* apod. Řadu těchto slov *SSJČ* namísto slovakismů označuje jako lexémy zastaralé či nářeční.

V některých případech *Nový encyklopedický slovník češtiny* mezi slovakismy uvádí i takové přejímky, jež *SSJČ* sice klasifikuje jako přejímku, ale jako přejímku z jiného než slovenského (a dokonce i slovanského) jazyka. Takovými případy jsou třeba termíny *hofer* či *špán*, jež *SSJČ* označuje jako germanismy, a nikoliv slovakismy, nebo lexém *papuč*, jenž má dle *SSJČ* svůj původ v turečtině.

Z výše uvedeného je tedy vidno, že pokud by *SSJČ* všechny tyto termíny, ale i řadu dalších, jež jsme zde ani nezmiňovali, jako přejímky ze slovanských jazyků klasifikoval, pak by námi sestavené sémantické okruhy mohly mít mnohem více zástupců, než jich mají za současného stavu. Stejně tak bychom z nich mohli sestavit i nějaké další okruhy, jež v tuto chvíli stanovené nemáme (například již zmíněná lékařská terminologie apod.).

Potvrdili jsme si tak své původní podezření z kapitoly „5.3. Výsledek excerptce přejatých lexémů“, že některé lexémy *SSJČ* jako slovanské přejímky neoznačuje vůbec, třebaže se o ně s velkou pravděpodobností jedná. Je tedy skutečně otázkou, o kolik excerpt více bychom zde mohli mít, pakliže by tak činil, protože je velmi pravděpodobné, že by konečné číslo bylo minimálně v řádu stovek, a nikoliv jen jednotek či desítek. Obzvláště uvážíme-li, kolik jen polonismů v českém jazyce identifikovala Orlošová – v porovnání s jejími výsledky je totiž pouhých 76 označených polonismů ve *SSJČ* skutečně podezřelých.

8.2. Kritéria klasifikace přejímek a důvody přejímání

Kritéria klasifikace lexémů právě jako přejímky ze slovanských jazyků leží zcela jistě v existenci daných lexémů v příslušných jazycích. Jestliže se v českém lexiku začala nově objevovat slova, jež byla v podobném, či dokonce stejném tvaru přítomna například v ruštině, s níž byla čeština v blízkém kontaktu, pak je *SSJČ* klasifikoval právě jako rusismy. Jak už jsme ovšem zmiňovali v předešlých kapitolách, mnohdy je velmi složité jednoznačně rozhodnout, z jakého jazyka určité lexémy pocházejí, obzvláště pokud se vyskytovaly ve více než jednom jazyce zároveň a čeština byla s oběma v podobně blízkém kontaktu.

Po konfrontaci přejatých lexémů ve *SSJČ* s těmi uvedenými v *Novém encyklopedickém slovníku češtiny* jsme zjistili, že *SSJČ* řadu potenciálních přejímek jako přejímky vůbec nevede, a rovněž se ukázalo, že mnoho slov, které *Nový encyklopedický slovník češtiny* uváděl jak mezi rusismy, tak i polonismy, *SSJČ* nejčastěji označuje pouze jako rusismy. Důvod spatřujeme v již zmíněné pravděpodobné tendenční klasifikaci, kdy byla vzhledem k datu vydání slovníku dáována přednost právě ruštině.

Na základě námi sestavených sémantických okruhů slov můžeme vidět, že důvody pro přejímání lexika z dalších slovanských jazyků pak byly primárně dva. Tím prvním byla potřeba pojmenovat cizí reálie, jež nebyly součástí českého prostředí, a tak se pro ně musela převzít již existující pojmenování z výchozích jazyků. Patří sem tedy víceméně všechny lexémy, jež máme zařazené do sémantického okruhu lexémů vztahujících se ke slovanskému prostředí a pojmenovávajících jeho reálie, ale také třeba řada gastronomických termínů, především ty, které pojmenovávají pokrm přímo pocházející z dané země, jako je tomu třeba u slova *čevapčiči*.

Druhým hlavním důvodem pro přejímání lexika je poté potřeba rozšiřování vědecké terminologie, jež bývá kvůli co možná nejsnazšímu vzájemnému dorozumívání vědců mnohdy mezinárodní. Primárně sem proto řadíme vyexcerpovanou terminologii botanickou a zoologickou.

Závěr

V předložené diplomové práci jsme se zabývali přejímkami ze slovanských jazyků, jež obsahuje *Slovník spisovného jazyka českého* (dále jako *SSJČ*), z něhož jsme vyexcerpovali jejich co nejúplnější seznam, jenž sestává z celkem 852 přejímeč. Příslušná excerpata bylo možné rozdělit do devíti kategorií dle výchozího jazyka, a sice mezi rusismy, slovakismy, polonismy, srbismy, serbokroatismy, ukrajinismy, jihoslavismy, bulharismy a slovenismy, přičemž toto pořadí je zároveň i jejich pořadím od nejobjemnější kategorie po tu výskytově nejmenší.

Rusismů jsme ze slovníku vyexcerpovali 430, slovakismů 267, polonismů 76, srbismů 22, serbokroatismů 20, ukrajinismů 18, jihoslavismů 10, bulharismů 6 a slovenismů pouhé 3. Výraznou většinu mezi nimi přitom vykazují přejatá substantiva, jež poměrně dalece následují verba a adjektiva. Kromě těchto slovních druhů jsme nicméně vyexcerpovali také některá adverbia, prepozice, interjekce a jedno numerale.

Naším primárním úkolem bylo stanovit, v jakých sémantických okruzích slov se jednotlivé přejímky nacházejí, což jsme učinili pro každou kategorii přejímeč zvlášť. Nejčastěji stanovenými okruhy byly termíny gastronomické, botanické a ty vztahující se ke slovanskému prostředí či jeho reáliím, přičemž ty jsme byli schopni sestavit z přejímeč v celkem šesti z devíti kategorií. Čtyřikrát jsme poté užili hudební, oděvní, civilizační a abstraktní terminologii a třikrát terminologii zoologickou, profesní, mytologickou a také lexémy pojmenovávající nějakou lidskou roli. Více ke všem sémantickým okruhům a jejich konkrétním zástupcům viz kapitola „6. Sémantické okruhy přejímeč ze slovanských jazyků ve *Slovníku spisovného jazyka českého*“.

V rámci 5. a 6. kapitoly jsme si rovněž stanovili i některé hypotézy, jež jsme byli následně schopni potvrdit, či vyvrátit. Potvrdit se nám podařilo skutečnost, že nejvíce výskytů mezi přejatými lexémy vykazují rusismy, slovakismy a polonismy, ze slovních druhů poté substantiva, adjektiva a verba nebo že mezi vyexcerpovanými přejímkami nenalezneme zástupce všech deseti slovních druhů. Dále jsme potvrdili také to, že některé přejímky budou označeny jako výpůjčka z více než jednoho jazyka, mnoho sémantických okruhů slov bude možné stanovit pro více než jednu kategorii přejímeč či že nejvíce sémantických okruhů sestavíme v těch výskytově nejpočetnějších kategoriích. Některé z těchto hypotéz jsme nicméně potvrdili pouze částečně.

Hypotézu, že nebude možné sestavit sémantické okruhy slov i pro bulharismy a slovenismy, jichž se ve *SSJČ* nachází nejméně, a sice pouze v řádu jednotek, jsme naopak

vyvrátili, neboť jsme pro obě tyto kategorie sestavili vždy po dvou sémantických okruzích.

Dále jsme se zabývali tím, jakým způsobem byly příslušné přejímky adaptovány do českého lexika, přičemž jsme se soustředili převážně na jejich adaptaci ortografickou, morfologickou a sémantickou. V rámci toho jsme zjistili, že ortografickou adaptací prošly víceméně všechny přejímky, a to obzvláště ty, jež byly přejaté z jazyků neujživajících latinského systému písma, jako je tomu v případě češtiny.

S ortografickou adaptací je v těsném spojení rovněž adaptace ortoepická, jež se mimo jiné projevovala hlavně zaváděním české kvantity, ale i dalšími hláskovými změnami. Co se týče adaptace morfologické, ta opět proběhla u každé z vyexcerpovaných přejímek, a to minimálně její první stupeň, jímž je slovnědruhovému zařazení. Velké množství přejímek (převážně substantiva a adjektiva) nicméně procházelo také jejími dalšími stupni, mezi něž patří určování mluvnických kategorií, ale i určité slovtvorné procesy v čele se sufixací. Adaptací do českého jazyka tak získala většina přejatých lexémů schopnost české deklinace či konjugace, avšak byli jsme schopni mezi vyexcerpovanými přejímkami nalézt i některé neskloňné příklady.

V rámci adaptace sémantické jsme identifikovali případy, u nichž došlo jak k rozšíření původního významu, tak i k jeho zúžení či přímo transformaci. Rovněž jsme v seznamu zaznamenali i řadu polysémických jednotek vykazujících někdy i více než dva různé významy. Některé lexémy byly na seznam přejímek ze slovanských jazyků navíc zařazeny čistě jen z toho důvodu, že jsme ze slovanského jazyka převzali nový význam, jehož poté nabyt v českém lexiku již existující termín, a to jak domácího původu, tak i původu cizího, ale nikoliv slovanského.

Na závěr jsme se ještě zaměřili na kritéria klasifikace přejímek a obecně důvody pro přejímání lexika a také jsme zjišťovali, zda se ve *SSJČ* nacházejí i některé další lexémy, jež by bylo možné klasifikovat jako přejímku ze slovanského jazyka, ale ve *SSJČ* se tak neděje. Zde jsme postupovali vzájemnou konfrontací *SSJČ* s *Novým encyklopedickým slovníkem češtiny*, v jejímž důsledku jsme byli schopni nalézt mnoho příkladů, které *SSJČ* buď jako přejímku vůbec neklasifikuje, anebo ji klasifikuje jako přejímku z jiného než slovanského jazyka.

Anotace

Autorka práce: **Bc. Adéla Kolářová**

Fakulta: **Filozofická fakulta**

Katedra: **Katedra bohemistiky**

Název práce: **Přejímky ze slovanských jazyků ve *Slovníku spisovného jazyka českého***

Vedoucí práce: **PhDr. Ondřej Bláha, Ph.D.**

Počet znaků: **111 600**

Počet příloh: **1**

Počet titulů použité literatury: **37**

Klíčová slova: **přejímky, slovanské jazyky, rusismy, polonismy, slovakismy, srbismy, serbokroatismy, ukrajinismy, jihoslavismy, bulharismy, slovenismy**

Cílem této diplomové práce bylo shromáždit co nejúplnější seznam přejímek ze slovanských jazyků, jež obsahuje *Slovník spisovného jazyka českého* (dále *SSJČ*), rozdělit je do kategorií dle výchozího jazyka či slovních druhů, stanovit, v jakých sémantických okruzích slov se nacházejí, nebo zjistit, jakým způsobem byly z pohledu ortografie, ortoepie, morfologie či sémantiky adaptovány do českého lexika. Na závěr ještě autorka práce ve slovníku vyhledala některé další lexémy, jež by bylo možné klasifikovat jako přejímku z jakéhokoliv slovanského jazyka, ale ve *SSJČ* se tak neděje.

Resumé

The aim of this master's thesis was to extract the most complete list of Slavic lexical borrowings from the Czech online dictionary *Slovník spisovného jazyka českého* (2011, but first published in between 1960 and 1971) and continue to work with them. The final list consists of 852 lexical borrowings, which we then divided into nine categories according to their source language and the number of occurrences. Specifically, we found 430 Rusisms, 267 Slovakisms, 76 Polonisms, 22 Serbisms, 20 Serbo-Croatisms, 18 Ukrainisms, 10 South-Slavism, 6 Bulgarianisms and only 3 Slovenianisms. We then determined how many of these excerpts belong to nouns, adjectives, verbs, and other parts of speech.

After extracting them, we established in which semantic fields of the words they are most often located, which we did separately for each category of lexical borrowings. The most lexical borrowings were found in gastronomic, botanical, musical, clothing, civilizational and abstract terminology. A very large field of words was also assembled of lexemes related to the Slavic environment or realities, and many others. In contrast to these frequent semantic fields, however, we also encountered some that were established for only one language category and weren't repeated in any other.

Subsequently, we found out what happened to these words after they were introduced into the Czech language – i. e. how their orthographic, morphological, semantic, etc. adaptation took place. We found that more or less all the excerpts underwent orthographic and morphological adaptation (or at least its first degree) and we could also locate some examples of semantic changes.

Finally, we focused on the criteria by which the *Slovník spisovného jazyka českého* classifies individual words as Slavic lexical borrowings and then we tried to find some other words that could be classified as lexical borrowings from any Slavic language, but the dictionary doesn't do so. In that regard we were able to find quite a few of them, especially potential Rusisms, Slovakisms and Polonisms.

Použitá literatura

Primární literatura

HAVRÁNEK, Bohuslav, ed. *Slovník spisovného jazyka českého* [online]. Praha: Ústav pro jazyk český AV ČR, 2011 [cit. 10. 1. 2023]. Dostupné na: <https://ssjc.ujc.cas.cz/>

Sekundární literatura

BALHAR, Jan. Nevšední spis o česko-polských jazykových kontaktech [online]. *Naše řeč*. Praha: Ústav pro jazyk český AV ČR, 1997, roč. 80 (č. 2), s. 103–105 [cit. 6. 2. 2023]. ISSN 2571-0893. Dostupné na: <http://nase-rec.ujc.cas.cz/archiv.php?art=7370>

BAŃKO, Mirosław, Diana SVOBODOVÁ, Joanna RAÇZASZEK-LEONARDI a Marcin TATJEWSKI. *Ne zcela cizí: lexikální výpůjčky v polském a českém jazyce*. Přeložili Markéta FUCIMANOVÁ, Jiří MURYC, Tereza VLACHOVÁ. Ostrava: Ostravská univerzita, 2016. ISBN 978-80-7464-877-9.

BLÁHA, Ondřej a kolektiv. *Slovanské jazyky v pohybu: proměny jazykových norem v letech 1945 až 2020*. Olomouc: Univerzita Palackého v Olomouci, 2021. ISBN 978-80-244-5973-8.

BLÁHA, Ondřej, Patrik DUDEK, Kristina HEKLOVÁ a Kateřina HORÁČKOVÁ. *Lexikální rusismy v současné češtině*. Olomouc: Univerzita Palackého v Olomouci, 2016. ISBN 978-80-244-5074-2.

BLATNÁ, Renata. K procesu přejímání slov. In: *Čeština: univerzália a specifika 2*. Brno: Masarykova univerzita, 2000, s. 85–98. ISBN 80-210-2262-0.

BRÜCKNER, Aleksander. *Słownik etymologiczny języka polskiego* [online]. Kraków: Nakład i własność – Krakowskiej Spółki Wydawniczej, 1927. Dostupné na: https://pl.wikisource.org/wiki/S%C5%82ownik_etymologiczny_j%C4%99zyka_polskiego

CUŘÍN, František. Dva sborníky věnované Josefu Jungmannovi [online]. *Naše řeč*. Praha: Ústav pro jazyk český AV ČR, 1977, roč. 60 (č. 2), s. 93–102 [cit. 29. 10. 2022]. ISSN 2571-0893. Dostupné na: <http://nase-rec.ujc.cas.cz/archiv.php?art=5974>

ČERVENÁ, Vlasta a kolektiv. K dějinám vzniku a vydávání Jungmannova Slovníku [online]. *Naše řeč*. Praha: Ústav pro jazyk český AV ČR, 1982, roč. 65 (č. 5), s. 233–247 [cit. 30. 10. 2022]. ISSN 2571-0893. Dostupné na: <http://nase-rec.ujc.cas.cz/archiv.php?art=6353>

FURDÍK, Juraj. Integračné procesy pri lexikálných prevzatiach. *Jazykovedný časopis*. Bratislava: Jazykovedný ústav Ľudovíta Štúra Slovenskej akadémie vied, 1994, roč. 45 (č. 2), s. 95–101. ISSN 0021-5597.

KAMIŠ, Adolf. Polská populárněvědná knížka o polsko-českých jazykových vztazích [online]. *Naše řeč*. Praha: Ústav pro jazyk český AV ČR, 1981, roč. 64 (č. 5), s. 256–257 [cit. 29. 10. 2022]. ISSN 2571-0893. Dostupné na: <http://nase-rec.ujc.cas.cz/archiv.php?art=6285>

KARLÍK, Petr, Marek NEKULA a Jana PLESKALOVÁ, ed. *Nový encyklopedický slovník češtiny A–M*. Praha: NLN, Nakladatelství Lidové noviny, 2016a. ISBN 978-80-7422-481-2.

KARLÍK, Petr, Marek NEKULA a Jana PLESKALOVÁ, ed. *Nový encyklopedický slovník češtiny N–Ž*. Praha: NLN, Nakladatelství Lidové noviny, 2016b. ISBN 978-80-7422-482-9.

KLÉGR, Aleš. *Tezaurus jazyka českého: slovník českých slov a frází souznačných, blízkých a příbuzných*. Praha: NLN, Nakladatelství Lidové noviny, 2007. ISBN 978-80-7106-920-1.

KOMÁREK, Miroslav, BLÁHA, Ondřej, ed. *Dějiny českého jazyka*. Brno: Host, 2012. ISBN 978-80-7294-591-7.

KUČERA, Ondřej. *Klasifikace přejímání a lexikálních výpůjček – obecná diskuse i poznámky k čínštině* [online]. Olomouc: Univerzita Palackého v Olomouci, 2018, s. 1–8 [cit. 13. 2. 2023]. Dostupné na: <https://www.researchgate.net/publication/327765430>
[Klasifikace prejimani a lexikalnich vypujcek obecna diskuse i poznamky k cinstine](#)

LOTKO, Edvard. Některé současné úkoly konfrontace slovanských jazyků (na materiálu češtiny a polštiny). In: *Srovnávací a bohemistické studie*. Olomouc: Univerzita Palackého v Olomouci, 2008a, s. 25–33. ISBN 978-80-244-2201-5.

LOTKO, Edvard. O některých typologicky relevantních jevech v češtině a polštině. In: *Srovnávací a bohemistické studie*. Olomouc: Univerzita Palackého v Olomouci, 2008b, s. 83–88. ISBN 978-80-244-2201-5.

LOTKO, Edvard. O vlivu jazykového typu na jazykové chování (na materiálu polštiny a češtiny). In: *Srovnávací a bohemistické studie*. Olomouc: Univerzita Palackého v Olomouci, 2008c, s. 97–104. ISBN 978-80-244-2201-5.

LOTKO, Edvard. Současné postoje uživatelů k jazyku (sociolingvistický pohled na vybrané problémy). In: *Srovnávací a bohemistické studie*. Olomouc: Univerzita Palackého v Olomouci, 2008d, s. 113–122. ISBN 978-80-244-2201-5.

MACHEK, Václav. *Etymologický slovník jazyka českého*. Praha: NLN, s. r. o., 2010. ISBN 978-80-7422-048-7.

MRAVINACOVÁ, Jitka. Neosémantizmy vzniklé pod vlivem cizího jazyka. In: *Neologizmy v dnešní češtině*. Praha: Ústav pro jazyk český Akademie věd České republiky, 2005a, s. 180–186. ISBN 80-86496-21-X.

MRAVINACOVÁ, Jitka. Přejímání cizích lexémů. In: *Neologizmy v dnešní češtině*. Praha: Ústav pro jazyk český Akademie věd České republiky, 2005b, s. 187–211. ISBN 80-86496-21-X.

ORŁOŚ, Teresa Zofia. *Polonizmy w czeskim języku literackim*. Kraków: Uniwersytet Jagielloński, 1987. Zeszyty naukowe Uniwersytetu Jagiellońskiego. ISSN 00834379.

PETR, Jan. České lidový z polského ludowy [online]. *Naše řeč*. Praha: Ústav pro jazyk český AV ČR, 1982, roč. 65 (č. 3), s. 118–128 [cit. 29. 10. 2022]. ISSN 2571-0893. Dostupné na: <http://nase-rec.ujc.cas.cz/archiv.php?art=6329>

PETR, Jan. Kniha o polonismech ve spisovné češtině [online]. *Naše řeč*. Praha: Ústav pro jazyk český AV ČR, 1989, roč. 72 (č. 4), s. 208–211 [cit. 29. 10. 2022]. ISSN 2571-0893. Dostupné na: <http://nase-rec.ujc.cas.cz/archiv.php?art=6865>

RANGELOVA, Albena. Neosémantizmy a neosémantizační procesy. In: *Neologizmy v dnešní češtině*. Praha: Ústav pro jazyk český Akademie věd České republiky, 2005, s. 159–179. ISBN 80-86496-21-X.

STICH, Alexandr. O polonismech v obrozenské češtině [online]. *Naše řeč*. Praha: Ústav pro jazyk český AV ČR, 1967, roč. 50 (č. 4), s. 226–231 [cit. 29. 10. 2022]. ISSN 2571-0893. Dostupné na: <http://nase-rec.ujc.cas.cz/archiv.php?art=5311>

STICH, Alexandr. Polské knížky o češtině [online]. *Naše řeč*. Praha: Ústav pro jazyk český AV ČR, 1994, roč. 77 (č. 5), s. 262–267 [cit. 30. 10. 2022]. ISSN 2571-0893. Dostupné na: <http://nase-rec.ujc.cas.cz/archiv.php?art=7216>

STICH, Alexandr. Výslovnostní kodifikace přejaté slovní zásoby [online]. *Naše řeč*. Praha: Ústav pro jazyk český AV ČR, 1982, roč. 65 (č. 2), s. 86–101 [cit. 29. 10. 2022]. ISSN 2571-0893. Dostupné na: <http://nase-rec.ujc.cas.cz/archiv.php?art=6318>

SVOBODOVÁ, Diana a Mirosław BAŃKO. Vztah formálních a sémantických aspektů lexikálních přejímek v procesu adaptace. *Bohemica Olomucensia*. Olomouc: Katedra bohemistiky Filozofické fakulty Univerzity Palackého v Olomouci, 2016, roč. 8 (č. 3), s. 51–60. ISSN 1803-876X.

SVOBODOVÁ, Diana. *Aspekty hodnocení cizojazyčných přejímek: mezi módností a standardem*. Ostrava: Ostravská univerzita, Pedagogická fakulta, 2009. ISBN 978-80-7368-732-8.

SVOBODOVÁ, Diana. *Internacionalizace současné české slovní zásoby*. Ostrava: Ostravská univerzita, Pedagogická fakulta, 2007. ISBN 978-80-7368-308-5.

SVOBODOVÁ, Diana. Psané podoby přejatých slov. *Bohemistika*. Poznaň: Komisja Slawistyczna Polskiej Akademii Nauk, 2013, roč. 8 (č. 1), s. 7–14. ISSN 1642–9893.

TEJNOR, Antonín a kolektiv. Přejatá slova a veřejné mínění [online]. *Naše řeč*. Praha: Ústav pro jazyk český AV ČR, 1972, roč. 55 (č. 4), s. 185–202 [cit. 28. 10. 2022]. ISSN 2571-0893. Dostupné na: <http://nase-rec.ujc.cas.cz/archiv.php?art=5634>

USHAKOVA, Oxana. *Rusismy v současné češtině*. Brno, 2009. Bakalářská diplomová práce. Masarykova univerzita: Ústav českého jazyka, Kabinet češtiny pro cizince. Vedoucí práce: prof. PhDr. Marie Krčmová, CSc.

ZATOVKAŇUK, Mikoláš. Haškovy rusismy v Osudech dobrého vojáka Švejka [online]. *Naše řeč*. Praha: Ústav pro jazyk český AV ČR, 1981, roč. 64 (č. 3), s. 124–132 [cit. 29. 10. 2022]. ISSN 2571-0893. Dostupné na: <http://nase-rec.ujc.cas.cz/archiv.php?art=6251>

Seznam použitých zkratek

apod. – a podobně

atd. – a tak dále

AV ČR – Akademie věd České republiky

bulh. – bulharismus

cit. – citováno

č. – číslo

ČSSR – Československá socialistická republika

jsl. – jihoslavisimus

kol. – kolektiv

KSCĚ – Komunistická strana Československa

LJ – lexikální jednotky

pol. – polonismus

r. – rok

roč. – ročník

rus. – rusismus

s. – strana

sloven. – slovakismus

slovin. – slovenismus

srb. – srbismus

srbch. – serbokroatismus

SSJČ – Slovník spisovného jazyka českého

SSSR – Svaz sovětských socialistických republik

tj. – to jest

ukr. – ukrajinismus

Příloha: Seznam přejímek ze slovanských jazyků ve *SSJČ*¹⁷

Rusismy

- 430 výskytů:

agitka	, -y ž. (2. mn. -tek) (z rus.) 1. agitační projev n. drobné literární dílo agitačně zaměřené: pronést, předvést a-u; filmová a.; maňásková a. pro nejmenší; a. o práci 2. agitační soubor: kulturní a. ČSM; — agitkový příd.: a-á literatura; → podst. agitkovost, -i ž.
agitprop	, -a m. (z rus.) polit. slang. pracovník agitačního a propagačního oddělení; — agitprop, -u m. polit. slang. agitační a propagační oddělení
agitpropčik	, -a m. (z rus.) polit. slang. pracovník agitačního a propagačního oddělení: já — a., novinář, spoléhající na svůj čich (Fuč.)
akání	, -í s. (rus.) jaz. (v ruštině) vyslovování samohlásky o v nepřízvučných slabikách jako a
akyn	, -a m. (1. mn. -ové) (z rus. driv. turkotat.) lidový pěvec u tureckých národů (Kazachů, Kirgizů aj.)
Alexej	, -e m. osobní jm. mužské; — dom. Aljoša, -i, expr. zdrob. Aljoška, -y m. (rus.)
arba	, -y ž. (z rus. driv. orient.) dvoukolový vůz používaný na Kavkaze a ve střední Asii (Ner.)
*arbuz	, -u m. (6. j. -u) (z rus. driv. pers.) vodní meloun (Maj.)
aršin	, -u m. (6. j. -u) (z rus. driv. pers.) stará ruská délková míra (0, 71 m)
artěl	, -u m. (6. j. -u) (z rus. driv. it.) (v rus. prostředí) výrobní družstvo: zemědělský a.
astrachán	, -u m. (6. j. -u) (z rus.) velmi jemná černá jehněčí kožišina (nazv. podle Astrachaně); její napodobenina: čapka z a-u; bavlněný a.; astrachánový, astrachánský I příd.: a-ový límec, kožich; a-ová čepice; a-ská ovce
ataman	, -a m. (z rus. driv. tur.) volený náčelník kozáckého oddílu: trp, kozáče, budeš a-em (přísluví); přen. vůdce, velitel: a. zbojníků; a. kapitulantů; atamanský příd.: a-é povinnosti
atomčik	, -a m. (6. mn. -cích) (z rus.) hanl. kdo hrozí atomovou zbraní: američtí a-ci
automatčik	, -a m. (6. mn. -cích) (z rus.) voják ozbrojený samopalem; samopalník (voj.): sovětští a-ci; motorizovaný oddíl a-ů
azbuka	, -y ž. (z rus.) soubor všech písmen ruského písma v ustáleném pořádku (nazv. podle prvních písmen); nové cyrilské písmo, užívané ve východních a někt. jižních slovanských jazycích: psát a-ou
babočka	, -y ž. (2. mn. -ček) (z rus.) pestře zbarvený denní motýl; zool. rod Vanessa: b. admirál; b. bodláková
babuška	, -y, bábuška, -y ž. (2. mn. -šek) (z rus.) expr. babička 1, 2 (zejm. v rus. prostředí)
*balagančik	, -a m. (6. mn. -cích) (z rus. driv. pers.) ruský lidový obhroublý šašek (Bass)
balalajka	, -y ž. (2. mn. -jek) (z rus. driv. turkotat.) ruský strunový nástroj: hrát, drkat na b-u; balalajkový příd.: b. soubor

¹⁷ Veškeré lexémy včetně jejich slovníkových definic jsou citovány z: HAVRÁNEK, Bohuslav, ed. *Slovník spisovného jazyka českého* [online]. Praha: Ústav pro jazyk český AV ČR, 2011 [cit. 10. 1. 2023]. Dostupné na: <https://ssjc.ujc.cas.cz/>

barchan	I, -u m. (6. j. -u) (z rus. driv. turkmen.) zeměp. polokruhový písčný přesyp, vypouklou částí obrácený proti větru; barchanový příd.: zeměp. b. typ přesypu
barzoi	, -e m. (z rus.) ruský chrt
barža	, -i ž. (j. 3., 6. -e, -i) (z rus. driv. fr.) (v rus. prostředí) druh lodí, zprav. nákladní
bašlík	, -u m. (6. j. -u, 6. mn. -cích) (z rus. driv. turkotat.) turecká n. tatarská pokrývka hlavy s dlouhými cípy vázanými kolem krku; (dř.) druh ženské kapuce: cípy kavkazského b-u; – plášť s b-em; zahalit do b-u
bědnak	, -a m. (6. mn. -cích) (rus.) (v ruském předrevolučním prostředí) příslušník chudiny, zvl. venkovské: b-ci vykořisťování kulaky; bědnacký příd.: b-á práce
bělogvardějec	, -jce m. (z rus.) příslušník bílé (kontrarevoluční) armády; bělogvardějský příd.: b. důstojník; → podst. bělogvardějství, -í s.; *bělogvardějšina, -y ž. expr. bělogvardějství
běloruký	příd.: b-é děvče; b-é panské dítě; běloručka, -y ž. expr. 1. žena s bílými rukama: roztomilá b. (Staš.) 2. ž. i m. (z rus.) člověk s neupracovanými rukama, zjemnělý: knížecí b.; hanl. duševní pracovník, který nechce n. nedovede pracovat manuálně: kavárništi b-ové; buržoustka a b.
běluha	, -y ž. (z rus.) světle zbarvená zubatá velryba ze severních moří; zool. rod Delphinapterus: b. mořská
bezpartijní	[-ty-] (*bezpartijný) příd. (z rus.) neorganizovaný v politické straně, zejm. komunistické; nestraničský: prohlášení b-ch poslanců; — zpodst. -partijní, -ho m. nestranič; → podst. -partijnost, -i ž.
bezprizorný	, řidč. bezprizorní příd. (z rus.) takový, který nemá přístřeší, domov, žijící na ulici, bez dozoru; opuštěný, zanedbaný, toulavý, nevychovaný: b-é děti; — zpodst. -prizorný, -ého m.: útulek b-ch; → podst. -prizornost, -i ž.
běželec	, -nce m. (běženka, -y ž.) (z rus.) uprchlík; vystěhovalec, emigrant: válečný, politický b.; → expr. zdrob. *běženeček, -čka m.
bohatýr	, -a m. (bohatýrka, -y ž. řidč.) (z rus.) kniž. hrdina, rek: b-ři ruských bylin; přen. expr. b. práce; b. ducha
bojar	(řidč. podle rus. bojarin, *bojařin), -a m. (v Kyjevské a Moskevské Rusi) příslušník vysoké šlechty: b-ři z knížecí družiny; svolat b-y k poradě; bojarský příd.: b. rod; b-á pýcha; b-á дума
*bojec	, -jce m. (z rus.) bojovník: krev našich bojců (Gottw.)
bolševik	, -a m. (6. mn. -cích) (bolševička, -y ž.) (z rus.) stoupenec bolševismu; člen komunistické strany leninského typu; důsledný revoluční marxista-leninovec; přen. hanl. (zprav. v reakčním prostředí) nespokojenec, buřič, bouřlivák; bolševický příd.: b-é zásady; b-á revoluce; b-á rozhodnost, bdělost; → přísl. bolševicky; → podst. bolševictví, -í s. bolševismus
bolševismus	[-iz-] (dř. též -ism), -mu m. (z rus.) marxismus epochy imperialismu a proletářských revolucí; teorie a taktika proletářské revoluce vůbec a zvláště diktatury proletariátu; bolševictví
*borba	II, -y ž. (z rus. n. jsl.) zápas, boj: b. dvou směrů
borec	, -rce m. (borkyně, -ě ž., 2. mn. -yň, -yní) (z rus.) 1. pěstitel tělesné výchovy n. sportu: závody boreců na náradí; atletičtí boreci závodníci; brána boreců (na cvičišti) 2. kniž. zápasník, bojovník: b. za smetanovskou tradici; b. německého militarismu 3. hovor., často iron. kdo v něčem vyniká, něčím se vyznamenává: na něho je v práci spolehnoutí, je to starý b.; b. na švestkové knedlíky veliký jedlík *4. bořitel: b. starých model

*bukva	, -y ž. (2. mn. -kev) (rus.) písmeno: ruské bukvý
bulava	, -y ž. (z rus. driv. turkotat.) velitelský palcát, odznak hodnosti kozáckého hejtmana
bumága	, -y ž. (rus.) úřední listina, doklad, potvrzení (v rus. prostředí, jinak žert.); → zdrob., zprav. expr. bumážka, -y ž.: opatřit si b-u
buran	, -u (6. j. -u) (†buráš, -e) m. (z rus. driv. turkotat.) zeměp. zimní vichřice s metelící; bás. prudký vítr vůbec; přen. b. žití (Heyd.)
burka	, -y ž. (2. mn. -rek) (z rus.) plstěný kozácký plášť: pastevci v burkách
buržuj	, -e m. (1. mn. -ové) (buržujka, -y ž.) (z rus. driv. fr.) řidč. hanl. buržoa, měšťák: šosáctí b-ové; buržujský příd.: b-á morálka
buřan	, -u m. (6. j. -u) (z rus. driv. tur.) druh stepní trávy
*carstvovati	ned. (z rus.) (~; nad kým, čím) panovat, vládnout jako car: carstvoval přes půl století; přen. carstvuje ticho
cerkev	, -kve ž. (z rus.) pravoslavný kostel
církev	II, -kve ž. (z rus.) řidč. pravoslavný kostel; cerkev: šero božích církví (Jir.); na vesnicích se stavějí pravoslavné církve (Olb.); → zdrob. církvička, -y ž.
cvikla	, -y ž. (z rus.) plemeno řepy buráku, u nás kdysi pěstované jako zelenina
čaj	, -e m. (z rus. driv. čín.) sušené lístky čajovníku; odvar z nich n. z jiných rostlin: ruský, gruzínský, čínský, cejlonský č.; připravit, uvařit, vypít č.; šálek čaje; šípkový, lipový č.; čistý č.; č. s citronem; horký č.; pozvat někoho na č.; společenský č. večírek s podáváním čaje a zákusků; č. o páte odpolední zábava, zprav. s tancem; → expr. zdrob. čajík, -u, čajíček, -čku m.
častuška	, -y ž. (2. mn. -šek) (z rus.) příležitostný (pův. ruský) lidový popěvek lyrický n. časový, často žertovný: veselá č.; ženy jako odpověď zazpívaly hned celou č-u
čechel	, -chle, -chele, *-lu m. 1. hist. staročeský ženský n. mužský šat; košile, sukně; plachetka, plena: krumplování č-e 2. nář. umrlčí rubáš (Heyd.) 3. (podle rus.) plátěná torba: puška v čechle dřímá (Čech); → zdrob. k 1 čechlík, -u m. (6. mn. -cích)
červoněc	, -ňce m. (z rus.) (dř.) ruská a sovětská mince (podložená zlatem), později (do r. 1927) státočka a bankovka v hodnotě 10 rublů
čin	II, -u m. (6. j. -u) (z rus.) služební hodnost, úřad (v carském Rusku): vysoký č.
čínovník	II, činovník -a m. (6. mn. -cích) (z rus.) úředník v carském Rusku mající urč. čin II
čistka	, -y ž. (2. mn. -tek) (z rus.) 1. vylučování nespolehlivých n. neukázněných příslušníků něj. organizace; propouštění nevhodných zaměstnanců: č. strany, ve straně; provádět čistku; č. v administrativním aparátě, v armádě aj. 2. expr. čištění: č. v bytě, v dílně
čuba	II, -y ž. (z rus.) kožišinový plášť, šuba: byl v lehké čubě (Jir.)
čumiza	, -y ž. (z rus.) bér vlašský (bot.), mohár
dača	...; mn. 1., 4. -e, 2. -í, 3. -ím, 6. -ích, 7. -emi) (z rus.) (v ruském prostředí) vila na venkově jako letní sídlo
*d'áče	, -te s. (z rus.) kostelní žák (Čech, Hol.)
d'áďa	, -dí m. (z rus.) (v rus. prostředí) strýc, strýček; důvěrné oslovení staršího muže vůbec (Maj.)

děkabrista	, -y m. (1. mn. -é) (z rus.) (v carském Rusku) účastník šlechtického revolučního osvobozenického hnutí, které vyvrcholilo nezdařeným povstáním 14. prosince 1825; děkabristický [-ty-] příd.: d-é povstání
*děněžka	, *denezka, -y ž. (rus.) drobný peníz, penízek (Hol., Čel.)
dikobraz	[dy- i di-], -a m. (z rus.) velký hlodavec s dlouhými rohovitými ostny; zool. rod <i>Hystrix</i> , <i>Erethizon</i> aj.: d. evropský; — Dikobraz, -u m. (6. j. -u, -e) název satirického časopisu: číst D.
dispečer	[dy-] (dř. ps. též dispatcher), -a m. (dispečerka, -y ž.) (z angl., nově z rus. driv. angl.) odb. pracovník řídicí ústředně chod provozu; na železnicích pracovník řídicí ústředně dopravu; dispečerský příd.: d-á místnost; d-á služba na dole; d. systém řízení dopravy
dobrovolc	, -lce m. (dobrovolčyně, -ě ž.) (z rus.) vojenský dobrovolník: hrdinství čínských d-ů v korejské válce; dobrovolčský příd.: d. oddíl vojenský
*dorevoluční	příd. (z rus.) předrevoluční: d. Rusko
drožka	, -y ž. (2. mn. -žek) (z rus.) (pův.) nájemný osobní povoz tažený jedním koněm; (nyní též) nájemné auto, taxametr
družba	I, -y ž. (2. mn. -žeb) (z rus.) přátelské, družné styky; družnost, přátelství: žít v lásce a družbě; uzavírat pevnou družbu; dávná d. nás poutá; tento sňatek národy dva mocné družby poutem svíže (Čech); československo-sovětská d.; d. slovanských národů; d. dělníků a rolníků, města s vesnicí
duma	I, -y ž. (z rus., ukr.) 1. kniž. dumání, přemýšlení, hloubání, snění: pohříziti se v dумы 2. druh ukrajinské hrdinské lidové písně: smutná, tesklivá d. 3. v Rusku (za feudalismu) rada předních šlechticů u knížecího, později carského dvora, (před revolucí) sněmovna: bojarská d.; carská d.; státní d.; → expr. zdrob. k 1, 2 dumka, -y ž.: zahloubal se v říši dumek (Třeb.); – bohatýrské dumky; přen. hvozd své dumky zvučí (Heyd.); hud. náladová instrumentální skladba na způsob ukrajinské dumky
*durak	, *durák II, -a m. (6. mn. -cích) (z rus.) hlupák: nic nezná, d.!: → expr. zdrob. *duráček, -čka m. (Staš.)
durman	, -u m. (6. j. -u) (z rus.) 1. statná jedovatá bylina s bílými květy a s vejčitými ostnatými plody; durman panenská okurka (bot.) 2. bot. rod <i>Datura</i> : d. lilákový; d. dubolistý; — durmanový příd.: d-é listy; d-á otrava durmanem
†dušice	, -e ž. 1. expr. zdrob. k duše 1, 3 (Heyd., Šmil., Kos.) 2. (podle rus.) zdrob. k duše 4; (v starém ruském prostředí) poddaný, nevolník (Havl.)
džigitovka	, -y ž. (z rus. driv. tur.) bravurní akrobatická jízda na koni (pův. u kozáků)
esaul	(*jesaul), -a m. (1. mn. -ové) (z rus. driv. turkotat.) hist. důstojnická hodnost kozácká v carském Rusku
eser	, -a m. (eserka, -y ž.) (z rus., ze zkr. SR.) (v předrevolučním Rusku a za občanské války) člen n. stoupenec maloměšťácké, protimarxistické strany tzv. socialistů revolucionářů; eserský příd.: e-á strana; e-é názory; → přísl. esersky
ešelon	, ešalon, -u m. (6. j. -u, -ě) (z rus. driv. fr.) (v ruském prostředí) vojenský vlak: do Leningradu příjížděly první ešelony s dětmi (Glaz.): → zdrob. ešelónek, ešalónek, -nku m. (6. mn. -ncích)
front	, -u m. (6. j. -u) (z rus. driv. lat. zákl.) †1. fronta: boj na dva fronty (Hol.); když se jede na f. (Haš.) 2. voj. (pův. v rus. prostředí) skupina bojujících armád: velitel 2. ukrajinského frontu
garmoška	, -y ž. (2. mn. -šek) (rus.) často expr. tahací harmonika: rudoarmejec s g-ou

gastronom	-a m. (1. mn. -ové) (z fr. driv. řec.) znalec a ctitel vybraných jídel; labužník; — gastronom, -u m. (6. j. -u) (z rus. driv. řec.) potravinářský obchodní dům (zvl. v sovětském prostředí); gastronomie, -e ž. teorie vyspělého kuchařského umění a labužnictví; její znalost; gastronomický příd.: g-é požitky
*gazeta	, -y ž. (z rus. driv. it.) noviny (K. Čap., Staš.)
gazík	, gazik, -u, -a m. (6. j. -u, expr. též 4. j. -a) (z rus.) ob. lehký terénní automobil zn. GAZ
gorodky	, -ů m. pomn. (z rus.) sport. hra (pův. ruská), při níž se házením krátkých tyčí srážejí špalíky sestavené do různých figur; gorodkový příd.: g. turnaj
gosudar	, -a m. (*gosudarina, -y ž., Olb.) (rus.) kniž. (ruský) car: pravoslavný g.; g. vši Rusi
*gramota	, -y ž. (z rus. driv. řec. zákl.) 1. znalost čtení a psaní, gramotnost 2. (v rus. prostředí) písemná památka, písemnost: studium staroruských gramot
gramotný	příd. (z rus. driv. řec.) znalý čtení a psaní: g. člověk; g-á země; být g.; → podst. gramotnost, -i
graždanka	, -y ž. (z rus.) ruské písmo upravené za Petra I. ze staré cyrilice, tehdy zv. občanské; graždanský
grupírovka	, -y ž. (z rus. driv. něm.) polit. slang. tajná skupina vytvořená uvnitř něj. organizace, usilující o dosažení urč. svých cílů: spisovatelská g. (Svatopl.)
gruzovik	, -u m. (6. j. -u, 6. mn. -cích) (rus.) (v ruském prostředí) nákladní automobil (Maj., Drda)
gvardějec	, -jce m. (rus.) gardový voják: sovětsí g-ci; gvardějský příd. gardový: g. odznak
gymnast'orka	, -y ž. (2. mn. -rek) (rus.) blůza se stojatým límcem, součást stejnokroje sovětského vojáka
heroj	, -e m. (mn. 1. -i, -ové) (z rus. driv. řec.) héros, hrdina: zprav. přen. h. práce; hledat pravé h-e (A. Mrš.); herojský příd. heroický: h-á doba; h. čin; h-á epeje; → přísl. Herojsky
hohol	, -a m. (1. mn. -ové) (z rus. n. pol.) severská kachna; zool. rod Bucephala: h. severní
hosudar	, -a m. (1. mn. -ové) (hosudarka, -y ž.) (z rus.) ruský car: h. vši Rusi (Třeb.), hosudarský příd.: h-á říše; h-á služba u hosudara; → podst. hosudarství, -í s. hodnost hosudara, ruské carství
hosudarstvo	, -a s. (z rus.) ruská carská říše
hovořiti	ned. (3. mn. -i) vést hovor; rozmlouvat, rozprávět, mluvit, povídat: h. mezi čtyřma očima; hovořili spolu dlouho do noci; krále hovoří Karel Höger hraje v rozhlasové hře: hovoří Moskva (z rus.) hlásí se rozhlasová stanice Moskva; přen. z hlubokých plíc hovoří město (Hora); cifry rozpočtu hovoří jasnou řečí; hovoří k nám hudbou; mysl. bažant hovoří (při hřadování) končí volání asi o tercii nižším hlasem ○ předp. do-, do- se, na-, na- se, po-, pro-, roz-, roz- se, s-, s- se, vy-, vy- se, za-: → nás. hovořivati ○ předp. do-, do- se, roz-, roz- se
hydrouzel	, -zlu m. (nespr. podle rus.) soustava vodních staveb ke vzduťi a využití energie vodního toku, vodní dílo
*hulati	ned. (z rus.) veselit se; hýřit: (ženy) tančí, hulají, až všecky smíchy pláčou (Ner.); po hulání ho bolela hlava (Staš.) ○ předp. za-

hurá	(někdy ps. též hura, hurra, hurrah, urá) citosl. (z rus. driv. turkotat.) vyjadřuje bojovný, útočný pokřik n. projev radosti: h. na nepřítele!; h. za nimi!; – třikrát h. příštím dnům!
Chachol chalát	, Chochol, -chla m. (1. mn. -ové) (rus.) někdejší ruská přezdívka Ukrajincům , -u m. (6. j. -ě, -u) (z rus. driv. arab.) (zprav. v tatarském prostředí) dlouhý volný kabát: barevné ch-y turkmenských kolchozníků; přen. expr. nemocniční ch-y pacientů
*charašo	[-o i -ó] přísl. (rus.) dobře, dobrá, ano; vše v pořádku, nic zvláštního ap.
*choďa	, -di m. (1. mn. -ové) (z rus.) čínský podomní obchodník (Lang.)
chorovod	, -u m. (6. j. -u) (z rus.) 1. sborový tanec ruských dívek doprovázený zpěvem 2. bás. taneční rej, obřadný tanec; zpěv k takovému tanci: mezi stromy prováděly nymfy ch. (Zey.); ch-y panen umlkají, ticho v komnatě (Zey.); zpěvů ch. (Vrchl.); přen. ch-y hvězd (A. Proch.); -vod, -a m. (-vodka, -y ž.) hud. vůdčí zpěvák hlasové skupiny v pěveckém sboru: ch. prvního tenoru, basu; *-vodový příd.: kosmická říše ch-á (Neum.); *-vodce, -e m. kdo řídí taneční chorovod; předtanečník: ch-ci či předtanečníci (Ner.); přen. ch. české poesie (Vrchl.)
chozrasčot	, -u m. (6. j. -u) (z rus.) ekon. metoda plánovitého vedení hospodářství v socialistických podnicích, kt. vyžaduje, aby náklady a výsledky výroby byly srovnávány v peněžní hodnotě, aby výdaje byly kryty z příjmů podniků a aby byla zajištěna rentabilita výroby; chozrasčotní (*chozrasčotný), chozrasčotový příd.: ch. řád; → přísl. chozrasčotně: ch. hospodařící dílna, závod
chuligán	, -a m. (z rus. driv. z angl., vl. jm.) toulavý pobuda, darebák, ničema; mladý člověk štítící se práce, vedoucí výstřední život: vodí si do bytu nějaké ch-y (Hora); – banda ch-ů; výtržností vyvolané ch-y; chuligánský příd.: ch-é jednání, ch. život darebný, ničemný; ch-á děvčátka (Fuč.) toulavá; → přísl. chuligánský; → podst. chuligánství, -í s. stav, souhrn vlastností chuligána, darebáctví, ničemnost: ruská revoluce si musila vyřídít ch.; přen. literární ch. (Tvorba)
chutor	, -u m. (6. j. -u) (z rus.) (v rus. prostředí) venkovské hospodářství, dvorec; → zdrob. chutorek, -rku m. (6. mn. -rcích)
chvost	, -u m. (6. j. -u) ocas s delší srstí; rozčepýřený konec ocasu; [...] polit. slang. (podle rus.) být na chvostu událostí, vývoje ap. ve vleku, živelně se mu poddávat [...]
chvistismus	[-tyz-], -mu m. (z rus.) polit. poddávání se živelnému hnutí, zůstávání ve vleku událostí, "na chvostu"
ikona	, -y ž. (*ikon, -u m.) (z rus. driv. řec.) obraz Krista n. svatých malovaný zprav. na dřevěné n. kovové desce (v byzantském n. východoslovanském umění): svaté i-y; pozlacené i-y; ruské i-y; klanět se i-ám, před i-mi; → zdrob. ikonka, -y ž.
imažinismus	[-nyz-], -mu m. (z rus. driv. fr.) (na počátku 20. stol.) rus. literární směr zdůrazňující obraz jako podstatný prvek básnického tvoření
instruktáž	, -e ž. (z rus. driv. lat. zákl.) dávání instrukcí; krátkodobé školení; instruování: i. o hospodářských rozpočtech závodů; pravidelné měsíční i-e pro úkoláře; instruktážní příd.: i. zaměření; i. porada; i. časopis; i. film instrukční
jačejka	, -y ž. (2. mn. -jek) (rus.) (dř.) "buňka", základní organizace Vsesvazové komunistické strany (bolševiků)
jachont	, -u m. (6. j. -u) (z rus. driv. řec.) starý ruský název pro rubín n. safír: stěny j-em vykládané (Čel.); jachontový příd.: j. prsten

jantar	, -u m. (6. j. -u) (z rus. driv. lit.) žlutá zkamenělá pryskyřice z třetihorních jehličnatých stromů: naleziště j-u; drahocenný j.; korále z j-u; žlutý a průhledný jako j.; jantarový (*jantarný, Vrchl., Zey.) příd.: j-é náhrdelníky, hřebeny, izolátory, špičky na cigarety vyrobené z jantaru; j-á zář; j. svit očí, vlasů, slunečních paprsků zlatožlutý; v obch. názvech: j-á fermež, j. lak mající zlatožlutou barvu; sklář. j-é sklo čiré se žlutavým odstínem; → přísl. jantarově (*jantarně): j. svítit; na j-ně žlutém nebi (Zey.)
jarovisace	[-za-], jarovizace, -e ž. (z rus.) 1. zeměd. umělý proces urychlující rostlinný vývoj působením tepla a vlhkosti; jarovizování 2. bot. první (tzv. tepelné) stadium fyziologického vývoje rostlin; — jarovisační, jarovizační příd.: j. metoda, postup, stadium
jeseter	, -a (†jesetr, -tra, Jg.) m. (z rus.) velká sladkovodní (vzácněji mořská) ryba s trubkovitými ústy, lovená pro chutné maso a jikry (tzv. kaviár); zool. rod Acipenser: j. veliký; j. malý
jinorodý	příd. 1. jsoucí jiného druhu; různorodý (op. stejnorodý): j-á společnost; j-é práce 2. příslušející k jinému národu, jsoucí jiné národnosti: j-é obyvatelstvo; *jinorodec, -dce m. (z rus.) příslušník jiného národa, cizinec
jinostranný	příd. *1. vztahující se k jiné straně n. k jiné věci: j-é upotřebení (Klicp.) †2. (podle rus.) cizozemský: j-é hlasy; j-í kupci, učitelé; j-é spory (Pal.); j-á moudrost (Čel.); jinostraník, -a m. (6. mn. -cích) příslušník jiné politické strany: komunisté i j-ci
jolka	II, -y ž. (2. mn. -lek) (z rus.) (v ruském, sovětském prostředí) novoroční stromek
juchta	, -y ž. (2. mn. -cht, -chet) (z rus. driv. turkotat.) 1. pevná, nepromokavá useň z hovězí n. koňské kůže: boty z juchty; přen. expr. prostý člověk: jsem sice sprostá kůže, taková stará hovězí j. (K. Čap.) 2. juchtovice: nohy vězely v zrzavých juchtách (Klost.); — juchtový příd.: j-á kůže; j-é boty; j-á peněženka; přen. žert. j. biftek (Štol.) velmi tuhý; nejvážnější j-á tvář (K. Čap.) nehybná
junec	, -nce m. †1. (podle rus.) junák: dobrý ruský j. 2. nář. mladý býk n. vůl: odchovat si domácí junce (Herb., Něm.)
jurodivý	příd. (z rus.) (pův. v ruském prostředí) pokládáný za "božího člověka", slabomyslný, posedlý; bláznivý: j-á stařena; — j-á holka (Til.); — zpodst. jurodivý, -ého m.: země j-ch; hrát j-ého v Borisi Godunovovi; → přísl. *jurodivě: j. démonický rys představ (J. Čap.); → podst. *jurodivost, -i ž. (Dyk)
kabar	, -a m. (z rus. driv. tat.) asijský horský jelenovitý savec bez paroží s vyniklými špičáky; zool. rod Moschus: k. pižmový
kadet	II, -a m. (z rus., ze zkr. KD) (v předrevolučním Rusku a za občanské války) člen n. stoupenec kontrarevoluční buržoazní strany tzv. konstitučních demokratů: k-i a eseři; kadetský příd.: k. program; k-á politika
kádr	, -u m. (z fr.) 1. soubor osob n. věcí tvořících stále jádro, pevný základ nějakého celku: stálý k. pracovníků, spolupracovníků; k. armády; k. voličů, stoupenců politické strany; k. odběratelů novin, posluchačů rozhlasu; voj. (dř.) stálý rámcový útvar kmenový složený zvl. z důstojníků a poddůstojníků z povolání, doplňovaný v případě potřeby záložníky a branci; sídlo (posádka) tohoto útvaru [...]
kajka	, -y ž. (2. mn. -jek) (z rus. zákl.) severský pták podobný kachně, se zvláště jemným, velmi ceněným prachovým peřím; zool. rod Somateria: k. mořská
kambala	, -y ž. (z rus. driv. fin.) plochá mořská ryba z příbuzenstva platýse; zool. rod Rhombus: k. velká

kandík	, -u m. (6. j. -u, 6. mn. -cích) (z rus. driv. turkotat.) 1. nízká bylina s nápadnými růžovými květy, u nás vzácná a chráněná; kandík psí zub (bot.); k. roste na vrchu Medníku v Posázaví 2. bot. rod Erythronium
kapron	, -u m. (6. j. -u) (z rus.) obch. název umělé hmoty (polyamidu), jejíž obdobou je silon, nylon, perlon; kapronový příd.: k-á vlákna; k-é punčochy sovětské výroby
*karaul	[-ra-úl], -u m. (6. j. -u) (z rus. driv. tur.) stráž: týlové k-y (Lang.); — *karaul, -a m. (1. mn. -ové) strážce: k. nedovolil styk mezi zajatci (Kub.)
katorga	, -y ž. (z rus. driv. řec.) (v předrevolučním Rusku) nucené práce v káznici, v dolech ap.: odsoudit na dvacet let k-y; hrůzy sibiřské k-y; katoržní (*katoržný) příd.: k. práce
katoržník	, -a m. (6. mn. -cích) (z rus.) odsouzenec k nucené práci; katoržnický příd.: k-á železa; k-é dni
katrán	, -u m. (6. j. -u) (z rus.) bylina s velikými dužnatými listy a s bohatými hroznými bílými kvítky; bot. rod Crambe: k. východní
katuše	, kaťuše, -e (*katuša, kaťuša, -e) ž. (z rus.) voj. slang. raketomet užívaný za Velké vlastenecké války Sovětskou armádou
kavyl	, -u m. (6. j. -u) (z rus.) stepní tráva s péřovitě chlupatými dlouhými osinami (lid. zvaná vousy svatého Ivana); bot. rod Stipa: k. Ivanův; k. vláskovitý; k. přepevný; kavylový příd.: k-á step
kazak	, -u m. (6. mn. -cích) (z rus. driv. tur.) dlouhá blůza nošená navrch sukňe; kazakový příd.: k-á halenka; k-é šaty
*kerenky	, -nek ž. mn. (z rus.) papírové peníze vydané za vlády Kerenského (J. Krat.)
klasňák	, -u m. (z rus.) legionářský slang. osobní železniční vůz 1. a 2. třídy: v k-u jeli jen důstojníci (Krat.)
knuta	, -y ž. (*knut, -u m., Zey., Bezr.) (z rus. driv. skand.) karabáč: řemínková k.; přen. expr. krutovláda: k. fašistických diktatur; ♦ práskat knutou nad někým krutě mu vládnout; žít pod něčí knutou nesvobodně; knutový příd.: k-é rány (Havl.)
kočovati	ned. (z rus. driv. turkotat.) 1. vést primitivní způsob života pastýřských kmenů měnících často sídliště: kočující kmeny 2. expr. často střídat bydliště, působiště, stěhovat se z místa na místo: kočující loutkář, divadelní společnost; k. s komedianty *3. řídit koňské spřežení (Hol.)
kokošník	, -u m. (6. j. -u, 6. mn. -cích) (z rus.) archit. obloučková ozdoba střech ruských chrámů; nár. čelenka severoruského ženského národního kroje
koksagyz	, -u m. (6. j. -u) (z rus. driv. turkotat.) kaučukodárná rostlina sovětských subtropů; smetanka koksagyz (bot.)
koljuška	, -y ž. (2. mn. -šek) (z rus.) drobná sladkovodní n. mořská rybka s ostny místo ploutví, stavějící hnízda; zool. rod Gasterosteus, Pungitius aj.: k. obecná
kolokol	, -u m. (6. j. -u) (z rus.) kniž. a bás. zvon (Staš., Pujm.)
*kolychání	, -í s. (z rus. n. pol.) chvění, houpání, pohyb: listí lehké k. (Staš.)
*kolychavě	přísl. (z rus. n. pol.) houpavě, třepetavě: motýl k. krouží (Staš.)
komandýrovka	, -y ž. (z fr. zákl.) 1. voj. slang. komandýrka 1 2. (z rus.) slang. služební příkaz, příkaz k služební cestě; služební cesta: zahraniční k.; studijní k.

kombajn	, -u m. (6. j. -u, -ě) (z rus. driv. angl.) stroj kombinovaný z několika mechanismů a vykonávající několikero postupných prací: zeměd. obilní k. žací mlátička; řepný k.; lnářský k.; horn. uhelný k.; kombajnový příd.: k-á brigáda, osádka
kontrarozvědka	, -y ž. (2. mn. -dek) (z rus.) voj. vojenská složka, kt. se zabývá bojem proti nepřátelské špionáži; kontrarozvědčík, -a m. voj. slang. příslušník kontrarozvědky
kopejka	(dř. též kopějka), -y ž. (2. mn. -jek) (z rus. driv. turkotat.) setina rublu; drobná mince představující tuto hodnotu; → expr. zdrob. *kopeječka (dř. též kopěječka), -y ž.; — kopejkový (dř. též kopějkový) příd.: k-á mince; k-á brožura stojící kopejku
řkorma	, -y ž. (z rus. driv. ind.) 1. lodní zád' nad kormidlem: špičatá k.; jachetní k. 2. bás. kormidlo: v ruce své má kormu lodí (Mach.)
korpus	II, -u m. (6. j. -u) (z rus. driv. lat.) (v rus. prostředí) armádní sbor
koruška	, -y ž. (2. mn. -šek) (z rus.) drobná mořská ryba příbuzná lososu; zool. rod Osmerus: k. mořská
koš	II, -e m. (z rus. driv. turkotat.) hist. (v kozáckém prostředí) tábor (Třeb., Tyl), košový příd.: k. ataman; — zpodst. košový, -ého m. vůdce kozáckého tábora
kozák	I, -a m. (živ., 6. mn. -cích) (z rus. driv. tat.) 1. (kozačka v. kozačka I) pův. člen vojenskozemědělských obcí svobodných usídlenců chránících jihovýchodní hranice bývalé moskevské Rusi; pozd. rolnický potomek těchto usídlenců a zároveň bojovník vojenských oddílů z nich utvořených: záporožský k.; oddíl kubánských a donských k-ů [...]
krasnoarmejec	, -jce m. (-armejka, -y ž.) (z rus.) příslušník Rudé armády; -armejský příd.: k-é oddíly
krasnogvardějec	, -jce m. (z rus.) hist. příslušník Rudé gardy, revolučních vojenských oddílů v l. 1917-18 v Rusku
kulak	, -a m. (6. mn. -cích) (kulačka, -y ž.) (z rus.) příslušník vesnické buržoazie vykořisťující bezzemky a malé a střední rolníky; vesnický boháč: izolovat k-y; likvidovat při socialistické přestavbě vesnice k-y jako třídu; kulacký příd.: k. statek; k. živel; k-čtí kořistníci
kulometník	(dř. -metčík podle rus.; slang. -meťák), -a m. (6. mn. -cích) voják obsluhující kulomet; příslušník kulometné jednotky
kultprop	, -a m. (kultpropka, -y ž.) (podle rus.) polit. slang. (zkr. slovo) kulturně propagační referent
kumys	, -u m. (6. j. -u) (z rus. driv. turkotat.) nápoj z kvašeného kobyliho mléka oblíbený zvl. ve Střední Asii a užívaný tam i k léčení někt. chorob
kustovnice	, -e ž. (z rus. zákl.) keř s převislými větvemi a se světle fialovými kvítky dozrávajících v červené bobule; bot. rod Lycium: k. cizí
kyt	, -a m. (z rus. driv. řec.) mořský savec z příbuzenstva velryby; zool. rod Balaenoptera: k. myší
kytovec	, -vce m. (z rus. zákl.) mořský savec s ploutvovitými předními končetinami (např. velryba, delfín); zool. k-i řád Cetacea
lajka	, -y ž. (2. mn. -jek) (z rus.) plemeno sibiřských loveckých psů: l. v druhé sovětské umělé družici
*ledokol	, -u m. (6. j. -u) (rus.) ledoborec (Weiss)
lejtěnant	, -a m. (z rus. driv. fr.) (v rus. prostředí) poručík

Leningrad	, -u m. (6. j. -ě) město v SSSR (předrevoluční Petrohrad); Leningrad'an, -a (1. mn. -é) (méně vhodně podle rus. Leningradec, -dce) m. (Leningrad'anka, -y ž.); leningradský příd.: l-ští občané; l-é paláce; l. balet
leninovec	, -vce, leninista [-niny-], -y (1. mn. -é) (méně vhodně podle rus. leninec, -nce) m. 1. stoupenec, přívrženec leninismu: zkušený, pravý l. 2. jen leninovec zaměstnanec závodu pojmenovaného po Vladimíru Iljiči Leninovi: plzenští l-i
leninský	příd. 1. vlastní Leninovi, týkající se Lenina, typický pro Lenina, Leninem vypracovaný, vedený, jsoucí v duchu Leninově: l-á rozhodnost, prostota; l-á národnostní politika; l-é zásady bolševické strany; l-é normy stranického života; l-á taktika 2. (méně vhodně podle rus.) Leninův: universita na L-ch (čes. lépe Leninových) horách v Moskvě; → přísl. leninsky: l. uvědomělý člen strany
*lenta	, -y ž. (z rus.) stuha, stužka; → zdrob. *lentička, podle rus. *lentočka, -y ž.: červenobílá l. (na papaše) (Kop. aj.)
lexikon	, -ka s. (zř. podle rus. lexika, -y ž.) řidč. slovní zásoba jistého jazyka; soubor slov použitých v jistém slovesném díle: stanovit počet cizích slov v českém l-u; – básnické l. Máchovo; lexikální v. t.
liman	, -u m. (6. j. -u) (z rus. driv. řec.) zeměp. 1. (na pobřeží Černého a Kaspického moře) zátoka uzavřená písčnou kosou 2. jezerovitě rozšířené ústí řeky; — limanový příd.: l-é ústí
luník	, -a, -u m. (6. j. -u, 6. mn. -cích) (z rus.) sovětská kosmická raketa vyslaná k Měsíci
maják	, -u m. (6. mn. -cích) (z rus.) věž v moři n. na pobřeží vybavená reflektory pro orientaci lodí; věž n. stožár se světlem k označení letiště n. letecké trati: strážný m.; světla m-u; letištní, traťový m.; přen. ukazatel, cíl, záštita: m. míru, svobody; → zdrob. majáček, -čku m. (6. mn. -čcích, -čkách); — majákový příd.: m-á světla; m-á věž; m. vysílač; tech. m-á loď vybavená věžní stavbou k signalizačním účelům
mamut	, -a m. (z rus. driv. tunguz., jakut.) 1. vyhynulý obrovitý savec podobný slonu: chytání m-ů do jam v době ledové; objevit zmrzlého m-a; zool. rod Mammonteus: m. evropský 2. expr. obrovský, silný, mocný tvor, věc mohutných rozměrů n. stroj mocné síly ap.: finanční m-i kapitalistické společnosti; obrovský buldozer, m. mezi stroji *3. expr., zhrub. nešika, nemotora, hlupák: nadávat někomu m-ů; — mamutový příd.: tech. m-é čerpadlo mamutka
manul	, -a m. (1. mn. -ové) (z rus. driv. turkotat.) divoká sibiřská kočka s bohatou žlutavou srstí; kočka manul (zool.)
matróz	, -a m. (1. mn. -ové, řidč. -i) (z něm., nověji z rus. driv. hol.) zast. ob. n. v rus. prostředí námořník: kronšadtští m-i; rybáři a m-ové; → expr. zdrob. matrózek, -zka m. (mn. 1. -zkové, -zci, 6. -zcích); — matróz, -u m. (6. j. -u) řidč. zast. ob. někdejší oblíbený námořnický stříh šatů, šaty toho stříhu, námořnický límec do čtverce střížený; námořnická čapka bez štítku n. slaměný klobouk; → expr. zdrob. matrózek, -zku m. (6. mn. -zcích) zast. ob. (zprav.) slaměný klobouk se stuhou, kdysi módní: koketně nasazený m.; pán v m-u a s hůlkou v ruce; — matrózový příd.: bílé m-é šatečky; černý m. límec s bílými prýmkami; m. klobouk s modrou stuhou
menševik	, -a m. (6. mn. -cích) (z rus.) polit. člen n. stoupenec oportunistické frakce ruské sociálně demokratické strany po rozštěpení v r. 1903 (na rozdíl od bolševik): kontrarevoluční postup m-ů; řidč. přen. oportunista v dělnickém hnutí vůbec:

	bulharští m-ci; menševický příd.: m-á frakce, strana; m-é názory na revoluci; → přísl. menševicky; → podst. menševictví, -í s. menševismus
milicionér	, -a m. (milicionérka, -y ž.) (z rus. driv. lat.) řidč. milicionář: m. španělského revolučního pluku; – m-ka řídící městskou dopravu
minej	, -e m. (z rus. driv. řec.) círk. (v církvích východních a u unitářů) bohoslužebná kniha obsahující zpěvy na všechny měsíce roku
minomet	, -u m. (6. j. -u) voj. zbraň určená k vrhání min; minometník (řidč. -metčik podle rus., slang. -meťák), -a m. (6. mn. -cích) voj. kdo obsluhuje minomet; minometný příd.: m-á četa; m-á palba z minometů
mir	, -u m. (rus.) (v ruském předrevolučním prostředí) obec se společnou držbou pozemkovou, občina; mirový příd.: m-é zřízení
mladogvardějec	, -jce m. (z rus.) (za druhé světové války) člen komsomolské skupiny Mladá garda (jejíž činnost zachytil v románu Mladá garda Alexandra Fadějev): hrdinství m-ů
†mluno	, †mlno, -a s., †mlna, -y ž. (podle rus.) Preslův název pro elektřinu; neujal se, jen zast. bás. blesk: mluno čili elektrictví, hromovina, moc hromová (Presl); – mlno se vzduchem chvěje příšerně (Zey.); mlno a vláhy větrové (Jir.)
mochna	, -y ž. (2. mn. -chen) (z rus.) bylina s dělenými listy a s žlutými, zř. bílými květy; bot. rod <i>Potentilla</i> : m. husí; m. stříbrná; m. nátržník
moloděc	(dř. též molodec), -dce m. (5. j. -dče) (z rus.) expr. (zprav. v rus. prostředí) odvážný, statečný mládenec, junák, chlapík, hrdina: chrabří m.; m-ci kozáci (Mach., Jir.); m. jsi, i tuhle zemi jsi osvobodil (K. J. Ben.); moloděcký příd.: m-á krev; m-á sláva
morda	, -y ž. (z pol. n. z rus.) 1. mysl. tlama psů a větší srstnaté dravé zvěře: vlčí m. 2. zhrub. lidská ústa, tvář: rozbít mordu; → expr. zdob. mordička, -y ž.
Moskvič	, -e m. (živ.) (podle rus.) (jen v charakteristice rus. prostředí) Moskvan; — moskvič, -e m. (neživ.) sovětský osobní automobil značky Moskvič
mrož	, -e m. (z rus. driv. lapon.) velký mořský ploutvonožý savec s mohutnými špičáky v horní čelisti a s dlouhými, hrubými vousy: lov mrožů; funět jako m.; s kníry vypadal jako m.; zool. rod <i>Odobenus</i> : m. lední
mužik	, -a m. (6. mn. -cích) (*mužička, -y ž., Hol.) (z rus.) (v starším rus. prostředí) rolník, sedlák: zaostali m-ci; mužický příd.: m-á bída; m-é zvyky; → přísl. mužicky: m. se klanět pokorně
mužština	, -y ž. (podle rus.) zast. hanl. muž: m-ou jen jest, ale ne mužem, tím méně králem (Táb.)
mys	, -u m. (6. j. -u) (z rus.) zeměp. skalnatý výběžek pevniny do moře: m. Dobré naděje; Severní m.
načalstvo	, -a s. (z rus.) (v rus. prostředí n. expr.) náčelnictvo, velitelství
nahajka	, -y ž. (2. mn. -jek) (z rus. driv. turkotat.) kniž. karabáč, knuta, důtky, zprav. kozácké: dostal n-ou; na akce dělníků odpovídala carská vláda n-ou a olovem; carská n., přen. násilí
narodnik	(*národňák Hol., *národník Hol.), -a m. (mn. 1. -ci, 6. -cích) (z rus.) (v 2. pol. 19. stol.) příslušník, stoupenec hnutí maloburžoazní ruské inteligence, popírající vůdčí úlohu dělnické třídy a přeceňující revoluční sílu rolnictva: Leninův boj proti n-ům; narodnický příd.: n-á idealizace vesnice (R. právo); n-á ideologie; → přísl. narodnicky: smýšlet n.; → podst. narodnictví, -í s. narodnická ideologie, narodnické hnutí: Leninův boj proti n.

ničevó	přísl. (rus.) hovor., často žert. nic, nijak, to nevádí, tak tak
občina	, -y ž. 1. hist. práv. půda patřící obci, tvořící obecní majetek: pracoval na o-ě; lesy pak, pastvy, řeky a jezera (byly) o-ou (Jir.) 2. (z rus.) (v rus. předrevolučním prostředí) mir
obezlička	, -y ž. (z rus.) polit. a publ. slang. nedostatek, zbavování se osobní odpovědnosti za svěřenou práci n. jiný čin
*oboz	, -u m. (6. j. -u, -e) (z rus.) 1. vojenské vozatajstvo, soubor vozů, vozový park, trén: rachot o-ů
obščina	, -y ž. (z rus.) občina 2; obščinný (*obščinový, *obščinský) příd. řidč. občinový: o. řád (Z. Nej.); o-ové zařízení (Čas); o-ský způsob hospodaření (Hol.)
odřad	, -u m. (6. j. -u) (z rus.) voj. jednotka určená k splnění zvláštních úkolů: úderný, průzkumný, předsunutý o.; o. k zabezpečení pohybu
odur	, -u m. (6. j. -u) (z rus.) zahr. azalka
ochranka	, -y ž. (z rus.) politická policie v carském Rusku
okt'abrista	, -y m. (1. mn. -é) (z rus.) (v carském Rusku) člen n. stoupenec kontrarevoluční strany velké buržoazie a statkářů (po carském manifestu ze 17. října 1905); okt'abristský příd.
operativní	[-ty- i -tý-] příd. (z lat. zákl.) 1. řidč. souvisící s operací; operační: vojenské o. umění; o. zákrok, řez; o. chirurgie 2. (z rus.) plynule, pružně a přitom odpovědně prováděný n. fungující; pohotový, iniciativní; účinný, působivý, výkonný: o. postup; o. státní aparát; – o. řízení, vedení; o. agitační práce živá, vynalézavá; – o. řešení hospodářských problémů; o. pomoc; práv., ekon. o. správa správa majetkových podstat jako svěřených částí národního majetku, kt. vykonávají socialistické právnické osoby; → přísl. operativně: o. vyjmout; – pracovat o.; o. řídit, zasahovat; → podst. k 2 operativnost, -i ž. pohotovost, iniciativnost, výkonnost: o. zaměstnanců; – o. řízení výroby
*opolčeneц	, -nce m. (z rus.) (v rus. předrevolučním prostředí) domobranec, příslušník dočasného, často dobrovolného vojska formovaného za války (Kub.)
opričnina	, -y ž. (z rus.) 1. hist. služební šlechta cara Ivana IV.; území přímo spravované carem Ivanem IV. podle jeho zvláštních opatření 2. řidč. expr. skupina stoupenců; klika II: (důvěrník byl) sloup o-y, kadet poslanectví (Mach.)
orbita	, -y ž. (z lat.) 1. anat. dutina, v kt. je uložena koule oční; očníce 2. (nevh. podle rus.) oběžná dráha (hvězd.): o. planety; pohyb družice po o-ě; — orbitální příd.: med. o. nádor; – o. dráha oběžná (hvězd.)
ostropestřec	, -třce m. (z rus.) statná bylina s bíle skvrnitými listy a červenofialovými květy v úbořech s velkými ostnitými zákrovy; bot. rod Silybum: o. mariánský
osyp	, -u m. (6. j. -u) (z rus.) 1. geol. suť nahromaděná na úpatí horských úbočí †2. osep: sypati o. (Baar) 3. zeměd. předčasné vypadávání zrn z klasů
*otrjad	, -u m. (6. j. -u) (rus.) oddíl: partyzánský o. (Drda)
palanka	, -y ž. (2. mn. -nek) (z rus. driv. tur. driv. řec.) (v rus. prostředí) společné obydlí kozáků (Třeb.)
†palata	I, -y ž. (z it. n. z rus. driv. řec.) palác I 1 (Havl.)
paluba	, -y ž. (z rus.) 1. plošina kryjící svrchu prostor lodního trupu: dřevěná p. parníku; loď vzala trosečníky na p-u nalodila je; ust. spoj. muž přes p-u zvolání oznamující, že někdo spadl z lodi do vody; ♦ hodit, házet někoho, něco přes p-u ponechat, ponechávat osudu, opustit, opouštět, obětovat někoho, něco; loď. hlavní, spodní, směrná, proměnná p. 2. (v letadle, v kosmických plavidlech

	ap.) prostor pro osádku a pro cestující n. náklad 3. (domnělý) druh středověké zbraně: kovali sudlice, p-y i meče (Jir.); → zdrob. k 1 paloubka (expr. *palubička K. Čap.), -y ž.; — palubový v. t., palubní v. t.
papacha	, papácha, -y ž. (z rus. driv. turkotat.) vysoká kožištinová čepice rus. typu: huňatá p.; bojarské p-y; → zdrob. papaška, papáška, -y ž.
*papáša	, *papaša, -i m. (z rus.) expr. otec (H. Dvoř.)
papirosa	, -y ž. (†papiros, -u m., 6. j. -u, Havl., Čech) (z rus.) (zprav. v rus. prostředí) cigareta s nástkem; poněk. zast. a expr. cigareta (vůbec); → zdrob. papiroska, -y ž.
*parašut	, -u m. (6. j. -u) (z rus. driv. fr.) padák (Lid. nov.)
pašol	citosl. (rus.) expr. vyjadřuje ostrou výzvu, zprav. k odchodu, řidč. odmítnutí něčeho (pryč, táhni, dost ap.): p., rychle
paulovnie	[-ny-], -e ž. (z rus., z os. jm.) zahr. cizokrajný strom s velkými listy a s bohatým květenstvím nafialovělých květů; bot. rod Paulownia: p. císařská
pelmeně	, -ní ž. mn. (z rus. driv. z ugorštiny) kuch. vařené taštičky z nudlového těsta plněné mletým masem a sušené, sibiřské jídlo
pěnišník	, -u m. (6. j. -u, 6. mn. -cích) (z rus.) keř s tuhými neopadavými listy a s nápadnými barevnými květy; rododendron (zahr.); bot. rod Rhododendron: p. chlupatý
*pilotka	III, -y ž. (2. mn. -tek) (z rus.) letecká čapka (lodička): hvězdička na p-ce (Lit. nov.)
piroh	, -u m. (6. mn. -zích) (z rus.) kuch. pečivo plněné zprav. slanou (masovou), zř. sladkou nádivkou, ruské nár. jídlo; → zdrob. pirožek v. t.
plán	, -u m. (6. j. -u) (z lat. zákl.) 1. úmysl, záměr, projekt: smělý, velkolepý, geniální p.; nekalý, ďábelský p. [...] 2. předem stanovený rozvrh něčeho, co má být prováděno: p. práce, výstavby, elektrifikace ap. [...] 3. půdorysné vyznačení (menšího úseku) krajiny n. stavebního díla, zeměp. geometricky podobná zmenšenina horizontálního průmětu krajiny: polohopisný p. [...] 4. horn. slang. úsek dolu, důlní pracoviště: starý nezaplavený p. opuštěné šachty (Fuč.) 5. výt. prostorové plány prostorové vrstvy v obraze, tvořící jeho hloubku 6. (z rus. a z fr.) jaz. hledisko (aspekt), z kt. jazyk posuzujeme (zkoumáme); jistá stránka urč. jazykových jevů jako celku; rovina: p. zvukový, významový, mluvnický ap. [...]
plnohlásí	, -í s. (z rus.) jaz. skupení stejných samohlásek před likvidou a za ní ve východoslovanských jazycích (např. golova, bereg)
poběda	, -y ž. (z rus.) automobil značky Poběda
počva	, -y ž. (2. mn. -čev) (z rus.) horn. spodek chodby n. porubu
podkup	, -u m. (6. j. -u) (z rus.) podplácení: nazmar přivést (přířknutí lesa) p-em (Prav. aj.)
podpolí	, -í s. (z rus.) řidč. kniž. podzemí 3, ilegality: vystoupení reakce z p. (Z. Nej.); podpolní příd. kniž. podzemní 2, ilegální: p. práce (Olb.); → přísl. *podpolně: p. se organizovat (R. právo)
podzol	, -u m. (6. j. -u, 6. mn. -ech) (z rus.) zeměd. typ vyluhované půdy s podpovrchovou vrstvou popelavé barvy, vznikající ve vlhčím podnebí (zejm. pod lesními porosty); podzolový příd.: p-á vrstva; p. půdní typ, p-é půdy podzolované

poéma	, -y ž., poema [po-e-], -tu s. (z rus. n. lat. driv. řec.) 1. (jen ž.) liter. (zejm. v rus. literatuře) rozsáhlejší epická n. lyrickoepická báseň: Majakovského p-y; Nezvalova p. "Zpěv míru" †2. též poém, -u m. (6. j. -u) (Vrchl.) báseň: mystické p. (Zey.)
pogrom	, -u m. (6. j. -u) (z rus.) 1. reakční protižidovská demonstrace spojená s násilím: krvavé p-y v carském Rusku; nacistické p-y; organizovat p-y na židy 2. hromadná násilná akce proti něj. skupině osob vůbec: p. na komunisty (Fuč.); — pogromový příd.: p-á nálada; p-á kampaň
politbyro	, řidč. polbyro, -a s. (z rus.) polit. zkratkové slovo pro politické byro
pop	, -a m. (1. mn. -i, -ové) (z rus. driv. řec., ve význ. 2 též z něm. n. it. driv. řec.) 1. pravoslavný kněz: vesnický p. 2. hanl. a zast. kněz vůbec; kněžour (hanl.): výsměch omezených popů (Mach.); popů bylo málo (Pal.) *3. (v šachu) střelec (Čech)
*popečitel	, -e m. (z rus.) opatrovník: iron. p. našich duší — katecheta (Čap.-Ch.)
*popona	, -y ž. (z rus.) pokrývka na koně: pod sedélkem (koně) p. bucharská (Čel.)
poputčik	, -a m. (6. mn. -cích) (z rus.) (v sovětském prostředí) nekomunista (zvl. spisovatel) spolupracující, sympatizující s komunismem (v letech 1917 až 1932)
poraženec	, -nce m. (z rus.) 1. kdo se cítí předem poražen, malodušný člověk, slabošský ústupkář; kapitulant 1, defétista, ustrašenec: p-i hlasovali pro kapitulaci 2. poněk. zast. řidč. kdo byl poražen: slavný p. (Zaor.)
pověst	, -i ž. (mn. 3. -em, 6. -ech, 7. -mi) 1. vypravování, kt. se váže na něj. hist. událost, osobu n. místo a je zcela n. zčásti vybájeno; [...] *4. (podle rus.) povídka: počátek delší p-i (Havl.)
*prazdnik	, *prázdník, -u m. (6. j. -u, 6. mn. -cích) (z rus.) (v rus. prostředí) svátek (Glaz., Staš.)
prestol	, -u m. (6. j. -u, -e) (z rus.) kniž. a zast. trůn, panovnický stolec, slavnostní sedadlo ap.: král Jiří vstoupil na p. z vůle lidu (Kub.); purkmistrovský p. (Vrba); svrhnout z p-u sesadit; přen. p. slávy (Vrchl.); záviděli kněžici p. po otci (Třeb.) vládu, vladařskou moc; prestolný příd.: Kyjev, město p-é (Lum.)
proletkult	, -u m. (6. j. -u) (z rus.) zkr. slovo pro proletářskou kulturu; P. (v sovětském prostředí v l. 1917-22) jm. liter. organizace pro pěstování jednostranně chápané proletářské kultury; (u nás po 1. svět. válce) jm. komunistické kulturní organizace a jejího časopisu; proletkultovský příd.: odsoudit p-é experimenty (Tvorba)
proskurník	, -u m. (6. j. -u, 6. mn. -cích) (z rus.) vysoká bylina s velkými růžovými květy; bot. rod <i>Althaea</i> : p. lékařský
prostoj	, -e m. (z rus.) ekon. nezaviněný ztrátový čas dělníka n. stroje: odstranit zbytečné p-e; prostojový příd.: p. čas; p. lístek se záznamem o prostoji
prověrka	, -y ž. (2. mn. -rek) (z rus.) 1. (čeho) prověření, prověřování, přezkoumání, přezkoušení, kontrola 1: p. norem; p. zásob; technická p.; p. pracovišť; p. efektivnosti 2. (koho, 2. p.) prozkoumání něčí činnosti, vlastností, názorů ap.: p. pracovníků
prvomájový	(zř. podle rus. prvomajský) příd. k První máj; májový 1: p. průvod; p-á veselice; p. závazek k Prvnímu máji
příbor	, -u m. (6. j. -u) (z rus.) 1. náčiní, kterým se jí (lžíce, vidlička, nůž): stříbrné p-y; prostřít na stůl talíře a p-y; jídelní p. 2. nádobí, souprava, již se používá při

	jídle; servis: kávový, čajový p.; skleněný, porcelánový p.; → expr. zdrob. přiborek, -rku (6. mn. -rcích), přiboreček, -čku (6. mn. -čcích, -čkách) m.
*přívět	, -u m. (6. j. -u) (z rus.) pozdrav 1, přivítání: uklánět se na p. (Čech)
přípěv	, -u (6. j. -u) (Stoš. aj.), přípěvek, -vku (6. mn. -vcích) (Hol.) m. (podle rus.) řidč. refrén
pudil	, -u m. (6. j. -u) (z rus.) stará rus. jednotka váhy (16, 375 kg): více péče o každý p. obilí, o každý p. uhlí (Lemn); pudový příd. vážící (jeden) pud: p-é závaží (Maj.)
pustoryl	, -u m. (6. j. -u) (z rus.) zahradní keř se vstřícnými listy a s latami bílých, vonných květů; (český) jasmín; bot. rod Philadelphus: p. věncový
puťovka	, -y ž. (z rus.) slang. cestovní n. pracovní příkaz; cesta, úkol souvisící s tímto příkazem
radiouzel	, -zlu m. (podle rus.) 1. voj. slang. radiový uzel 2. sděl. tech. slang. rozhlasová ústředna aj.
rajón	(dř. ps. též rayon [vysl. též rejón]), -u m. (6. j. -ě, -u) (z fr.) 1. urč. část území, něj. prostoru ap., zvl. místo něčí působnosti, činnosti; [...] 2. (v SSSR) správní jednotka, okres 1: kuzněcký r.; moskevské r-y (Zápot.) obvody, čtvrtě; nevhodně (podle rus.) obilnářský, řepařský r. oblast [...]
raketometník	(podle rus. -metčík), -a m. (6. mn. -cích) voják obsluhující raketomet
rapa	II, -y ž. (z rus.) geol. přírodní velmi slaná minerální voda; rapový příd.
raznočinec	, -nce m. (z rus.) příslušník pokrokové ruské inteligence nešlechtického pův. v 3. čtvrtině 19. stol.: revoluční r-i; -činský příd.: r-é hnutí
rejestrový	příd. (z rus. driv. lat. zákl.) hist. r-í kozáci registrovaní (zapsaní v registru, rus. rejestru)
reveň	, -ně ž. (z rus.) rebarbora 1. bylina s velkými okrouhlými listy na tlustých řapících; bot. rod Rheum: r. lékařská 2. řapíky listů reveně lékařské: koláč s r-í; — reveňový příd. rebarborový: r-é listy; r. kompot; lékár. r. kořen
režim	, -u m. (6. j. -u) (z fr.) 1. způsob vládnutí, vládní n. společenské zřízení: demokratický r.; [...] méně vhodně (podle rus.) denní r., r. dne rozvrh pro práci i odpočinek po celý den; med. r. pacienta; ústavní r. [...]
rodný	(†rodní Erb. aj.) příd. 1. blízký rodem, pokrevním příbuzenstvím; vlastní: r. otec, syn; dívky jsou si podobné jako r-é sestry; měli se rádi jako r-í bratři 2. označující rod, původ; charakterizující rodovou n. národní příslušnost; [...] 4. (podle rus.) expr. patřící pevně něj. Společenství [...]
rosomák	, -a m. (6. mn. -cích) (z rus. driv. ugrofín.) velká šelma z příbuzenstva kuny, žijící v severských končinách; zool. rod Gulo: r. sibiřský
rozboj	, -e m. (z rus.) †1. svár, rozbroj: úsměv každý r. ztlumí (Heyd.) 2. sport. baráž
rozbojnictví	, -í s. (z rus.) řidč. poněk. zast. odbojnictví, buřičství: (Nerudův) verš zatížený r-m (Lid. nov.)
rozbojník	-a m. (6. mn. -cích) (*rozbojnice, -e ž., Vach.) (z rus.) řidč. poněk. zast. 1. zbojník, lupič, loupežník: r-ci zakrývali si tváře maskami (Hol.) 2. odbojník, buřič, odpůrce: (císař) slibem r-y zkrotí (Mach.); hanl. banda r-ů (Neum.) kontrarevolucionářů
*rozbojný	příd. (z rus.) poněk. zast. odbojný, vzpurný, buřičský: r-é bojarstvo (Lum.); lid zdravý a chytrý, ale r. (Hol.)
rozborka	, -y ž. (z rus.) voj. slang. rozebrání pušky, kulometu ap. (zvl. při čištění)

rozkrýti	dok. (1. j. -kryji, rozk. -kryj, min. -kryl, trp. -kryt, přech. min. -kryv) (podle rus.) (co) řidč. kniž. ukázat něco skrytého: rozkryl je (utajené knihy) před očima všech (Hol.); přen. je třeba r. jeho (literárního dědictví) mnohotvárné bohatství (Drda) odhalit, učinit známým; — *rozkrýti se dok. porůznu se ukrýt: (poražení) rozkryli se po městě u známých (Tomek)
rozkulačiti	dok. (3. mn. -í) (z rus.) publ., polit. (koho, co) vyvlastnit kulaky n. jejich výrobní prostředky a půdu: r. statkáře; – r. statek
rozvědčík	, -a m. (6. mn. -cích) (z rus.) (v rus. prostředí) člen rozvědky, průzkumník
rozvědka	, -y ž. (2. mn. -dek) (z rus.) 1. pátrací, průzkumná hlídka: vyslat r-u; velitel r-y 2. výzvědná, špionážní skupina; špionáž (vůbec): člen nepřátelské r-y; boj s r- ou 3. (zprav. mn.) řidč. průzkum, výzvědy: chodit na r-y
rubáška	(2. mn. -šek) (*rubacha Hol.), -y ž. (z rus.) (v rus. prostředí) mužská košile u krku uzavřená, blůzovitého střihu, nošená jako svrchní oděv: mužická r.; bílá, černá r. přepásaná řemenem; r. s vyšívaným páskem u krku; vojenská r. blůza
rudoarmejec	, -jce m. (rudoarmejská, -y ž.) (z rus. zákl.) příslušník Rudé (Sovětské) armády; krasnoarmejec: hrdinní r-i; rudoarmejský příd.: r. velitel; r. stejnokroj
rudogvardějec	, -jce m. (z rus. zákl.) příslušník Rudé gardy; krasnogvardějec; rudogvardějský příd.: r. velitel; r-é oddíly
rynk	řidč. rynek, -nku (*ryňk Frlč, *ryněk, -ňku, Zap aj.) m. (6. mn. -cích) (z něm.) †1. náměstí: městský r.; na Staroměstském rynku (Jir. aj.); v Písku na rynku (Baar); malý rynek (V. Mrš.); zametat rynek (Olb.); žert. habrůvský rynek (A. Mrš.) náves *2. (podle rus.) trh: kolchozní rynek (Maj.) [...]
řešiti	ned. (3. mn. -í) (co) 1. z daných okolností, údajů hledat, nalézat uspokojivý závěr, snažit se najít, nalézat uspokojivé východisko, správný výsledek [...] někdy publ. (podle rus.) ř. plánované úkoly plnit; mat. ř. rovnici nalézat její kořeny; numerické řešení úlohy; šach. ř. šachovou úlohu nalézat tahy, kt. splňují danou podmínku (nejč. mat v několika tazích) [...]
sabor	, -u m. 1. (z rus.) (v prostředí východních Slovanů) chrám: (slavnost) v s-u (větší chrám) (Havl.) 2. (ze srbch.) (v prostředí jižních Slovanů) sněm: zemský s. (J. Kvap.)
sajga	, sajka (†sajha Klicp., Čcch), -y ž. (z rus. driv. turkotat.) antilopa žijící v eurasijských stepích; zool. rod Saiga: s. tatarská
samoděržavec	...ec, -žce, Erb., Lier) m. (z rus.) samovládce (v ca.....*samodržaví Hol.), -í s. (z rus.) absolutistická vláda (zejm. v carském Rusku), samovláda 1: carské s.; samoděržavný (*-državný Hol.) příd. vládnoucí absolutisticky, samovládny 1 (zejm. v carském Rusku): s. panovník; s-á vláda; s-é Rusko v době samoděržaví, carské
samodur	, -a m. (1. mn. -ři, -rové) (rus.) řidč. kniž. panovačný, hrubě si počínající člověk, despota 2: postava kupeckého s-a (ve hře) (Lid. nov.); *samodurský příd.: s. typ (Lit. nov.); → podst. *samodurství, -í s. panovačné jednání (Götz)
samohonka	, -y ž. (z rus.) (v rus. prostředí) kořalka vyráběná podomácku
samochod	, -u m. (6. j. -u) zř. žert. automobil (Drda); samochodka, -y ž. (z rus.) voj. slang. samohybné dělo; samochodný příd. tech. přemísťující se vlastní silou, např. kráčivým pohybem: s-é rýpadlo
Samojed	, -a (*Samojedec, -dce, Šaf.) m. (z rus.) S-i dř. název jedné ze skupiny národů žijících na severu SSSR (nyní Něnci); samojedský příd.: s-ští rybáři

samosoud	, -u m. (6. j. -u, -ě) (podle rus.) samovolné násilné ztýrání n. usmrcení viníka (i jen domnělého) rozezlenou skupinou lidí (davem): zajatec byl na místě zabit s-em (Krat.); zdaliž obec s-em žháře upalovala? (Hol.); samosoudce, -e m. (5. j. -ce) práv. (dř.) jediný soudce
samovar	, -u m. (6. j. -u) (z rus.) (pův. v rus. prostředí) přístroj na vaření vody (a na udržování vody ve varu), zprav. k přípravě čaje (řidč. kávy): ozdobný mosazný s.; zapálit s.; → expr. zdrob. samovárek, -rku (*-varčik, -u, Mach.) m. (6. mn. -cích); samovaříč, -e m. řidč. poněk. zast. přístroj k vaření (popř. k dovařování) bez topení: lihový s. (Haš.)
sápa	, -y ž. (z rus.) bylina s velikými fialovými pyskatými květy; bot. rod Phlomis: s. hlíznatá
*sapog	, -u m. (6. mn. -zích) (z rus.) bota 1: vysoké s-y (Lid. nov.); → zdrob. *sapožek, -žku m.
sarafán	, -u m. (6. j. -u) (z rus. driv. pers.) ruský ženský šat venkovský, zprav. bez rukávů: děvče v červeném s-u
saranče	, -e ž., řidč. -te s. (z rus. driv. turkotat.) skákavý hmyz žijící v trávě; zool. (jen ž.) rod Locusta, Psophus aj.: s. stěhovavá; s. vrzavá
sášeň	(†šášeň, †šašeň), -šně ž. (z rus.) mořský měkkýš s malou lasturou, vrtající ve dřevě; zool. rod Teredo: s. lodní
sazaník	, -u m. (6. j. -u, 6. mn. -cích) (z rus.) severoamerický keř s černohnědými květy, u nás vysazovaný v parcích; bot. rod Calycanthus: s. květnatý
sborka	, -y ž. (z rus.) voj. slang. opětné složení pušky, kulometu ap. (zvl. při čištění): s. a rozborka
sčot	, -u m. (6. j. -u) (z rus.) (v rus. prostředí) kuličkové počítadlo (Lid. nov. aj.)
síh	, -a m. (mn. 1. -ové, 6. -zích) (z rus.) lososovitá jezerní ryba; zool. rod Coregonus: s. severní nosen (ryb.)
skomoroch	, -a m. (mn. 1. -ši, -chové, 6. -ších) (z rus.) (kdysi v Rusku) lidový n. dvorský herec, kejklř
skoropis	, -u m. (6. j. -e, -u) (z rus.) jaz. druh zběžného zkratkového cyrilského písma
*skotovod	, -a m. 1. kdo vodí, pase skot (Maj.) 2. (rus.) chovatel skotu, dobytka (Drda)
*skučno	přísl. (z rus.) teskno: nikomu nebylo s. (Maj.)
†Slavjan	, -a m. (1. mn. -é) (†Slavjanka, -y ž.) (podle rus.) Slovan 1: háje S-ů (Koll.); vzájemnost všech S-ů (Nov.); †slavjanský příd. slovanský: s-á nářečí (Koll.); veliká rodina s-á (Nov.); → přísl. †slavjansky; → podst. †slavjanství, -í s. (Koll.)
slavjanofil	, -a m. (1. mn. -ové) (z rus. + řec. zákl.) 1. přívrženec slavjanofilství: ruští s-ové 2. řidč. přítel Slovanstva, stoupenec slovanské vzájemnosti; slavofil, slovanofil: čeští s-ové; -filský příd.: s-é hnutí; s. snílek; → přísl. -filsky; → podst. -filství, -í s. 1. hist. ruské reakční myšlenkové hnutí v 19. století, hlásající, že pravoslavným Slovanům je v rámci ruského samoděržaví předurčena vůdčí úloha v dějinách všeho Slovanstva, ba i celého lidstva: šovinistický charakter s. 2. řidč. láska k Slovanstvu, oddanost myšlenke slovanské vzájemnosti: obrozenecké s.; -filstvo, -a s. řidč. poněk. zast. slavjanofilové (jako celek); slavjanofilství: moskevské s.; – kritika s-a
†Slavjanstvo	, -a s. (z rus.) Slovanstvo: S. celé moje jest (Koll.); Praha jest práh S-a (Nov.)

* slovanověda	, -y ž. (podle rus. *slovanovědění, -í s., Hol.) věda o Slovanech, slavistika; *slovanovědec, -dce m. slavista (Hol.)
†slovár	, -u (ČČM aj.), †slovář, -e (Šaf., Jir., Ner. aj.) m. (podle rus. a sloven.) slovník 1; → zdrob. *slovařík, -u m. (Kos.)
*sobaka	, -y ž. (rus.) (v rus. prostředí) pes 1 (též nadávka): jezdcí, s-y tatarské (Čel.)
sobol	, -a m. (z rus.) 1. (1. mn. -i, -ové) sibiřská šelma z příbuzenstva kuny, s jemnou srstí poskytující cennou kožešinu; kuna sobol (zool.): lov s-ů 2. řidč. ob. kožišina ze sobola; sobolina: čepice obšitá s-em; → zdrob. k 1 *sobolík, -a m. (Hol.)
sobor	, -u m. (z rus.) 1. pravoslavný katedrální chrám: sloupy, bání, věže s-ů; sofijský, archangelský s. 2. sněm, shromáždění příslušníků pravoslavné církve (Krásn.); — v. též sabor 1
*sobrání	, -í s. (z rus.) (v rus. n. bulh. prostředí) shromáždění (jako schůze i jako instituce) (Kop.)
sociál-	první část složených slov spojující část druhou s významem slov sociální, socialistický jako s její vlastností (sociáldemokrat sociální demokrat); — hanl., čast. dř. (podle rus. a něm.) v složeninách označujících směr, hnutí, kt. souvisejí s reformistickým socialismem, popř. kt. socialismem zastírají své cíle, a jejich stoupence (sociálšovinismus, sociálfašista aj.)
sojuz	, -u m. (6. j. -u, -e) (rus.) zř. expr. (o sovětském prostředí) svaz: exkurze v Sovětském s-u (Pujm.); — Sojuz, -u m. hovor. expr. Sovětský svaz: jet do S-u; — zř. sojuzový příd. (Maj.)
soljanka	, -y ž. (2. mn. -nek) (z rus.) rus. rybí polévka s kapary, olivami ap.: vařit rybnou s-u; novosibirská s.
solod'	, -dě m. (z rus.) zeměd. půdní typ vzniklý dalším vývojem ze solonce
solomit	, -u m. (6. j. -u) (z rus.) stav. obch. název izolačního a výplňkového materiálu ze slámy; solomitový příd.: s-é desky slaměné
solončak	, -u m. (z rus.) zeměd. půdní typ obsahující v celém profilu rozpustné soli
solонец	, -nce m. (z rus.) zeměd. půdní typ obsahující rozpustné soli jen ve spodních vrstvách
*sopelína	, -y ž. (z rus.) pastýřská píšťala (Čel.)
sopka	, -y ž. (2. mn. -pek) (z rus.) místo, zprav. kuželovitý vrch, z něhož vystupují na zemský povrch kráterem láva, plyny a vyvrženiny; vulkán: činnost, výbuch sopky; vřít jako s.; přen. expr. s. revoluce; s. vášní; Paříž, věčně živá s. (Ner.); ♦ tančit, stát, spát na sopce být na nebezpečné půdě; geol. s. činná, vyhaslá; navrstvená s.; bahenní s. vymršťující vroucí bahno a vodní páry; kuželovité nakupení bahna na ložisku ropy vzniklé tlakem zemního plynu
souputník	, -a m. (6. mn. -cích) (souputnice, -e ž.) (z rus.) kniž. 1. kdo putuje (ve význ. 1) s někým, někoho provází; spolucestující; kdo jde zároveň, souběžně s někým: nikde na svých toulkách nepotkal s-a (Kubín); přen. byla (paní) pečlivá s-ice svého muže, dbalá o dobro jeho i domu (Kubín) 2. současník 1, vrstevník: nejen Olbrachtovi předchůdci, nýbrž s-ci i jeho mladší druzi zanikli v píscích osamělosti (Nový) 3. hvězd. řidč. družice 3; biol. satelit, -u 1 4. (též *souputovník, *souputovatel, -e, Šlej.) kdo sdílí stejné n. podobné názory (s někým), účastní se něj. hnutí ap., ale zprav. jen nepřímo [...]
sovět	, -u m. (6. j. -u) (z rus.) (v sovětském prostředí) rada 3: s-y dělnických zástupců; všechna moc s-ům (heslo); vláda s-ů; S. národností; Nejvyšší s. SSSR; —

	Sověty, -ů m. mn. hovor. Sovětský svaz: jsme v S-ech sedmý rok (Pujm.); — Sověti, -ů m. mn. hovor. obyvatelé Sovětského svazu, sovětszí občané: zvítězili S-i sovětszí sportovci; — sovětský (*sovětový Z. Nej.) příd.: s-á moc; s-é zřízení; S-á armáda; s-á mládež; s-é zkušenosti; s-tští lidé; s-é Rusko; S. svaz Svaz sovětských socialistických republik, SSSR; → přísl. sovětsky
sovětník	, -a m. (6. mn. -cích) (z rus.) (v rus. předrevolučním prostředí) rada 2 (úřednická hodnost): titulární s. (Havl.)
†spalna	, -y ž. (2. mn. -len) (z rus.) ložnice 1 (Zey.)
spartakiáda	, -y ž. (z rus.) (pův.) hromadné tělocvičné a sportovní vystoupení revolučních dělnických tělovýchovných jednot; (nyní) hromadné veřejné vystoupení tělovýchovných jednot navazující na tyto tradice (nazv. podle Spartaka, vůdce povstání římských otroků): všesvazová s.; první dělnická s. na Maninách v r. 1921; I. celostátní s.; letní, zimní, okresní, krajská s.; armádní s.; spartakiádní příd.: s. prostná; s. dny; s. úbor; → přísl. *spartakiádně (Zeměd. nov.)
spec	, -a, -e m. (z rus. driv. lat. zákl.) poněk. zast. slang. (v sovětském prostředí) specialista, odborník (Pujm.); *specovský příd. (Tvorba)
specifikum	(z lat.), specifikon (z řec.), -ka s., specifika, -y ž. (z rus. driv. lat.) kniž. specifický znak; specifická, zvláštnost: s. básnického stylu; s-um hudebního krásna (Z. Nej.); s-on anglické literatury je lyrika (Šal.) charakteristická oblast; každý národ má svou s-u (Lid. nov.)
sputník	, sputnik, -a, -u m. (6. j. -u, 6. mn. -cích) (z rus.) (sovětská) umělá družice: sovětské s-y; → expr. zdob. sputníček, -čka, -čku m. (6. mn. -čcích, -čkách)
*stakan	, -u m. (6. j. -u) (rus.) (v rus. prostředí) číše, sklenice: s. čaje (Mach.); → zdob. *stakančik, -u m. (Glaz.)
stalinovec	, -vce (řidč. podle rus. stalinec, -nce) m. 1. dogmatický zastánce překonaných metod z období kultu osobnosti, stoupenec stalinismu (ve význ. 1); stalinista: udělali ze mne (v polemice) s-ce (Lit. nov.) 2. (dř.) stoupenec stalinismu (ve význ. 2); stalinista: buďte s-nci (NŽ) 3. (dř.) zaměstnanec závodu pojmenovaného po Josifu Vissarionoviči Stalinovi: soutěž mladých s-ů (Práce)
†stanica	, †stanice I, -e ž. (z rus.) válečná korouhev (zvl. Polabských Slovanů) (Jir.)
starina	, -y ž. (z rus.) 1. liter. řidč. bylina 2. nář. starci a stařeny: v kostele zůstala jen s. (Mrš.) *3. starobylost 1: vůně s-y (V. Mrš.); — v. též stařina
staršina	, -y m. (z rus.) 1. voj. funkcionář u roty obstarávající hospodářské záležitosti; (dř.) poddůstojnická hodnost (nad rotným) 2. (v rus. prostředí a podle rus.) představený 1, náčelník 2; nejstarší příslušník: s. klubu; s. diplomatického sboru doyen; s. rodu (ČČM) stařešina; s. vesnice (Hora) starosta 1
stařina	, -y ž. *1. (podle rus.) starožitnost 2, 3: s-y, jež se vykopávají (Pal.); zámožný kupec, přítel s-y (Havl.); — dějí se teď větší než v s-ě zázraky (Havl.) dávnověku 2. zř. a obl. něco starého; pach n. chuť něčeho starého: vše nové, co se tu utkává a směšuje s vesnickou s-ou (K. Čap.) [...]
stav	I, -u m. (6. j. -u) 1. souhrn vlastností vyznačujících někoho, něco v urč. okamžiku n. době, poměry, okolnosti, situace, v kt. někdo, něco je, existuje: dobrý zdravotní s.; [...] práv. (vyhlásit) výjimečný s.; voj. válečný, mírový s.; med. status 2; jaz. (podle rus.) kategorie stavu predikativum [...]
stojánka	, -y ž. (2. mn. -nek) (z rus.) let. shromaždiště letadel před startem
stolovka	II, -y ž. (2. mn. -vek) (z rus.) (v ruském prostředí) jídelna veřejného stravování: pozvat do s-y na čaj (Včel.)

strohý	příd. (2. st. strožejší) (z rus.) 1. přísný 1, odměřený 3, drsný 2, příkrý 2 (op. mírný 2, jemný 2): s. hlas; s. povel stručný, úsečný; s. pozdrav; člověk s., nepřístupný upjatý; s-á morálka, askeze tuhá; vztah jeho k rodině byl s. a sobecký tvrdý; s-é odmítnutí příkré, ostré; přen. kniž. s-á zima (Baar) tuhá 2. prostý 1, jednoduchý 3: s-é linie; s. popis; → přísl. stroze: s. někoho odmítnout příkré, ostré; s. něco poručit; mluvit s. a věcně úsečně; – s. řešené budovy střízlivě, jednoduše; oblečena byla hladce a s. (Neff); → podst. strohost, -i ž.: s. předpisů; s. očí (Boj.); s. výrazu; – řidč. s. bytového zařízení
*středotočka	, -y ž. (2. mn. -ček) (z rus.) středisko: s. národního úsilí (Havl.)
stěngazeta	, -y ž. (rus.) (v sovětském prostředí, u nás řidč. slang.) nástěnka 1: s-y v závodech
subotnik	, -u m. (6. j. -u, 6. mn. -cích) (z rus.) (v sovětském prostředí po revoluci 1917) dobrovolná pracovní směna, brigáda konaná v sobotu (v den pracovního klidu); — subotnik, -a m. (6. mn. -cích) člen této pracovní směny
†sudar	, -a m. (†sudaryně, †sudaryňa, -ně ž., 2. mn. -yň, -yní, Havl.) (rus.) 1. (v rus. předrevolučním prostředí při uctivém oslovení) pán 7, milostpán 1 2. řidč. (ruský) car, gosudar: s. Vladimír (Čel.)
suchar	I, -u m. druh trvanlivého napřed pečeného, pak sušeného pečiva; biskvit: jak kámen tvrdé s-y; psi s-y pro psy; potrav. dietní, karlovarské, lomnické s-y; → zdrob. suchárek I, -rku m. (6. mn. -rcích): oříškové s-y; — suchar, -a m. (sucharka, -y ž.) (z rus.) hovor. hanl. člověk, kt. nemá smysl pro veselí a humor a odmítá je v umění a v společenském životě; člověk nudný, nezáživný, suchý: někteří s-ři pokládají dobré jídlo za něco politicky vadného (Hoffm.); pedantická s-ka (Hájek)
suchověj	, -e m. (rus.) zeměp., meteor. suchý teplý vítr v jižních a jihovýchodních částech SSSR
sumka	I, -y ž. (2. mn. -mek) (z rus.) voj. pouzdro na náboje
sutka	I, -y ž. (2. mn. -tek) (zprav. mn.) 1. řidč. suť: laviny sutek (K. Čap.) 2. zř. kniž. sutina, rozvalina, zřícenina: sutky hradu 3. zast. a nář. ledová kroupa: hučení sutek (Erb.) 4. řidč. (dř.) přesýpací hodiny: zubatá se s-mi (Vrchl.) *5. (rus.) (v rus. prostředí) 24 hodin, noc a den (Maj.)
světlo	, -a s. (6. j. -e, 2. mn. -tel) 1. zářivá energie vycházející z přirozených n. umělých zdrojů, umožňující vidění; optický jev působený touto energií [...]; (podle rus.) ve světle pod zorným úhlem, z hlediska; historie ve světle nejnovějších událostí; stavět něco do příznivého světla líčit příznivě [...]
svoloč	, -e ž. (z rus.) hanl. chátra, sebranka, holota 1, lůza: všelijaká bídná s.; s. jedna
*šajka	II, -y ž. (2. mn. -jek) (rus.) hanl. tlupa, banda I 2: š. kořistníků (Kop.)
šči	neskl. s. (rus.) rus. polévka s masem a s různou zeleninou, hlavně se zelím: talíř š. se smetanou; rybí š.
šaška	, -y ž. (2. mn. -šek) (z rus. driv. kavk.) kozácká n. kavkazská šavle bez oblouku n. koše: křivá, tenká š. (Čech)
šašlik	, šašlík, -u m. (6. j. -u) (z rus. driv. turkotat.) kuch. malé kousky pův. skopového masa opečené na rožni (kavkazské jídlo): gruzínský š.
šifrovka	, -y ž. (2. mn. -vek) (z rus.) voj. šifrovaná zpráva
šiněl	, -u m. (6. j. -u) (z rus. driv. fr.) (v rus. prostředí) vojenský plášť: vojáci v dlouhých š-ích (Kapl.)

*šipěti	ned. (3. mn. -ějí) (z rus.) svištět, šustět: lyže jen šipí (Křička); drobná prška jemně šipěla (Hol.)
škarda	, -y ž. (z rus.) bylina s žlutými květy v úborech; bot. rod Crepis: š. dvouletá; š. smrdutá; š. sličná
šturmovik	, -u m. (6. j. -u, 6. mn. -cích) (z rus. driv. něm. zákl.) (v rus. prostředí) sovětský bitevní letoun: létali jsme ve skupinách osmi až dvanácti š-ů (Kub.)
šturmovština	, -y ž. (z rus. driv. něm. zákl.) hovor. expr. šturmování 4: jen žádnou š-u (Otč.)
štyk	, -u m. (6. mn. -cích) (z rus. driv. něm.) ruský bodák na pušku: dlouhý, štíhlý š. (Vach.)
†šutiti	ned. (3. mn. -í) (z rus.) žertovat (Čel.)
†šutka	II, -y ž. (2. mn. -tek) (z rus.) žert, kratochvíle (Čel.)
*tačanka	, -y ž. (2. mn. -nek) (z rus.) (v rus. prostředí) lehký vozík, bryčka: na kozlíku t-ek sedící kočí (Maj.)
tajga	, -y ž. (z rus. driv. jakut.) zeměp. sibiřský jehličnatý les; bot. společenstvo subarktického n. subalpínského lesa jednotvárného složení: sibiřská t.; horská karpatská t.; tajgový příd.
*tamožna	, -ně (Včel.), *tamožna, -y (Havl.) ž. (z rus.) celnice 1
†tarakán	, -a m. (z rus. driv. tat.) šváb: všude se černalo t-y (Herrm.)
taran	, -u m. (6. j. -u) (z rus. driv. řec.) voj. zničení najetím n. nalétnutím: t. tanku, loď, letounu
*tarantan	, -u m. (6. j. -ě, -u) (z rus. driv. turkotat.) (v starším rus. prostředí) krytý kočár bez per na dlouhých nosnících: hrčení "t-ů" (Čech)
tarbík	, -a m. (6. mn. -cích) (z rus. zákl. driv. mong.) afr. hlodavec s vysokýma zadníma nožkama; zool. rod Jaculus: t. egyptský
tarpan	, -a m. (z rus.) zool. evropská vymřelá forma divokého koně
tavola	, -y ž. (z rus. driv. turkotat.) ozdobný amer. keř s latami bílých květů, pěstovaný v parcích; bot. rod Physocarpus
tavolník	(*talovník Hol.), -u m. (6. j. -u, 6. mn. -cích) (z rus. driv. turkotat.) keř s drobnými bílými n. červenými květy v hroznech; bot. rod Spiraea: t. prostřední; t. vrbolistý; tavolníkový příd.: t. keř
tělega	, -y ž. (z rus.) (v rus. prostředí) selský vůz: t. je zchystána? (Maj.); → zdrob. *tělečka, -y ž. (Boj.)
těpluška	, -y ž. (2. mn. -šek) (z rus.) (v rus. prostředí) vagón vojenského vlaku upravený k obývání; zř. něco provizorního, vůbec upraveného k obývání (Pujm.); těpluškový příd.: t-é vlaky
těrem	, -u m. (6. j. -u) (rus.) (v rus. prostředí) panský pokoj; panské sídlo, dřevěný zámek
tlupa	, -y ž. (*tlup, -u m., 6. j. -u, Sab.) (z rus.) 1. skupina lidí spjatá společným zájmem, řidč. hanl. škodících společnosti; banda I 2; skupina živých tvorů vůbec; houf 1: partyzánská t.; t. jezdců, střelců; domorodci v tlupách; t. kluků; velitel vojenské tlupy (Baar, zast.) vojenského oddílu; t. husarů (Jir., zast.), hanl. spiklenecká t. skupina; t. lupičů; fašistické tlupy hordy; expr. tlupy obdivovatelů (Svět.); v tlupách hovořili (Rais) v hloučcích; – tlupy ptáků (Zey.) hejna; mysl. několik kusů spárkaté zvěře pohromadě 2. řidč. expr. shluk 2, množství 2: tlupy stromů (Čech); t. obrazů (Suš.); t. drobností (Havl.) hromada; vlny valily se v tlupách (Jir.); → expr. zdrob. k 1 *tlupička, -y ž. (Lid. nov.)

*tolstovka	, -y ž. (2. mn. -vek) (rus.) široká, dlouhá mužská košile do záhybu přepásaná (jakou nosil Lev Nikolajevič Tolstoj) (Maj.)
tovaryš	, tovaryš, -e m. (tovaryška, -y ž.) (z rus.) (v rus., sovětském prostředí) soudruh 1: už jdeme, t-či (Řez.); tovaryšský příd
†traktér	, -a m. (†traktérka, -y ž., Ner., Čap.-Ch.) (z lat. + fr. zákl.) majitel n. nájemce lid. pohostinství, hostinský (m.): vedle nich (hostinců) je (v Praze) přes 180 t-ů, majitelů lidových kuchyní (Bass); "Tady (ve věznici) vaří t." (Arb.) kuchař; — traktér, -u m. †1. též traktír [-tý-] (z rus. driv. lat. zákl.) hostinec: t-ér "U modrého zvonu" (Sova); čajný t-ír (Poláč.) *2. jídelna 1: v průjezdě i ve formance i vzadu v t-u (Herrm.); — traktérský v. t.
trenýrovka	, -y ž. (z rus. driv. angl.) slang. Trénink
trepak	, řidč. tropák, -u m. (4. j. -k, -ka) (z rus.) rus. lid. tanec živého tempa ve dvoučtvrtečním taktu
treska	, -y ž. (2. mn. -sek) (z rus.) ryba žijící v obrovských hejnech v severních mořích: lov tresek; porce smažené tresky; je (postava) vyschlá jako t. (Kos.); zool. rod Gadus: t. obecná; zbož. sušená t.; uzená t.
*trudoden	, -dne m. (rus.) (v sovětském prostředí) pracovní den, pracovní jednotka (ekon.): sazba za práce v t-ech; výpočet t-ů
trudovik	, -a m. (6. mn. -cích) (rus.) (v předrevolučním Rusku) příslušník strany sdružující zejm. sedláky a drobnou inteligenci: emigranti z řad t-ů; trudovický příd.: t-á strana
*truslivý	příd. (z rus.) zbabělý, bázlivý: t-á bytost (Fuč.); → podst. *truslivost, -i ž. (Fuč.)
ťubětjka	, ťubětjka, -y ž. (2. mn. -jek) (z rus. driv. turkotat. zákl.) pestře vyšívaná n. tkaná, zprav. kulatá čapka středoasijských národů: tatarská ť.
†tuča	, †tuče, -e ž. (z rus.) temný mrak: jak by přival z tuče stříkal (Koll.)
tuleň	, -ně m. (z rus.) mořský ploutvonohý savec žijící na severní polokouli: lov velryb a t-ů; přen. expr. (kapitán klel.) jak dovede jen takový mořský t. (Šrám.) starý, zkušený námořník; zool. rod Phoca: t. obecný; t. kaspický; tulení, tuleňový v. t.
tuman	(*tumán), -u m. (6. j. -u) (z rus. driv. turkotat.) 1. řidč. mlha, oblak 1, mrak 1: jitřní t-y (Zey.); ve Sverdlovsku nelze přistát. T. na trati i tam (Hoffm.); přen. tumán duchů (Zey.) 2. (kdysi) tatarský vojenský oddíl (čítající 10 000 mužů): rozdělil hordu na čtyři vojska neboli na čtyři t-y (Vanč.) 3. (v starším perském a čínském prostředí) označení pro 10 000 peněžních jednotek: dýka v ceně čtyř set t-ů (Čech)
tundra	, -y ž. (2. mn. -der) (z rus. driv. fin.) rozsáhlá rovina, zejm. v severní Asii, porostlá nízkou vegetací: sibiřská t.; bot. vegetační formace v arktickém pásmu n. v alpínském stupni, tvořená nízkými rostlinami a plazivými keříčky; tundrový příd.: bot. t-é rostliny pocházející ze severských tunder (např. některé lomikameny, ostřice a vrby); zool. dřemlík t.
úborna	, -y ž. (2. mn. -ren) (z rus.) řidč. oblékárna, úpravna, šatna 1, toaleta 4 (Práce)
účastek	, -tku m. (6. mn. -tcích) (z rus.) (v rus. prostředí) organizační aj. úsek: šachtu rozdělíme na ú-y (Tvorba); překážky v našem ú-u (Kop.) bitevním úseku, pásmu; účastkový příd.: ú. systém, ú. lékař (R. právo)
*úhroza	, -y ž. (z rus.) hrozba: zapomněl na ú-u (Bran.)
ucha	, -y ž. (rus.) rybí polévka: vařila uchu (R. právo)

ukaz	(zř. ps. též ukaz I), -u m. (6. j. -u, -e) (rus.) (v rus. prostředí) (vládní) nařízení, výnos: carský u. (Z. Nej.); vydat ú. (Havl.)
ulita	, -y ž. (z rus.) vápenitá skořápka chránící tělo někt. měkkýšů: u-y hlemýžďů; stáhnout se, uzavřít se do své u-y, přen. stát se nesdílným; → zdrob. ulitka, -y ž.
úsadba	, -y ž. (2. mn. -deb) (z rus.) řidč. (v rus. prostředí) usedlost 1: bohaté ú-y a dvorce s poli (Lang.)
ustanovka	, -y ž. (2. mn. -vek) (rus.) tech. zařízení pro jemný otáčivý pohyb měřicích přístrojů: u. teodolitu
ústřice	(†ustřice Havl.), -e ž. (z rus.) mořský mlž sbíraný (n. pěstovaný) jako lahůdka: jíst ú.; zool. rod <i>Ostraea</i> : ú. jedlá; ústřicový příd.: ú-á polévka, paštika; geol. ú-á lavice obsahující lastury ústřic; ústřičný příd. bot. hlíva ú-á s plodnicí připomínající lastury ústřice
ušanka	, -y ž. (2. mn. -nek) (z rus.) zimní čepice s chránítky na uši: zavazovat u-u pod bradou; vojenská u.; kožešinová, plyšová u.
vachta	I, -y ž. (z rus.) bahenní rostlina s hroznem bílých ozdobných květů; bot. rod <i>Menyanthes</i> : v. třílistá (tzv. hořký jetel)
vaňka-vstaňka	, vaňky-vstaňky m. (rus.) dětská loutka s oblým zatíženým spodkem, kt. jí umožní vstát při povalení, vstaváček: zř. přen. expr. netragický v. (E. Konrád) kdo se dostane z každé situace
vatočník	, -u m. (6. j. -u, 6. mn. -cích) (z rus.) druh klejichy s tobolkami vyplněnými bílými vlákny, připomínajícími vatu; klejicha vatočník (bot.)
vějříř	, -e m. (z rus.) 1. předmět (zprav. ozdobný) k ovívání, skládající se z částí vybíhajících paprskovitě z jednoho místa a tvořících dohromady kruhovou výseč: ovívat se při tanci v-em; rozložit v.; v. z perleti (Zey.); verše psané na v-e (Vrchl.) 2. co tvarem vějíř připomíná: v. karet, bankovek karty, bankovky paprskovitě složené; v. zavodňovacích kanálů; v. vrásek u očí vrásky paprskovitě se rozbíhající; přen. umění plá v-em barev (Břez.) stupnicí, seskupením; mysl. paprskovitě rozložitelný ocas tetřeva, dropa a divokého krocana; bot. list (velkolistých) kapradin; voj. palebný v. paprskovitě rozložení palby dělostřelectva; → zdrob. vějířek, -řku m. (6. mn. -řcích): malý čínský v.; - v-y vrásek kolem očí; bot. silně zjednodušený vidlan připomínající řídký klas (např. u kosatce); — vějířový příd. v. t.
velikánovič	, -e m. (z rus.) zprav. ve spoj. Velikán V.; řidč. krajoví v-i významné osobnosti (často iron.)
věrojatný	příd. (z rus.) kniž. 1. věrohodný: v. obraz mládeže (Tvorba); v-í lidé (Lit. nov.) 2. pravděpodobný 2: podezření (se) stalo v-m (Čap.-Ch.); je možno i v-o, že... (Šal.); → přísl. věrojatně: v. (něco) napsat (John); → podst. věrojatnost, -i ž. (Lit. nov.)
versta	, -y ž. (*verst, -u m., 6. j. -u, Květy) (z rus.) starší rus. délková míra (zhruba 1 km, přesně 1066, 78 m), užívaná zvl. dř.
Vesna	, -y ž. (v slovanské mytol.) bohyně jara: radostným hlaholem vítali (předkové) Vesnu (Jir.); — vesna, -y ž. (2. mn. -sen) (z rus.) (nář. vesno, -a s., Mart.) 1. bás. jaro 1: přechod ze zimy do vesny (Herrm.); v. jurodivá (Neum.); severní svah nezdál se ještě vědět o přicházející vesně (Nový); přen. v. (část. jaro) národů (Lid. nov.) (o r. 1848); zř. mít dávno vesnu za sebou (Vrchl.) mládí *2. bás. rok 1, léto 2: ruka dětská, v třinácté as vesně (Krásn.)

*věstový	, -ého m. (z rus.) (v rus. prostředí) ordonance 1 (Lang.)
vintovka	, -y ž. (2. mn. -vek) (z rus. driv. něm. zákl.) (v rus. prostředí) vojenská opakovačka: (revolucionáři) s v-ou v ruce (Glaz.)
vítod	, -u m. (6. j. -u) (podle rus.) bylina s podlouhlými listy a s hrozny modrých n. červených květů; bot. rod Polygala: v. hořký; v. obecný
†vlchevec	†vlchvec, -evce, †vlchevník, -a (6. mn. -cích) m. (vlchvice, -e ž., Pal.) (z rus.) slovanský pohanský kněz, věstec: věštba vlchevcova (Třeb.)
†vojovati	ned. (z rus.) bojovat 1: proti vlastní zemi šel za erb v. (Slád.)
vorvaň	, -ně m. (z rus.) zubatý kytovec s obrovskou hlavou; zool. rod Phryseter: v. tuponosý
*vterý	čísl. řad. (z rus.) druhý 1: stvořen jest v den v. také český balet (Ner.)
*vzvod	, -u m. (6. j. -u) (rus.) (v ruském prostředí) četa 1: u mého vzvodu byl cuksfira Němec z Moravy (Lang.)
zábělník	, -u m. (6. j. -u, 6. mn. -cích) (z rus.) bahenní bylina s hnědě nachovými květy; bot. rod Comarum: z. bahenní
*zahulati	dok. (z rus.) zahulákat 1: z. do noci (Haš.)
*zahulat si	dok. (z rus.) zahýřit si 1: (v hospodě) si mezi známými zahuláme (Staš.)
zapadník	(dř. ps. též západník), -a m. (6. mn. -cích) (z rus.) přívrženec zapadnictví; zapadnický (dř. ps. též zá-) příd.: z-é hnutí; → podst. zapadnictví, -í s. hist. ruské pokrokové myšlenkové hnutí v 19. stol. usilující o převedení liberálních západoevropských myšlenek na ruskou půdu
zásucha	, -y ž. (z rus.) sucho 1: neúroda, kterou vyvolávala z.
zátravka	, -y ž. (2. mn. -vek) (z rus.) tech., voj. kanálek spojující lůžko zápalky s prachovým prostorem
*zenice	, -e ž. (z rus.) oční bulva (Lum., Čap.-Ch.)
zenit	[-nyt], -u m. (6. j. -u) (z arab.) 1. kniž. a hvězd. bod, v kt. tížnice protíná oblohu nad hlavou pozorovatele; nadhlavník (op. nadir): slunce dostoupilo (k) z-u, překročilo z.; měsíc stál v z-u 2. kniž. vrcholný bod něj. vývoje, děje ap.; vrchol 2: stál v z-u své slávy a moci (Mach.); než k života z-u dospějeme (Vrchl.); jaro bylo v z-u (Kun.); Překročen z. básnická sbírka Jaroslava Vrchlického; — zenitový příd.: kniž. z-á dráha (básníka) (Šal.); zř. (z rus.) z-é baterie (Kub.) protiletadlová děla; zeměměř. z-á vzdálenost úhel, kt. svírá záměrná přímka se směrem k zenitu; hvězd. z-á vzdálenost hvězdy, z-á hvězda procházející v místě pozorování v blízkosti zenitu
*zenitka	[-ny-], -y ž. (2. mn. -tek) (z rus.) protiletadlové dělo: z-y střílely (Kub.)
zkazka	, -y ž. (2. mn. -zek) (z rus.) 1. pověst 1: báječné zkazky z pohanských věků (Jir.); zkazky o zlatém sídle Libušině, o vodníkovi; ruské národní zkazky pohádky 2. kniž. vypravování, zprav. neobyčejného příběhu: slýchal o dědovi lecjakou zkazku (Jir.); známá z. ze studentských let (Čap.-Ch.); ty zkazky o životě textiláků již dávno nebyly pravdou (Olb.)
žertva	, -y ž. (2. mn. -tev) (z rus.) (v dávnověku) obět' bohům: pálit žertvy bohům; přen. kniž. ž. smrti (Mach.); lidé pro žertvu se množí (Hora)
žertvovati	ned. (z rus.) poněk. zast. kniž. (koho, co čemu) obětovat 1, 2: lásce ž. jsi chtěla vše (Zey.)

žest'	, -ti ž. (z rus.) 1. zast. plech 1: bílá pocínovaná ž. (Herrm.); hut. jemnější plech, zejm. z neželezných kovů 2. mn. žestě, žestí ž., část. žestě, žest'ů m. hud. slang. žest'ové nástroje: břeskný tón žest'ů
*žiliště	, -ě s. (2. mn. -šť) (z rus.) (v rus. prostředí) příbytek 1, byt 1, obydlí 1: zpustlé ž. (Havl.)
†žitel	, -e m. (z rus.) (v rus. prostředí) kdo někde n. v něj. době žije: ž. gubernského města (Čel.) obyvatel; ž-é této doby (Havl.)
*změj	, -e m. (rus.) drak 1: žhavý z. (Čech)
žrec	, -e m. (1. mn. -i, -ové) (z rus.) pohanský kněz u starých Slovanů, expr. pohanský kněz vůbec: bělostná roucha žreců (Čech); výroky kněží čili žreců (Pal.); – expr. žreci keltičtí (Zey.); přen. žreci kultury (Hol.) představitelé

Slovakismy

- 267 výskytů:

bača	(*báča), -i m. (ze sloven. driv. rum.) na Slovensku a na Valašsku vrchní ovčák
banický	příd. (sloven.) k baník: b-á vzpoura
baník	, -a m. (6. mn. -cích) (banička, -y ž.) (sloven.) horník (Něm.); — Baník, -u m. název někt. sport. a
banovat	ned. (ze sloven. driv. maď.) nář. 1. (~; čeho) litovat: abys naposledy nebanovala (Preis.); poražené hrušky žádný nebanoval 2. (za kým) truchlit pro někoho, tesknit za někým: rodiče za ní nebanovali (Něm.)
†barnavý	příd. (sloven. driv. maď.) tmavohnědý: b-é moře, mračno, nebe (Zey.)
batoh	(ob. baťoh, baťoch), -u m. (6. j. -u, 6. mn. -zích) (ze sloven.) 1. tlumok (na záda): turisté s b-y; nést brambory v b-u 2. nář. ranec; nůše trávy; → zdrob. batůžek (ob. batůšek, baťůšek, *batožek), -žku m. (6. mn. -žcích)
batožina	, -y ž. (ze sloven.) nář. zavazadlo
*berančice	, -e ž. (ze sloven.) čepice z beránčí kožišiny, beranice (Něm.)
*beťah	, -a m. (ze sloven. driv. maď.) zlý duch, ďas, běs (Jir.)
beťár	, -a m. (ze sloven. driv. maď.) 1. obyvatel uherské pusty: maďarský pastevec: b. s koněm letí stepí; pusty s pelechý b-ů 2. expr. tulák, poběhlík, darebák, ničema: cikáni s b-y; mluvit jako b. hrubě; — beťárský příd.: b-ští taškáři (Mach.)
bíra	, bírka, -y ž. (ze sloven. driv. maď.) 1. nář. ovce s krátkou hustou vlnou (Č. lid) *2. bírky beránky, obláčky (Čech)
*bláhati si	ned. (sloven.) libovat si, pochvalovat si: b. si na jídle (Něm.)
bočan	, -a m. (sloven.) zast. a nář. čáp: hnízda b-ů na střeších (Koll.)
boleráz	, -u m. (sloven.) brčál
borak	, borák, -a m. (ze sloven.) nář. ubožák (Mart.); → zdrob. boraček, boráček, -čka, borasek, -ska m.
bosorka	, -y, bosorkyně, -ě, bosorice, -e ž. (sloven. driv. maď.) nář. čarodějnice: tanec vil a b-ek; má oči
bozkat	, boskat ned. (sloven.) (koho, co) líbat ○ předp. po-
bravčovina	, -y ž. (sloven.) vepřové maso (Jir., Něm.)
buják	, -a m. sloven. býk; → zdrob. bujáček, -čka m. (Něm.)
†cimer	, -u m. (ze sloven. driv. něm.) erb (Jir.)

*cintorín	(nář. cintěr, cinterín), -u m. (6. j. -u, -ě) (sloven. driv. lat.) hřbitov: detvanský c. s dřevěnými kříži; vyprovázeli ji až po cintěr (Něm.): na cinterínu trhal rozmarýnu (Heyd.)
*čipka	, -y ž. (2. mn. -pek) (sloven. driv. maď.) krajka (Něm., Heyd.)
čirok	, cirok, -u m. (6. j. -u) (ze sloven. driv. maď.) statná užitková tráva, příbuzná prosu, obilnina teplých zemí, u nás pěstovaná jako pícnina; bot. čirok rod Sorghum: č. obecný; č. halepský; č. durha; čirokový příd.: č-á sláma
čižma	, -y ž. (obyč. mn.) (ze sloven. driv. maď.) nář. vysoká bota: chlapské čižmy; nosit čižmy; ♦ chodit v hloupých čižmách (A. Mrš.) být hloupý, jednat hloupě; → zdrob. čižmička, -y ž.
čučorietka	[-rje-], -y ž. (2. mn. -tek) (sloven.) borůvka (Něm., Heyd.)
*čujný	příd. (sloven.) čilý, citlivě reagující: má č-é spaní (Hol.) lehké
čušať	ned. (sloven.) být potichu, mlčet (Něm.)
čutora	(*čutera, *čutura), -y ž. (ze sloven. driv. rum.) plochá okrouhlá láhev, zvl. na cesty: vytáhl z batohu č-u; pít z č-y; → zdrob. čutorka, -y ž.
danaj	, -e m. (sloven.) jeden z lidových tanců: zpívat, tančit d.; slovácké d-e; danajový příd.: d. krok
dereš	, -e m. (ze sloven. driv. maď.) (za feudalismu) lavice k trestání bitím: tam stály již d-e a svazky vláčných lískovek ležely u nich (Jir.)
děvčence	, -nec ž. mn. (sloven.) děvčata (Něm.)
*děvojka	, *děvojna, -y ž. (sloven.) dívka (Něm.)
*děvojsví	, -í, *děvojsvto, -a s. (sloven.) panenství: nevěsta s d-ím se rozžehnala (Něm.), chtěl ji také d-a
dohan	, dohán, -u m. (sloven. driv. maď. driv. tur.) tabák (Něm., Heyd. aj.)
drotár	, řidč. drotar, -a m. (ze sloven.) dráteník; → zdrob. drotárek, -rka m. (mn. 1. -rkové, -rci, 6. -rcích); — drotárský (*drotarský) příd.: d-é řemeslo
*duží	příd. (sloven.) pevný, silný: d. vořina (Heyd.); d. žena (Něm.)
Elena	, -y ž. (sloven.) osobní jm. ženské; → expr. zdrob. Elenka, -y ž.; — v. též Helena a Jelena
†fracimorka	, †fracimerka, -y ž. (sloven. driv. něm.), 1. expr. zdrob. k fracimora 2. služebné děvče: moje fracimorka, co má povinnost uklízet pokoje (Něm.)
*fungačka	, -y ž. (2. mn. -ček) (sloven. driv. lat. zákl.) prak: ti Češi věru dobře střílejí z těch velkých kusů ohňových a i f-y veliké mají (Jir.)
gomba	, -y ž. (ze sloven. driv. maď.) nář. velký kovový knoflík; → zdrob. gombička, -y ž.
gombík	, -u m. (ze sloven. driv. maď.) nář. knoflík: cínový g.; → zdrob. gombíček, -čku m.
*guba	, -y ž. (ze sloven.) houněný kabát, kabát z hrubého sukna: chlupatá g. (Něm.); → zdrob. *gubka, -y ž. (Heyd.)
*háštrový	příd. (sloven.) jedlový: h. les (Něm.)
havráňka	, -y ž. (2. mn. -nek) (sloven.) svačina (Něm.)
*hebedo	, -a s. (sloven.) hloupý člověk (Jir.)
hej	I přísl. 1. ob. dobře, vesele, blahobytně: vám je h.; o výdělek je tu h. 2. (sloven.) ano
*hintov	, -u m. (sloven. driv. maď.) kočár (Něm.)

*hladkati	ned. (sloven.) hladit, laskat (Něm.)
*hlana	, -y ž. (sloven.) dlaždice (Něm.); → zdrob. *hlaněnka, -y ž. (Něm.)
*hlaný	příd. (sloven.) rovný, pěkně rostlý: h. kmen (Něm.); h. junák (Heyd.)
hlavnice	, -e ž. †1. hlavnička: mít h-i (Něm.): stonat h-í (Staš.), nemocný na h-i (Jir.) 2. (sloven.) poduška, polštář: nůž krvavý položil královně pod h-i (Něm.)
hole	I, -e, hola, -y ž. (ze sloven. hoľa) horská louka n. pastvina nad horní hranicí lesů: tu jednou vyšel (Něbojsa) na vysokou holu (Něm.): zeměp. hole, -í ž. pomn. typ vysočiny s rozvojem vysokohorských luk nad horní hranicí lesů; Liptovské h. vysočina na Slovensku
*homok	, -u m. (sloven.) vátý, vířivý písek: uváznout v hlubokém h-u (Něm.); *homokový příd.: h. nános (Něm.)
*honělník	, -a m. (6. mn. -cích) (ze sloven.) hoch na salaši přísluhující bačovi (Něm., A. Mrš.)
*horár	, -a m. (horárka, -y ž.) (sloven.) hajný
*horenosný	příd. (sloven.) hrdě se nosící, pyšný: byla jedna královská dcera, pěkná, nádherná, ale velice h-á (Něm.)
horko	přísl. (2. st. horčeji) 1. k horký: je mi velmi h.; je mí z toho, při tom h., přen. mám obavy, strach; je mi nepříjemně, trapně 2. (sloven.) ohnivě, vroucně, vášnivě: h. toužit; h. si na někoho vyjet (zř.) prudce
houně	(nář. húně, huně), -ě ž. 1. pokrývka z hrubého sukna: koňská h.; železná postel s houní; spát pod h-mi; vlněné huně (Něm.) 2. huně, húně (ze sloven.) dlouhá halena (Něm., Heyd. aj.)
hradský	příd. 1. k hrad; hradní: h-á brána, věž, síň; h-é zřízení župní 2. (sloven.) nář. h-á cesta (hlavní)
*hrmený	, -ého m. (sloven.) hrom, blesk: tisíc h-ch do tebe (Jir.)
húlava	, -y ž. (ze sloven.) 1. meteor. prudké nárazy větru někdy doprovázené přeháňkami 2. nář. též hulava
*hútat (si)	II ned. (sloven.) přemýšlet, uvažovat: dlouho si matka hútala, co má dělati (Něm.)
*hútká	, -y ž. (sloven.) přemýšlení, myšlenka: hůtky v hlavě vzrůstají (Heyd.)
*chlapčok	, -a m. (sloven.) chlapeček (Mrš., Jir., Preis., Heyd.)
chotár	, -u m. (ze sloven. driv. maď.) zast. a nář. území, pozemky okresu, obce n. usedlosti, katastr, jejich obvod (Heyd., Koll., Pal.); v. též kotár
chýr	, -u m. (*chýra, -y ž.) (ze sloven. driv. maď.) expr. a nář. pověst, povídačka, zpráva: planý ch., jejich obvod (Heyd., Koll., Pal.); v. též kotár
chýše	(bás. chýš, chýž, †chyše, †chyže, zast. a nář. chýže), -e ž. 1. chatrč, chaloupka, chata: lovecká ch.; dřevěná ch.; chudá, nuzná, prostá ch.; chýš upletená z větví (Čech); nízká chýž (Zey.); stavěti chyše (Vanč.); každá chyže (Ner.); temná chýže (Mácha); hoj ty chýže, sprostá chýže (Erb.) *2. (sloven.) chyže venkovská chalupa vůbec: Ch. pod horami název povídky Boženy Němcové *3. (sloven.) chyže světnice: vede ji do ch., obvede okolo stolu (Něm.); → zdrob. chýška (†chyška, †chyžka, zast. a nář. chýžka), -y ž.: chyšky spletené z rákosí; z prken sbitá chyška (Svět.); malé chyžky (Něm.): → expr. *chýšečka (Heyd.) (zast. a nář. chýžečka, Podl.), -y ž.
iba	přísl. (sloven.) jen (Něm., Hol.)

išpán	, -a m. (ze sloven. driv. maď.) (dř. ve sloven. prostředí) správce župy, župan: sídlo i-ovo; i. stolice Oravské; přen. vrchnostenský služebník, správce (Čech); išpánský příd.: i. dům županský
jachtati	ned. (sloven.) koktat; přen. pece jachtají (Něm.) praskají
*jajkati	ned. (sloven.) naříkat, volat jaj: jajkání přicházelo od zakopané ženy (Něm.)
Janoš	, Jánoš, -e m. (sloven.) dom. Jan; → expr. zdrob. Janošek, Jánošek, -ška, Janoško, -a m.; Janošík, Jánošík, -a m. jm. vůdce slovenských zbojníků z 18. století: Juro J.
*jar	-i ž. (sloven.) jaro (Něm., Heyd.)
járek	, -rku (6. mn. -rcích), řidč. jár, jar, -u m. (ze sloven. driv. maď.) 1. rýha vyrytá na svahu vodou při jarním tání; stružka, žlábek, rýha: stráň rozrytá járký; cesta samý j., vyhloubit j.; odvést vodu járkem; sít do járku brázdy 2. nář. potůček tekoucí ze studánky: sedět u járku (Č. lid); → zdrob. járeček, -čku m. (6. mn. -čcích, -čkách)
jastriti	ned. (sloven.) bystře hledět: Žarooký jastril po holubičce (Něm.)
*kar	I, -u m. (sloven. driv. něm.) pohřební hostina, kvas (Něm., Heyd.)
kečka	, kéčka, -y ž. (sloven.) zast. a nář. copánek, pletenec vlasů; kštica: Dětvanci s k-mi přes spánky i za ušima (Jir.); ostříhat kéčky (Mah.)
kočiš	, -e m. (ze sloven. driv. maď.) kočí (Něm., Preis.)
*kočvardina	, -y ž. (sloven.) expr. špatný nápoj, břechka (Jir.)
*kompa	, -y ž. (sloven. driv. maď.) prám, pramice (Jir.)
*korjuha	, -y ž. (sloven.) svatební vůz (Heyd., Něm.)
*kosák	I, -a m. (sloven.) srp (Něm.)
*kosba	, -y ž. (sloven.) kosení: jak nastane čas senoseči, přicházejí Slováci na kosbu (Něm.)
*kosec	, -sce m. (sloven.) kdo kosí, sekáč, žnec: kosci (pokládají) žito (Hol.)
košárovat	ned. (ze sloven.) chovat ovce v košárech; zeměd. hnojit půdu měněním místa košáru
kotár	, -u m. (ze sloven. driv. maď.) zast. a nář. 1. kopcovitý terén s chudou kamenitou půdou: valašské k-y; obcházejí (kominíci) samoty na k-ech (Glaz.) 2. chotár
kozub	II, -u m. (6. j. -u) (ze sloven.) ohniště, krb (Jir., Něm.)
krčina	, -y ž. (sloven.) pařez (Něm., Heyd.)
krdel	, krdél, krděl, -e m. nář. a sloven. hejno, houf, zástup: krdél děcek (Glaz.); krděl koňů (Něm.)
*ksebný	příd. (sloven.) podsední: k. vůl (Jir.)
*kučma	, -y ž. (sloven.) homolovitá čapka, obyč. z beránčí kůže (Heyd.)
*kukulenka	, -y ž. (2. mn. -nek) (ze sloven.) expr. kukačka (Mach.)
*kulač	, -e m. (sloven.) okrouhlá láhev (Něm.)
kvitnouti	ned. i dok. (ze sloven.) zast. a nář. kvěsti, vykvěsti: z ruky pilné nádeje kvitne (Koll.) ○ předp.
lakotný	(*lakošný, Jir., sloven.) příd. 1. lakomý, skrblický: l-í lidé; 1. sedlák 2. řidč. (čeho, po čem) silně dychtivý, chtivý něčeho, zvl. majetku; chamtivý, hrabivý, hamižný: l-á touha dobytelnů; 1. zlata; 1. po bohatých odměnách (Třeb.); → přísl. lakotně: 1. shromažďovat peníze; → podst. lakotnost, -i ž.: šetrnost se vystupňovala v l.

leja	, -e ž. nár. a sloven. liják: po chvílce l. přestane (Něm.)
*ligotka	, -y ž. (2. mn. -tek) (sloven.) lesklá drobnost: skříňk-a naplněná drobnými l-mi (Něm.)
lopta	, -y ž. (sloven.) míč: na loptu hrát (Něm.); dostat loptu (Koll.)
loza	, -y ž. (sloven.) réva: vinná l. (Něm.)
lúbit	(*lubit, Ner.) ned. nár. a sloven. (koho, 4. p.) milovat, mít rád: muže upřímně lúbila (Preis.); muž a žena se velmi lúbili (Něm.) ○ předp. za- se
lubovník	, -u m. (sloven.) devaterník (Něm., Heyd.); → expr. zdrob. lubovníček, -čku m. (Heyd.)
ludový	příd. (sloven.) lidový: Hlinkova slovenská strana l-á (na Slovensku v létech 1921-1945) klerikálně fašistická strana
luďák	, -a m. (6. mn. -cích) (ze sloven.) hanl. člen n. stoupenec někdejší ludové strany
*macko	, -a m. (sloven.) macek (medvěd) (Koll., Něm.)
mačka	, -y ž. (2. mn. -ček) 1. (sloven.) kočka (Něm.) 2. horol. (zprav. mn. mačky) stoupací železa
*mátat	ned. (sloven.) mást, strašit: čím více cestu hledali, tím více je mávalo (Něm.)
medokys	, -e m. (sloven.) kyselka (voda) (Něm.)
mentek	, mentěk, mentík, mentlík, -u m. nár. (sloven. driv. maď.) dlouhý n. krátký soukenný kabát podšitý kožešinou (Heyd., Herb. aj.)
†mladoženich	, -a m. (mn. 1. -ši, -chové, 6. -ších) (sloven.) ženich n. novomanžel (Něm.)
†mladoženka	, -y ž. (2. mn. -nek) (sloven.) nevěsta n. novomanželka (Něm.)
†mladoženstvo	, -a s. (sloven.) mladí manželé, novomanželé (Něm.)
*morútný	příd. (sloven.) zmožený, unavený; nevrlý, mrzoutský: náš pán rektor je také m. člověk (Něm.)
mur	, múr, -u m. (ze sloven. driv. něm.) nár. zeď (Heyd. aj.)
*murár	, -a m. (ze sloven. driv. něm.) zedník (Něm.)
murovat	ned. (ze sloven. driv. něm.) nár. (co; ~) zdít: murovaný dům; zedníci murovali (Kosm.)
namyšlený	příd. (ze sloven.) řidč. domyšlivý: člověk ješitný, n.; n-á řeč; → podst. *namyšlenost, -i ž.: za manifestaci ten shluk lidí ani při největší n-i považovat nemohli (Drda); — v. též namyslití
*naostatek	přísl. (ze sloven.) ostatně, nakonec: dlouho se rozhlížel, až n. světýlko před sebou blyštětí se viděl (Něm.)
*napokon	přísl. (sloven.) nakonec (Něm.)
*nenazdajky	přísl. (sloven.) znenadání, pojednou: nemyslel jsem, že ho (syna) tak n. ztratíme (Něm.)
†nezabudka	, -y ž. (2. mn. -dek) (ze sloven.) pomněnka: očka jako n-y (Erb.)
*nocka	, -y ž. (ze sloven.) nocleh: popřejte mi nocku (Něm.)
*oblok	, -u m. (sloven.) okno (Něm.); → zdrob. *obloček, -čku m. (Heyd.)
*obr	, -u m. (6. j. -u), -i ž., *obrva, -y ž. (ze sloven.) brva: oči svítí zpod mocných o-ů (Něm.); slza leskla se na jeho o-ách (Něm.); pod o-í (Heyd.)
*oddanica	, -e ž. (sloven.) zaslíbená dívka, nevěsta (Něm.)
*odsebný	příd. (sloven.) náruční: o. vůl (Jir.)
olovrant	, -u m. (6. j. -u) (sloven. driv. něm. zákl.) svačina (Něm.)

opatera	, -y ž. (zast. a sloven.) opatrování, péče: dal na rok pod o-u nejmladšího synka (Něm.)
oplan	, -a m. sloven. a nář. dareba, ničema, tulák, pobuda: on se mu opovažuje o-ů nadávat (Něm.)
osúch	, -u m. nář. a sloven. suchá placka, koláč z chlebového těsta: černý o. (Něm.); → zdrob. osúšek, -šku m. (Jahn)
ošípané	, -ho s. nář. a sloven. prase, krmník: chlívěk na o. (Něm.)
otecko	, -a m. (sloven.) často expr. otec (Jir. aj.)
otulec	, -lce m. nář. a sloven. krajíc: o. chleba (Něm.); → zdrob. otuleček, -čku m. (Heyd.)
*ovrabčit se	dok. (3. mn. -í) (sloven.) expr. oženit se: kde oběd, tam má milou, proto se neovrabčí (Jir.)
*ozora	, -y m. (sloven.) velmi veliký člověk (Něm.)
*ozorný	příd. (sloven.) velmi veliký: o-é chlapisko (Něm.)
ozrutný	příd. (sloven.) obrovský (Něm., Heyd.)
*páčit se	III ned. (sloven.) líbit se: ty se mi páčíš (Káňa); neos. poruč, jak se páčí (Jir.) ○ předp. za- se
paláčinka	, -y ž. (2. mn. -nek) (ze sloven. driv. maď. driv. lat.) kuch. tenká omeleta: p. se zavařeninou; palačinkový příd.: p-é těstíčko
*palota	, -y ž. (sloven. driv. maď. driv. stsl. driv. řec.) velká síň, sál (Něm.)
pánko	, -a m. (ze sloven.) nář. pán (Mrš., Heyd.)
panština	, -y ž. (ze sloven.) †1. panský ráz, panské způsoby, vystupování: (Němcová) rozhorlovala se proti dobové p-ě (Pražák) †2. povinnosti poddaných k pánovi, k vrchnosti, zejm. robota: s karabáči na p-u sháněli (Třeb.); páni, zemané tiskli ho (lid) robotou ", p-ou" (Jir.) platy a desátky 3. nář. panščina panské: orat na panščině (Herb.)
parenica	, -e ž. (sloven.) potrav. druh slovenského pařeného sýra z tučného ovčího mléka
*parchavec	, -vce m. (ze sloven. driv. pol.) potupná přezdívka židům (Jir.)
parobek	II, -bka m. nář. a sloven. výrostek, chasník (Něm., Heyd.)
pasovat se	II ned. sloven. a nář. zápasit: pasoval se se psem (Herb.); (drak a lev) do boha se pasovali (Něm.)
paše	I (těž paša), -e ž. nář. a sloven. pastva 3, 4: srna vychází večer na paši (Neum.); – ovčáci vyhánějí ovce na pašu (Něm.) pastvinu, pastvisko; mysl. paše rostlinná pastva srstnaté zvěře
pazucha	, -y ž. sloven. a nář. paže; podpaždí: nést něco pod p-ou (Něm.); – vytáhnout z p-y (Koll.)
*pažravý	příd. (sloven.) žravý: p-é hitlerovské kobylky (Gottw.); p. kapitalismus (Drda)
peračina	, -y ž. sloven. a nář. kaprad' (Něm.)
*pikulík	I, -a m. (mn. 1. -ci, -kové, 6. -cích) (ze sloven.) skřítek, plivník (John); → expr. zdrob. *pikulíček, -čka m.: přen. dělat skákavé p-y (Něm.) figurky z bezové duše
pipa	I, -y ž. (ze sloven. driv. maď.) zast. ob. krátká dýmka: nacpat pipu (Něm.); kouřit z pip (Zey.); → zdrob. pipka, -y ž. (Něm., Nový)
pobozkat	, poboskat dok. (sloven.) (koho, co) k bozkat, boskat, políbit: pobozkat děvče (Něm.); poboskat ručičku (Baar)
počerný	příd. nář. a sloven. trochu černý, tmavý: p-á tvář (Něm.)

polana	, -y ž. nář. a sloven. náhorní paseka, louka n. pole; náhorní planina: kraj polan a kopanic; → zdrob. polanka, -y ž.
polovačka	, -y ž. (2. mn. -ček) (sloven.) hon v polích i lesích: medvědí p. (Něm.)
polovati	I ned. 1. (sloven.) (za čím; nač) lovit, honit: p. za srnou; polování na tygry (Frič) 2. nář. toulat se: poluješ v noci (Nor)
pomora	, -y ž. (sloven.) zhouba, zkáza, pomsta: pyšná Uherkyně! — p. na ni (Jír.)
ponad	předl. se 4. p. a se 7. p. sloven. a nář. nad: (havrani) letěli p. stromy (Něm.); p. chalupami je vidět hory (Strnadel)
ponáhlát (se)	ned. sloven. a nář. k ponáhlit se, pospíchat: princ se ponáhlal (Něm.); musím p.
ponáhlit (se)	dok. sloven. a nář. pospíšit si: ponáhlila s umýváním (Strán.); ponáhli se (A. Mrš.); — ned. ponáhlát (se)
ponášeti	ned. (3. mn. -ejí) k ponéstí; poněk. zast. a nář. (co) nést (zvl. ve výši, do výše); nadnášet, vznášet, zdvihát: p. sklenici proti světlu (Herrm.); p. vlečku; – voda vlnu ponášela (Hol.); — ponášeti se ned. k ponéstí se 1. poněk. zast. zvolna, lehce se pohybovat; vznášet se, nést se: (mlhy) ponášely se nad korytem řeky (Herb.); slečna ponášela se v jeho náručí (Herrm.) 2. sloven. (na koho, co) podobat se někomu, něčemu: nikterak se (paní) podobou na jeho paničku neponášela (Něm.) ○ předp. po-
ponositi	dok. (3. mn. -í, rozk. -nos, trp. -šen) (co, koho) něj. dobu nosit: táta ponosil kluka na krku; p. nemluvně pochovat (a přitom chodit); — *ponositi se dok. (sloven.) (nad koho, kým) vyvýšit se nad někoho: hled' získat si lásku lidí, neponos se nad žádným (Něm.)
*ponositý	příd. (sloven.) urostlý, zteplý: (žena) p-é postavy (Něm.)
*ponosovati se	ned. (sloven.) k ponositi se: ponosuje se nade všechny sestry postavou (Něm.)
†ponuk	, -u m. (6. mn. -cích), *ponuka, -y ž. (Čap.-Ch.) 1. popud, ponouknutí: z čertova p-u (Wint.) *2. jen ponuka (sloven.) nabídka: přijmout něčí p-u (Sekera)
popelvar	, popelvál, -a m. (sloven.) lenoch, pecivál; odstrkovaný ubožák: spíš a váliš se, p-vále (Hol.); – jsem mizerný ošlapek, p-var (Wint.); → expr. zdrob. *popelválek, -lka m. (Hol.)
popod	předl. se 4. p. a se 7. p. sloven. a nář. pod: p. práh i ponad práh (Něm.)
porobiti	II dok. 1. zast. a nář. (co) udělat, vykonat: musíš hodně p. (Lit. nov.) 2. sloven. (komu) učarovat: ježibaba mu porobila (Něm.)
*posmělit	dok. nář. a sloven. (koho, 4. p.) osmělit
*posmělovat	ned. nář. a sloven. k posmělit: "tož mi to svěř", posmělovala (ji) Francka (Preis.)
postelkyně	, -ě ž. (sloven.) šestinedělka (Něm.)
*posvicka	, -y ž. (sloven.) (zprav. mn.) posvícení (Koll.)
*povala	, -y ž. (sloven.) 1. povalový strop (Něm.) 2. půda: seno se ukládá na p-y (Něm.)
povýše	, povýš přísl. a předl. I. přísl. poněk. zast. o něco výše: liščí rodina ustlala si p-e v bludišti balvanů (L. Janáček); těl. povýš do větší výšky: zánožka p. II. předl. s 2. p. (sloven.) vyjadřuje polohu, umístění vyšší, než je něco jiného: p-e (osady) z druhé strany Hrona (je) Gašperovo (Něm.)
požičat	dok. sloven. a nář. (co) půjčit: bratrovi ji (měřici) požičal (Něm.)
pracka	II, -y ž. (sloven.) přezka: mosazná p. (Něm.)
*pravota	, -y ž. (sloven.) (soudní) pře (Něm.)
*pravotár	, -a m. (sloven.) advokát (V. Mrš.)

*pravotit se	ned. (sloven.) přít se, mít spor, soudit se (Šaf.)
*praženice	-e ž. 1. expr. vedro, úpal (Rais) 2. nář. a sloven. smažená vajíčka (Něm.)
*prespanka	, -y ž. (ze sloven.) dívka, kt. byla zbavena panenství (Něm.)
prt'	, -ti, -tě (*pirt', -tě, Něm.) ž. nář. a sloven. ovčí pěšinka, horská n. lesní stezka: po prtích jdou nahoru (Strnadel)
*přikvitnout	ned. (sloven.) znenadání se objevit, přijít: tu najednou, jako by z nebe spadl, přikvitl (princ) (Něm.)
pytač	, -e m. 1. (sloven.) prosebník; dohazovač, tlampač (Něm.) *2. zvěd: nejsi p. z vojska Zikmundova? (Čech)
pýtání	, pytání, -í s. nář. a sloven. (dř.) žebrání, žebrota (Heyd., Něm.); v. též pýtat, pytat, p. se
pýtat	, -pytat ned. nář. a sloven. 1. prosit 1, žádat: pýtat si nocku (Něm.); děvče nedá se odbýti, pytá, žebrá (Prav.) 2. (koho, 4. p.) žádat o ruku (Něm.); — pýtat se, pytat se ned. nář. a sloven. ptát se: co to bude? pýtali se druh druhu (Herb.); pytat se hvězd (Krásn.) ○ předp. z- (vyz-)
rab	, -a m. (1. mn. -i, -ové) (*raba, Čech, Zey., *rabka Čech, -y, *rabkyně, -ě, Čech, 2. mn. -yň, -yní, ž.) 1. (též řrob, -a m., Slád. aj.) kniž. otrok 1, 2, nevolník 1, 2: poněk. zast. zajatci se stávali raby (Mach.); panští rabi; – expr. český dělník není r. (Gottw.); žena byla rabem v domácnosti (Fuč.); šílenství rabů zlatého měšce (Neum.) *2. (sloven.) zajatec, vězeň (Něm.)
rátat	ed. nář. a sloven. (co) počítat (Něm.) ○ předp. s-
reštaurácia	, -e ž. (sloven. driv. lat.) hist. volby župního úřednictva na Slovensku (Něm. aj.)
*rezký	příd. (sloven.) čilý, hbitý (Něm.); → přísl. *rezko: r. povečeřel (Něm.)
rodivěrný	příd. (ze sloven.) poněk. zast. publ., často expr. věrný svému rodu, původu; vlastenecký: r-í Slováci
*rozhútat	dok. (sloven.) (co) dobře rozvážit, rozmyslit: rozhútala si, co jí pověděla (Něm.)
rozložiti	dok. (3. mn. -í) 1. (co) (do široka) roztáhnout 1, rozevřít 2 (něco složeného, zavřeného) (op. složit): do šířky [...] 7. (sloven.) r. oheň rozdělat 4 (Něm.) [...]
rozlučka	(*rozloučka Durdík), -y ž. (2. mn. -ček) (ze sloven.) (zprav. mn.) řidč. setkání uspořádané na rozloučenou (Lid. nov., R. právo); podat si ruce na rozlučky
rozpajedit se	dok. nář. a sloven. rozzlobit se 1, rozlít se: rozpajedila se stará stryga, div že stropem nevylítla (Něm.)
rozprávka	, -y ž. (2. mn. -vek) 1. poněk. zast. rozprávění 1, rozmluva, rozhovor, hovor, debata: začít s někým r-u, nemít kdy na r-y; ♦ ob. to je řeč jako r. těžké domluvení, zbytečný, marný rozhovor †2. (ze sloven.) vypravování ve formě povídky n. pohádky: veselé a žertovné r-y (Něm.)
rozsobášit se	dok. sloven. a nář. rozvést se (Preis.)
*rozsrdit se	dok. (3. mn. -í, podst. -dění) (sloven.) (~; s kým) rozhněvat se, rozzlobit se 2: někdy se jeden (mileneček) s druhým rozsrdí (Něm.)
*roztěžkat se	dok. (ze sloven.) roztesknit se (Něm.)
rúčí	příd. nář. a sloven. náležitý, správný; pěkný: ty r. (čipky) (Něm.); → přísl. rúče (Něm.)
*sapún	, -u m. (6. j. -u) (sloven. driv. lat. zákl.) mýdlo (Něm.)
sesobášit	dok. nář. a sloven. (koho, co s kým, čím) oddat 1 (Heyd.); — sesobášit se dok. nář. a sloven. (s kým) oženit se; vdát se (Něm.)

*skrsnouti	dok. (ze sloven.) zakrnět: zmizela, jako by skrsla (Něm.)
snoubenec	, -nce m. (snoubenka, -y, *snoubenkyně, -ě, 2. mn. -yň, -yní, Svět., *snoubenice, -e, Něm. (ze sloven.), Ž.) 1. kdo se zasnoubil: představit svého s-e 2. jen mn. s-i zasnoubená dvojice: blahopřání s-ům
sobáš	, -e m. nář. a sloven. oddavky, svatba, sňatek 1: šli k s-i (Něm.); (chystají se) na s. (Řez.)
sobášit se	ned. nář. a sloven. mít svatbu, ženit se, vdávat se (Něm.)
sobášník	, -a m. nář. a sloven. svatebčan (A. Mrš.)
sobášný	příd. nář. a sloven. k sobáš, oddací, svatební: s. list (Lid. nov.)
sotiti	dok. (3. mn. -í) zast., sloven. (koho, co) strčit do někoho, něčeho, shodit 1: (macecha) do vody ji (Aničku) sotila (Něm.)
srátat	dok. nář. a sloven. (co) spočítat (Něm.)
*sřín	, -u (6. j. -u), *sřín, -ně m. (ze sloven.) ledová tříšť; jíní, jinovatka: sřín a kry hrnuly se dolů vodami (Koll.); – na osení dýchal bílý sřín (Heyd.); v. též stříž III, stříň, střín
stokrása	, -y ž. sloven. a nář. sedmikráska (Koll.)
*storoční	, *storočný příd. sloven. stoletý: (brambory) se kutálejí do žaludku Handělců ročních i s-ích (Něm.); s-é vojny (Koll.)
striga	(dř. ps. též stryga), -y ž. (ze sloven. driv. lat.) 1. pohád. zlá čarodějnice: ježibaba provázená s-ami (A. Mrš.); zlé jako strigy (Zey.) 2. zast. a nář. hanl. zlá, neupravená, šeredná žena (zprav. stará): (v nadávce) prokletá s. (Wint.)
strigoň	(dř. ps. též strygoň), -ně m. (ze sloven. driv. lat.) pohád. čaroděj (Něm., Heyd.)
strýček	, strejček, -čka m. (mn. 1. -čkové, -čci, 6. -čcích) 1. (též zř. ze sloven. strýčko, -a, Jir.) expr. zdrob. k strýc, strejc; strýc 1: na svatbě se sešli s-ové a tetičky; s. z Ameriky, přen. expr. hodně bohatý příbuzný; mít někde strýčka, přen. protekci; nějaký s. jí to už zařídí, přen. expr. přímluvce; publ. expr. ve spoj. s. Sam Spojené státy americké (v žert. čtení zkr. US jako Uncle Sam); ♦ expr. (opatřit si, schovat si, našetřit si ap. něco) pro strýčka, strejčka Příhodu pro nahodilou, nenadálou potřebu; ob. expr. udělat si (mít) strejčka něco napřed, do zálohy 2. poněk. zast. expr. starší, zprav. venkovský muž, soused (časté zejm. v přátelském oslovení): strejčku, kupte slepici (Něm.)
*svojeství	, -í, *svojestvo, -a s. (ze sloven.) svojskost: slovenské svojestvo (Pražák)
šafraník	, šefraník, -a m. (6. mn. -cích) (ze sloven.) (dř.) podomní prodavač šafránu a j. koření a drobného zboží: chodil do světa jako š.; drotaři, olejkáři a š-ci
šalabastr	, -u m. (ze sloven. driv. maď.) zast. stud. slang. nedovolená pomůcka při zkouškách (výtahy z učiva ap.), tahák: drobty vědomostí ze š-ů (K. Čap.)
šarvanec	, -nce m. sloven. mladík, chlapec (Něm., Jir.)
*šátor	, -u m. (ze sloven. driv. maď.) stan: volno mi (cikánu) jen pod š-em (Heyd.); š. s paprikou (Lid. nov.) (jarmareční) bouda, stánek
*šik	III, *šík, -u m. (6. mn. -cích) (sloven. driv. z maď.) falešné zlato n. stříbro, pozlátko; zlatá n. stříbrná nit na vyšívání: ornamenty bohatého šiku (Jir.)
*škrata	, -y m. (ze sloven. driv. něm.) potvora 2, nevhledný člověk (obyč. jako nadávka): ztropil křik, š. (Jir.)
*škratek	, -tka, *škraček, -čka m. (ze sloven. driv. něm.) skřítek: v izbách ani škratka (Něm.) ani živé duše; tu ani škračka (Něm.)
*špruha	, -y ž. (sloven. driv. něm. zákl.) přičel 1, přička 1 (žebříku) (Něm.)

*šťavice	, -e ž. (ze sloven.) kyselka 1 (Něm.)
tárat	ned. nář. a sloven. expr. nerozumně, naprázdno mluvit, plácát 6, tlachat, žvanit: to tak lidé tárají (Něm.); — tárat se ned. nář. toulat se: t. se po lesích (Herb.) ○ předp. za- se
tátoš	, -e m. (ze sloven. driv. maď.) pohád. okřídlený kůň: vsednout na t-e (Něm.); → zdrob. tátošík, -a m. (mn. 1. -ci, -kové, 6. -cích) (Něm.)
těrcha	, -y ž. (ze sloven. driv. maď.) zast. a nář. tíže, tíha: černá t. oblak (A. Mrš.)
těrchatý	, těrchovitý příd. (ze sloven. driv. maď.) nář. těžký, mohutný, zavalitý: t-á postava (A. Mrš.)
terkelice	, -e ž. (ze sloven. driv. maď.) (ve slovenském prostředí) pálenka z matolin: láhev s t-í (Sek.)
tovar	(zast. a nář. tovar Sum., Něm.), -u m. (ze sloven. driv. tur.) 1. kniž. a poněk. zast. ob. hotový tovární n. řemeslný výrobek: průmyslové t-y; vývoz t-ů; výroba t-ů a polotovarů; rozličný t. na váhu i míru (Něm.); krejcarový t. (Pujm.) 2. nář. práce 2, výdělek: chodit po t-u (Klác.); — tovarový příd.: t-á výroba
*trstěnice	, -e ž. (ze sloven.) rákosová hůl, rákoska 1 (Heyd., Koll.)
*trstina	, -y ž. (ze sloven.) třtina 1, rákos 1 (Koll., Presl)
tuřice	, -ic ž. pomn. (ze sloven.) (těž sloven. turíce Něm., turice Šaf.) svatodušní svátky (Jir.)
*ťarcha	, -y ž. (sloven. driv. maď.) tíže, tíha: přen. (myšlenka) plna sladké ťarchy (Heyd.); král přejal pa...
ťúsluní	, -í s. (ze sloven.) výsluní: stranou dědiny na ú. (Něm.)
ústret	(ťústřet Koll.), -u m., ústreta (ťústřeta Jg.), -y ž. (ze sloven.) jen v kniž. spoj. v ústrety, řidč. v ústret, v ústretu vstříc, naproti I 2: vyjít, jít, přicházet, spěchat, mávat někomu v ú-y; řidč. bezdno zelo mu v ú. (Zey.); poslat sluhy v ú-u příchozím (Vanč.)
*úžera	, -y ž. (sloven. driv. lat.) lichva 1: půjčovat na ú-u (Něm.)
*úžerník	, -a m. (6. mn. -cích) (sloven. driv. lat. zákl.) lichvář: padnout ú-ům (lichvářům) do rukou (Něm.)
*vajda	, -y m. (ze sloven. driv. maď.) vůdce skupiny cikánů: osady cikánů, kteří mají svého vajdu (Něm.); → expr. zdrob. *vajdošek, -ška m. (Sek.)
*vatřiti	ned. (3. mn. -í) (ze sloven.) (co) udržovat vatru; (~) hořet, plápolat 1: vatří plamen (Koll.)
vela	přísl. nář. a sloven. velmi, mnoho: (u nás se nedrželo) v. na to, aby... (Mart.); v. roboty (Něm.)
*viděk	, -u m. (sloven. driv. maď.) (v sloven. prostředí) venkov, kraj 5: (Huňady) celý náš slovenský v. by zhubil (Jir.)
vydati	[...] 12. nář. (ze sloven.) (koho, 4. p.) vdát, provdat (Něm., Preis.) [...]
výdobytek	, -tku m. (6. mn. -tcích) (ze sloven.) publ. vymoženost, výsledek: v-y revoluce; přisvojovat si v-y práce lidu
*vychvilovati se	ned. (ze sloven. zákl.) vyčasovat se: už se vychviluje a nebe obsypalo se hvězdičkami (Něm.)
vykmásat	dok. nář. a sloven. expr. vytahat, vytrhat: ve spoj. v. komu za vlasy (Herb.)
vykmásnout	dok. nář. a sloven. expr. (co) vytáhnout, vytrhnout: v. tři buclaté řepy (Pech.)

vykrúcat se	ned. nár. a sloven. vykrucovat se 2 (expr.) (Něm., Mrš.): hudci hrají, pojd' se točit, vykrucat' se (Heyd.); (ta komediantka) se umi vykrucat'! (Mart.)
vykvitnouti	*vykvítnouti Rais) dok. (min. -tl, podst. -tnutí) (ze sloven.) zast. a nár. vykvést: na zelené pažiti (květina) vykvitne (Něm.); – lepší vykvitnou jim časy (Čech)
vyskyt'	(Něm.), výskyt' (Heyd.), -tě ž. sloven. dolík po vyvrácených stromech n. dobytých pařezech
*zabohovat	dok. (ze sloven.) expr. zaklít: jadrně z. (Sek.)
zagazdovat	dok. nár. a sloven. (co) uspořít 1, zahospodařit 1: z. si pár zlatých (Něm.)
zaoblačiti se	dok. (3. mn. -í) nár. a sloven. řidč. pokrýt se oblaky, zamračit se: obloha, z večera zaoblačená, byla se zatím vyjasnila (Něm.)
zápola	, -y, zápole, -e ž. (ze sloven.) propast, strž; převislý balvan: sypal (Jánošík poklady) do srázných zápol (Jir.); – lezl pod ohromné z-e (Něm.)
zarobit	dok. (3. mn. -í) expr., nár. a sloven. 1. (co; ~) práci získat; vydělat: z. si více peněz (Něm.); přišli na Ostravu, aby zarobili peníze (Lid. nov.); z. si na chleba (M. Steh.) 2. (co) vypracovat, zpracovat: to bude do večera zarobeno (Nor) 3. zmoci práci, udělat kus práce: je nemluva, ale vidíš, že dovede z. (Lid. nov.); chceš-li vydělat, musíš z. (R. právo)
zástava	III, -y ž. (ze sloven. driv. jsl.) kniž. prapor 1, vlajka 1, korouhev 1: červenobílá z. (Mach.); v čele průvodu nesli bojové a historické z-y; voj. prapor vojenského útvaru
zavoněti	dok. (3. mn. -ějí, -í) 1. krátce, chvíli vonět (ve význ. 1, 2, 4): růže, karafiát pronikavě zavoní; po dešti zavoněl les; zavoněla čerstvá uvařená káva; z pekárny zavoněl chléb; louka zavoněla senem; kuchyně zavoní pečínkou; – zř. přen. expr. zavoněla mu (pánovi) Helena (Herb.) zalíbila se; – z. pokoj květy *2. (ze sloven.) (co) ucítit: jde vlk lesem, zavoní pečínku (Něm.)
*zdrviti	dok. (3. mn. -í) (ze sloven.) (co) rozdrtit: hlávku tvoji vrazi nezdrvili (Heyd.)
zpomezi	předl. s 2. p. nár. a sloven. vyjadřuje směřování z místa mezi něčím: ten (stařec) z. druhých vykročiv, před krále se postavil (Něm.)
zponad	předl. s 2. p. nár. a sloven. vyjadřuje směřování z místa nad něčím: vejde Chrbják, chalupník z. Třeštika (Glaz.)
zpopod	předl. s 2. p. nár. a sloven. zpod: tu vyskočil věštec z. mostu (Něm.)
zůkol	přísl. sloven. ve spoj. z. vůkol kolem dokola: prohlídla vše z. vůkol (Něm.)
žičiti	ned. (3. mn. -í) zast. a sloven. (komu co) přát 3, dopřávat: i vám (Slávům) vlastnost tuto žičím (Koll.); — žičiti se ned. zast. a nár. (čím) užívat 1 něčeho, těšit se 5 z něčeho: svoboda, kterou se žičíme (Pal.)
živáň	, -ně m. sloven. řidč. zbojník: zemana v lese ž-i obstoupili (Mah.); starý ž. (Něm.); živáňský příd.: ž-á pečeně pečená nad ohněm v přírodě, zbojnická (kuch.); — zpodst. živáňská, -é ž. živáňská pečeně
žnice	, -e ž. nár. a sloven. žnečka: ž. a ženci (Něm.)
žúžol	, -a m. sloven. uhel 2: vlasy (má horal) černé jako ž. (Něm.)

Polonismy

- 76 výskytů:

†bajadér	, -u m. (z pol. driv. port.) část ženského oděvu: paní s b-em z krepu přes lokte (Jir.)
Baltik	[-tyk], -u m. (z pol.) Baltské moře

brukev	, -kve ž. (z pol.) 1. kedluben: chroupat syrovou b.; loupat, krájet b. 2. nář. vodnice 3. bot. b. zelná druh zeleniny pěstovaný v různých odrůdách (kapusta, zelí, kedluben, květák) 4. bot. rod Brassica: b. zelná; b. řepka; b. řepák; b. černohořice
bryčka	, -y ž. (2. mn. -ček) (z pol.) lehčí nekrytý osobní povoz se sedadly nad koly: selská b., košatina bryčky
čamara	, -y ž. (z pol. driv. rom.) slavnostní černý kabát zapínaný na šňůrky, nošený dříve (od pol. 19. stol.) u nás pro manifestování českého vlasteneckého smýšlení: projevovat své smýšlení č-ou a poděbradkou; → zdrob. čamarka, -y ž.
filek	, -lka m. (6. mn. -lcích) (z pol.) 1. (v kartách) svršek, shorek: vyhodit kulového filka 2. filky pomn. druh karetní hry: hrát f.; → expr. zdrob. k 1 fileček, -čka m. (6. mn. -čcích, -čkách)
folvark	, -u m. (z pol. driv. něm.) nář. panský dvůr (Bezr.)
galaty	, -lat, galety, -let ž. pomn. (z pol. driv. rom.) nář. kalhoty; → zdrob. galatky, -tek ž. pomn. (R. Svob.)
gmina	, -y ž. (z pol. driv. něm.) 1. nižší správní jednotka v Polsku 2. (podle pol.) (na Těšínsku) obec; obecní úřad (Bezr.)
haluška	, -y ž., zprav. halušky, -šek ž. pomn. (z pol.) krajový název různých jídel z těsta (např. flíčků, nudlí, šišek, knedlíků, tašek, noků, placek aj.)
hetman	, -a m. (hetmanka, -y ž.) (z pol. driv. něm.) vojenský vůdce, náčelník u Poláků a u kozáků; řidč. vojenský vůdce, náčelník vůbec; hejtman: veliký korunní h. polský (Jir.); kozácký h.; – co Čech, to h. (pořek.); husitský h.; h. pandurů; hetmanský příd.: h-á družina; h-é slovo; → podst. hetmanství, -í s. hodnost, úřad hetmana: převzít h.
hohol	, -a m. (1. mn. -ové) (z rus. n. pol.) severská kachna; zool. rod Bucephala: h. severní
hulán	, -a m. (z pol. driv. turkotat.) 1. hist. jízdný voják, pův. polský, vyzbrojený zvláštním kopím 2. český lidový tanec kolový *3. druh kořalky (Ner.); — hulánský příd.: h. důstojník; h-á čapka
chlop	, -a m. (z pol.) 1. (zř. též chlopka, -y ž.) (v polském prostředí) sedlák 2. nář. muž, chlap: ch. se synem (Bezr.); → zdrob. k 2 chlopek, -pka m.
jarmuz	, -u m. (6. j. -u) (z pol. driv. něm.) zahr. odrůda kapusty s velkou, velmi volně složenou hlávkou kadeřavých listů; kadeřávek, kapusta zimní (zahr.), kapusta kadeřavá (bot.)
juchati	II (*juchechati, Šrám.) ned. ob. expr. (z pol.) spěšně jít, jet; spěchat: juchejte domů, děti (Rais); juchal (z vojny) domů (Bran.) ○ předp. při-
kadlub	, -u m. (6. j. -u) (z pol.) 1. forma k odlévání, lisování ap., kterou se dává výrobku žádaný tvar: hrnčířský k.; litinový k.; přen. kniž. starý k. grotesek schéma; rozbíjet staré literární k-y formy 2. nádoba n. jiný předmět vydlabaný ze dřeva: k. na máslo; k. u studánky dřevěná obruba; → zdrob. kadloubek, kadlubek, -bku m. (6. mn. -bcích)
kamcha	, -y ž. (z pol. driv. orient.) (dř.) hedvábná látka (Jir.)
kančík	I (zast. kančuk, kančuch), -u m. (6. j. -u, 6. mn. -cích) (z pol. driv. tur.) řidč. karabáč: k. na psy
karabela	I, -y ž. (z pol. driv. tat.) křivá tenká šavle tatarského původu (nazv. podle města Kerbelá v Iráku)
káva	, -y ž. (z pol. n. maď. driv. arab.) 1. semena kávovníku: dovoz kávy; zelená, pražená k. 2. aromatický nápoj připravovaný z rozemletých pražených semen kávovníku: šálek kávy; černá, bílá, turecká k.; mražená k. druh kávové zmrzliny 3. slabě

sladovaná a pražená zrna žita n. ječmene používaná jako náhražka pravé kávy; kávovina: žitná, sladová k.; → expr. zdrob. kávička (*kávinka), -y ž.; kafičko v. t.; — kávový v. t.

- kaval I, -u m. (z pol. driv. něm.) zast. a nář. velký kus: k. chleba
- kelímeček , -mku m. (6. mn. -mcích) (z pol. driv. orient.) nádobka z různ. materiálu užívaná na výrobky kosmetické, potravinářské ap.: bakelitový, papírový, porcelánový k.; k. s mastí; hořčice v k-u; odb. nádobka, zprav. z žárovzdorné hmoty, používaná k laboratorním pracím, v lékárnictví ap.; hut. nádoba z žárovzdorné hmoty n. tuhy na tavení menšího množství kovu n. slitin; kelímkový příd.: k-é barvy v kelímcích; hut. k-á pec provádějící tavení v kelímcích; k-á ocel tavená v kelímcích
- kment , -u m. (6. j. -u) (z pol. driv. něm.) (dř.) jemné lněné plátno: rouška z bělostného kmentu; byla oděná v k. a v hedvábí; na kmentu líhat (Tyl); kmentový příd.: k-é šaty, prádlo; dej novou košiličku k-ou (Čel.); k-é ubrusy (Maj.)
- kmín , -a m. (z pol. driv. něm.) zast. a nář. šejdř; zloděj (Mah.)
- kobzol , -e m., kobzole, -e ž. (z pol.) nář. brambor: pole k-í; k-e dávno došly (Bezr.)
- kociánek , -nku m. (6. mn. -ncích) (z pol.) lesní bylina s plstnatými listy a s drobnými úbory bílých n. narůžovělých kvítků; bot. rod *Antennaria*: k. dvoudomý
- kočkodan , -a m. (z pol.) africká opice s dlouhým ocasem a s úzkou rukou; zool. rod *Cercopithecus*: k. zelený
- *kochan , -a (Zey.), *kochanec, -nce (Jg.), *kochánek, -nka (Hol.) m. (*kochanka, -y ž.) (podle pol.) milenec
- kochati ned. (z pol.) řidč. kniž. 1. (koho, co) milovat: k. dívku, přírodu; kochaná žena 2. (koho, co čím, v čem, na čem) naplňovat radostí, zalíbením: knihy kochaly čtenáře obsahem; k. zrak v přírodě, na zimních krásách; — kochati se ned. 1. (čím; v čem; na čem) se zálibou se obírat; mít požitek, rozkoš (z čeho); radovat se, těšit se (z čeho); k. se obrazy, vnaďami, v hudbě, na krásném rozhledu; k. se pohledem na čilý ruch 2. řidč. kniž. (s kým) mazlit se, laskat se: k. se s dětmi ○ předp. na- se, po-, po-se, za- si, za- se; → nás. kochávati, kochávati se ○ předp. po- se, roz- se
- *kolychání , -í s. (z rus. n. pol.) chvění, houpání, pohyb: listí lehké k. (Staš.)
- *kolychavě přísl. (z rus. n. pol.) houpavě, třepetavě: motýl k. krouží (Staš.)
- kontuš , -e m. (z pol. driv. maď.) slavnostní, pův. šlechtický kabát s rozstřiženými rukávy (součást polského kroje): dlouhý oteřený k. (Jir.)
- kontušovka , -y ž. (2. mn. -vek) (z pol.) druh kořalky; kontušovkový příd.
- kopalna , -y ž. (z pol.) nář. (zvl. na Karvinsku) uhelná šachta: sto roků v k-ě mlčel jsem (Bezr.)
- kosodřevina , -y ž. (z pol.) kleč: pláň porostlá k-ou; -dřevinný příd.: zeměp. k-é pásmo kde roste kosodřevina
- kylof , -u m. (z pol. driv. něm.) horn. slang. hornický krumpáč, špičák: těžkým k-em odkopávat (Mart.); → zdrob. kylofek, -fku m. (Olb.)
- lura II, -y ž. (z pol. driv. něm.) nář. brynda 1 (Mart.)
- malpa , -y ž. (z pol. driv. něm.) středně velká jihoamerická opice; zool. rod *Cebus*: m. kapucínská
- mařiti ned. (3. mn. -í) 1. (co) kazit, ničit: m. něčí dílo; m. něčí záměr, činnost, snahy, plány hatit; m. nepřítelovy úklady znemožňovat; m. životy (ve válce); m. čas (řečmi, zbytečnou prací) neužitečně trávit; práv. maření exekuce zákonem stíhaný odpor

	proti vykonání exekuce *2. (podle pol.) snít: o čem maříte? (Havl.) ○ předp. pro-, z-; → nás. mařívati (o) bez předp.
morda	, -y ž. (z pol. n. z rus.) 1. mysl. tlama psů a větší srstnaté dravé zvěře: vlčí m. 2. zhrub. lidská ústa, tvář: rozbít mordu; → expr. zdrob. mordička, -y ž.
morg	, -u m. (z pol. driv. něm.) nář. jitro půdy: dva morgy kobzolí (Bezr.)
†plama	(Koll.), †pláma (Staš.), -y ž. (z pol.) skvrna; → zdrob. †plamka (Slád.), †plámka (Lit. I.), -y ž.
pryčka	, -y ž. (2. mn. -ček) (z pol.) zast. ob. bryčka: venkovská p.
†přešlost	, -i ž. (z pol.) kniž. přešlý, minulý čas, minulost: nezná p., nehádá v budoucnost (Mácha); (dílo) patří již p-i (Šal.)
přetínek	, -nku m. (z pol.) zř. zast. čárka (Rais)
převodník	, -a m. (6. mn. -cích) 1. práv. indosatář *2. (podle pol.) horský průvodce (A. Mrš.)
přišlost	, -i ž. (z pol.) zast. a bás. co přichází, budoucnost: zdravím vás (oblaky) zašlosti, p-i lidská (Ner.)
pšakrev	citosl. (z pol.) nář. zaklení (Bezr., Maj. aj.)
rendzina	, -y ž. (z pol.) geol. humózní půda na pevném vápencovém podkladě
ropa	, -y ž. (z pol.) chem. tekutá fosilní hořlavina organického původu, uložená v zemi; nafta, zemní olej (geol.): tech. surová nafta; ropný, ropový příd.: r-ný olej; r-ová trasa ropovodní
ruměnc	(odchylně růměnc Něm., †rumenec Koll.), -nce (zast. kniž. a bás. ruměn, odchylně růměn Svět., -u) m. (z pol.) kniž. červené zbarvení tváře, často jako projev náhlého duševního pohnutí; červen 1: zdravý r.; hektický r.; horečnatý r.; r. radosti, rozpaků; panenský r.; polil ji r.; ta slova jí vehnala do tváří r.; ruměn se na tváři miš' (Sova); → zdrob. *ruměnceček, -čku m. (R. Svob.); — ruměncový příd.: rudé skvrny r-é (na tváři) (Třeb.)
ruměný	(odchylně růměný Zey. aj., †rumný Jir., *rumělý Hál.) příd. (z pol.) kniž. červený 1, červenavý, začervenavý; řidč. ruměncem pokrytý: baculaté, r-é tváře; r-á záře zapadajícího slunce; (děti) sluncem r-lé (Hál.); — celá r-á skončila vyprávění zardělá; r. radostí; → přísl. ruměně; → podst. ruměnost, -i ž.: r. tváře (Preis.)
rus	II, -a m. (z pol.) žlutohnědý hmyz žijící v lidských příbytcích: rusi a švábi; zool. rod Blatella: r. domácí
†rybalt	(Wint.), †rybaltník (6. mn. -cích) (Jir.), -a m. (z pol. driv. lat.) darebák 1, ničema 1
sadec	, -dce m. (z pol.) vysoká bylina s bohatým květenstvím růžových kvítků; bot. rod Eupatorium
selanka	, -y ž. (2. mn. -nek) (z pol.) 1. idyla 1: vesnická, milostná s.; nasládlá s. 2. liter., hud. idyla 2: pastýřské s-y; slavná Fibichova s. "V podvečer"; — selankový příd.: s-á literatura (Lit. nov.); → přísl. selankově
skřele	, -e ž. (z pol.) zool. plochá příklopka kryjící žaberní otvory někt. ryb
stroček	, -čku m. (6. mn. -čcích) (z pol.) houba s nálevkovitou, na okraji zvlněnou a směrem dolů trubkovitě se zužující černošedou plodnicí; bot. rod Craterellus: s. trubkovitý
sukman	, -u m. (6. j. -u), sukmana, -y ž. (z pol. driv. tur. zákl.) (v polském prostředí) selský mužský kabát (Staš., Tomeč.)
šanta	, -y ž. (z pol.) bylina s latami modrých pyskatých kvítků; bot. rod Nepeta: š. kočičí
šaravary	[-vá-], šaryvary, řidč. šarovary, -ar ž., řidč. -ů m. (Herrm.) pomn. (z pol. driv. pers.) kalhoty se širokými nohavicemi: voják v červených šaravarách (Jir.); kozácké š.;

podoben byl polskému kočovi v širokých šaryvarech (Nov.); eunuch v šaryvarech (Kub.); v. též šarivari

šibík	, -u m. (6. j. -u, 6. mn. -cích) (z pol. driv. něm.) horn. slepá chodba
táčky	II, tačky II, -ček ž. pomn. (z pol.) nář. kolečko 3: vyvážet na tačkách náklad hnoje (Lid. nov.); horn. táčky (dř.) vozík, kára na uhlí
tasemnice	, -e ž. (z pol. driv. tur.) cizopasný hlíst, jehož tělo je tvořeno dlouhým řetězcem plochých článků: boubel t.; expr. táhne se jako t.; přen. expr. něco dlouhého, rozvleklého: větná t. (Lid. nov.) dlouhá věta, souvětí; sešitové t. (Kronb.) romány vycházející dlouho na pokračování v sešitech; zool. rod <i>Taenia</i> , <i>Cittotaenia</i> aj.: t. bezbranná; t. zaječí; tasemnicový (*tasemniční Mach.) příd.: t-é vepřové maso obsahující zárodky tasemnice; přen. expr. psát t-é listy (Naše d.) dlouhé; → přísl. tasemnicově: přen. expr. t. dlouhá souvětí (Lit. nov.)
tomka	, -y ž. (z pol.) vonná tráva s krátkou staženou latou; bot. rod <i>Anthoxanthum</i> : t. vonná
tomkovice	, -e ž. (z pol.) vonná tráva se sivými listy a s krátkou latou hnědavých klásků; bot. rod <i>Hierochloë</i> : t. jižní; t. vonná zubrovka
ukochati	dok. (z pol.) řidč. zast. kniž. 1. (koho, co) zamilovat si, oblíbit si: ukochaná volnost (Krásn.) 2. (koho, 4. p.) naplnit radostí, zalíbením: mně ukochala divotvorná studně (Koll.); přen. (potůček) snil ukochán svými přeludy (Kubín)
varvas	, -u m. (z pol. driv. něm.) nář. hluk I, rámus 1, vřava, tartas: povyk a v. (Hol.)
varvasit	ned. (z pol. driv. něm. zákl.) nář. lomozit, rámusit, povykovat (Č. lid)
vavřín	, -u m. (6. j. -u, -ě) (z pol. driv. lat.) 1. jihoevropský keř s tuhými neopadávajícími listy, kt. se používá sušených jako koření (bobkový list), a s drobnými kulatými plody: snítka v-u; bot. rod <i>Laurus</i> : v. ušlechtilý 2. věnec z větvek tohoto keře udělovaný už ve starověkém Řecku vítězům v utkáních vojenských, sportovních, uměleckých; (jen mn.) kniž. úspěch, sláva: ověncit vítěze v-em; olympijské v-y; – kniž. sklízet (literární, herecké) v-y; ♦ spát, zůstat sedět ap. na v-ech spokojit se s dosaženým úspěchem a ustrnout; — vavřínový v. t.
záraza	, -y ž. (z pol.) 1. cizopasná bylina s šupinatou nezelenou lodyhou a s hroznem žlutavých n. narůžovělých květů; bot. rod <i>Orobanche</i> : z. obecná; z. žlutá; z. menší †2. nakažlivá nemoc, epidemie: nákaza a z. a jiné zádravy na ubohé člověčenstvo se shluknou (Suš.)
‡zbrodeň	, -dně ž. (z pol.) nepravost 2, zločin (Stoš.)
zigar	, -u m. (z pol. driv. něm.) nář. hodinky: stříbrný z. (Bezr.)
zubrovka	, -y ž. (2. mn. -vek) (z pol.) 1. severoevropský druh tomkovice, oblíbená potrava zubrů; tomkovice vonná (bot.) 2. lihovina aromatizovaná touto rostlinou
žoravina	, -y ž. (z pol.) klikva žoravina (bot.)

Srbismy

- 22 výskytů:

bán	, -a m. (1. mn. -ové) (ze srb. driv. tur.) 1. (dř.) náměstek charvátského krále 2. státní úředník v čele bánoviny; bánský příd.: b-á hodnost
*blahoslov	, -u m. (ze srb.) požeňání: byl dořikán b. (Hol.); *blahosloviti ned. (3. mn. -í) (ze srb.) (komu) žehnat: blahoslovil jí (snaše) (Hol.)
brač	, -e m. (ze srb. driv. it.) trsací hudební nástroj střední polohy v tamburašském souboru nástrojů: hrály mandolíny, b. a kytara (Olb.)

*četovati	ned. (srb.) (u ČernoHORců) podnikat loupežnou výpravu (Hol.)
čevapčiči	, -čů m. mn. (ze srb. driv. tur.) kuch. opečené šišky ze sekaného masa s přílohami, jihoslovanské národní jídlo
dinár	[dy-], -u m. (ze srb. driv. lat., řec.) jugoslávská měnová jednotka; platidlo představující tuto hodnotu; dinárový příd.: d-á mince
guslar	, -a (*guslař, -e, *guselník, -a, Erb.) m. (ze srb.) jihoslovanský lidový zpěvák junáckých písní doprovázející svůj zpěv na guslích; guslarský příd.: g-á píseň; g-á epika
gusle	, -í ž. pomn. (ze srb.) jihoslovanský lidový jednostrunný nástroj smyčcový
kras	, -u m. (6. j. -u, -e) (ze srb. driv. kelt.) geol. vápencové území rozrušené vodou (na povrchu i v podzemí) do typických útvarů (slepá údolí, jeskyně, krápníky ap.): vznik krasu; zeměp. Moravský k. oblast v severním okolí Brna s krasovými jeskyněmi a s propastí Macochou; — Kras, -u m. vápencová vysočina v severozápadní části Balkánského poloostrova; — krasový příd.: geol. k-é útvary, jeskyně; k-á oblast; k-é vody (např. ponorné říčky); → podst. krasovost, -i ž. geol. krasový původ, krasový ráz
kuča	, -i ž. (j. 3., 6. -e, -i, 4. -u, 7. -ou) (ze srb.) 1. hanl. a nář. nevelký primitivní příbytek o jedné místnosti; rozbitá stará chalupa, chatrč, chajda, koliba: koupit si malou kuču (Haš.); začazená k. (Neum.) 2. (j. 2. též -e) (v jsl. prostředí) dům vůbec: k. prostého Dubrovničana
lastura	, -y ž. (ze srb.) párovitá skořápka mlžů, zprav. plochá: 1. škeble rybníčné; mořské l-y; l-mi zdobená krabice; užívat l-y k podávání pokrmů; přen. l. zálivu; v l-ách dlaní; → zdrob. lasturka, -y ž.: péci mleté maso v l-ách, lasturový příd.: l-é trubky; geol. l. mramor vápenec složený z lastur mlžů: miner. l. lom připomínající okrouhlostí soustředných čar lasturu
Marko	, -a m. (j. 3., 6. -ovi) (srb.) osobní jm. mužské, Marek: králevic M.
miřík	, -u m. (6. j. -u, 6. mn. -cích) (ze srb.) celer 1; bot. rod Apium: m. celer
*momak	, -mka m. (6. mn. -mcích) (ze srb.) (v jsl. prostředí) hoch, mládenec, junák: mladí momci (Něm.); bosenští momci (Šrám.)
pobratim	, -a (1. mn. -ové) (*pobratimec, -mce, Havl., Hol.) m. (ze srb.) 1. (u jižních Slovanů) oddaný, věrný přítel vybraný za bratra (ve vztahu pobratimstva) †2. oddaný přítel, věrný druh: Sinat byl můj p. (Zey.); žert. p. z mokré čtvrti (Sez.) kamarád 3. řidč. příslušník bratrského národa: naši bulharští p-ové; — pobratimský příd.: p. stisk ruky bratrský 1; – p. národ bratrský 2; → podst. pobratimství, -í s. 1. pobratimstvo †2. věrné přátelství (muže): přísahat p.
pohlavár	(†pohlavár Ner., Jir.), -a m. (ze srb.) náčelník rodu n. kmene, zvl. u národů primitivních n. bez bez pevného státního zřízení: indiánský, černošský p.; expr. iron. přednosta, vedoucí činitel, hodnostář ap.: obecní p-ři (A. Mrš.), nacističtí p-ři; — pohlavárský příd. řidč.: p. odznak, stan; p-á čelenka; p. rod (Jir.); – expr. p-é chování
posestrima	(odchylně posestrina Čech), -y (zř. zast. posestrice Něm., posestrice Havl., -e) ž. (ze srb.) 1. (u jižních Slovanů) oddaná, věrná přítelkyně vybraná za sestru (ve vztahu posestrimstva) †2. oddaná, věrná přítelkyně, družka (Podl.)
posestrimstvo	, -a (*posestrimství, -í, Herb.) s. (ze srb.) (u jižních Slovanů, zvl. u Srbů a Bulharů) sesterský vztah oddanosti a věrnosti mezi dvěma n. několika ženami (n. i ženou a mužem)
*potěra	, -y ž. (ze srb.) porážka: turecké p-y (Hol.)

ražniči	, -čů m. mn. n. neskl. s. (ze srb.) kuch. malé kousky masa (růz. druhu) proložené cibulí, paprikou ap., upečené na rožni, balkánské jídlo
*rojenice	, -e ž. (ze srb.) (v jsl. prostředí) sudička (Preis.)
tambura	, -y ž. (ze srb. driv. arab.) balkánský hudební lidový nástroj trsací

Serbokroatismy

- 20 výskytů:

cesmína	, -y ž. (*cesmín, -u m.) (ze srbch.) 1. keř n. malý strom s kožovitými, stále zelenými bodlinatými listy, rostoucí ve Středozeří a v jižní Anglii (kde jsou jeho větvičky tradiční vánoční ozdobou); cesmína ostrolistá (bot.) 2. jihoamerický strom n. keř, z jehož listů se vyrábí čaj maté; cesmína paraguayská (bot.) 3. bot. rod Ilex; cesmínový příd.: c-á snítka
omladina	, -y ž. (ze srbch.) mladí lidé, mládež: bojechtivá o.; zábavy o-y; — Omladina, -y ž. pokrokové hnutí české mládeže v 90. letech 19. stol., představované domnělým tajným spolkem toho jména
omorika	, -y ž. (ze srbch.) balkánský smrk se štíhlou korunou; smrk omorika (bot.)
opánek	, -nku m. (6. mn. -ncích, -nkách) (zprav. mn. opánky) (ze srbch.) 1. někdejší lehká obuv stahovaná řemínky přes nárt: obraz představuje Merkura přivazujícího si o.; apoštolové, františkáni v o-cích 2. podobná lehká obuv dnešní: plátěné o-y k letním šatům
plut	, -u m. (6. j. -u, -ě) (snad ze srbch.) druh dubu s velmi silnou kůrou (borkou), tzv. korkem; dub korkový (bot.), korkovník
*prozor	, -u m. (ze srbch.) okno (Něm.)
ruj	, -e ž. (ze srbch.) keř s aromatickými listy a s drobnými kvítky v bohatých latách; bot. rod Cotinus: r. vlasatá
sabor	, -u m. 1. (z rus.) (v prostředí východních Slovanů) chrám: (slavnost) v s-u (větší chrám) (Havl.) 2. (ze srbch.) (v prostředí jižních Slovanů) sněm: zemský s. (J. Kvap.)
soba	, -y ž. (srbch.) (v jsl. prostředí) světnice, pokoj II 1: svěží vzduch vnikl do soby (Hol.)
surka	, -y ž. (2. mn. -rek) (ze srbch.) kabát zapínaný na šňůrky, část starého charvátského kroje: červená s. bíle vyložená (Mikovec)
škrapy	, -ů m. mn. (ze srbch.) geol. rýhy a hřebínky vzniklé na povrchu vápencových skal stékáním dešťové vody; škrapový příd.: geol. š-é pole
*úsud	, -u m. (6. j. -u) (ze srbch.) osud 2: co je komu usouzeno, ú-em se nazývá (Něm.)
vampýr	, -a m. (1. mn. -ové) (ze srbch.) 1. kniž. (v lid. slovanské tradici) upír 1: pohádky o v-ech; přen. expr. v-ové ztučněli z loupeže a šalby (Mach.) vykořisťovatelé 2. jihoamerický netopýr z příbuzenstva upírů; zool. rod Vampyrus: v. nosatý; — vampýrský příd. k 1: v-é pověsti, v. též vamp
vlastelin	, -a m. (ze srbch.) (v dubrovnickém prostředí) šlechtic, patricij; vysoký hodnostář světský n. církevní: dubrovnický v.; vlastelinský příd.: v-é roucho (Hol.): v. potomek (Hol.)
†vodoklen	, -u m. (6. j. -u) (ze srbch.) platan (bot.)
yva	, -y ž. (ze srbch.) nízký polní plevel s dělenými listy a s žlutými květy; zběhovec yva (bot.)
zevar	, -u m. (ze srbch.) bahenní bylina s kulatými strbouly kvítků; bot. rod Sparganium: z. jednoduchý; z. větvený

- *zmaj , -e m. (ze srbch.) (v srb. prostředí) saň 1, drak 1 (Něm., Hol.)
- živio citosl. (ze srbch.) (pův. v jsl. prostředí) přání dlouhého života a zdraví, užívané zejm. při polečenském přípitku ap.; ať žije: sláva, sláva, ž. (Šlej.)
- žmarlika , -y ž. (ze srbch.) stromek se svazečky růžových květů, u nás pěstovaný v parcích; bot. rod Cercis

Ukrajínismy

- 18 výskytů:

- čajka II, -y ž. (2. mn. -jek) (z ukr. driv. tur.) druh malé kozácké n. turecké lodice: záporožské výpravy na čajkách
- duma I, -y ž. (z rus., ukr.) 1. kniž. dumání, přemýšlení, hloubání, snění: pohřížiti se v dумы 2. druh ukrajinské hrdinské lidové písně: smutná, tesklivá d. 3. v Rusku (za feudalismu) rada předních šlechticů u knížecího, později carského dvora, (před revolucí) sněmovna: bojarská d.; carská d.; státní d.; → expr. zdrob. k 1, 2 dumka, -y ž.: zahloubal se v říši dumek (Třeb.); – bohatýrské dumky; přen. hvozď své dumky zvučí (Heyd.); hud. náladová instrumentální skladba na způsob ukrajinské dumky
- hajdamák , -a m. (6. mn. -cích) (z ukr. driv. tur.) hist. (v 17. – 18. stol.) příslušník ozbrojeného lidového hnutí proti polským statkářům na Ukrajině; ukrajinský zbojník: boje s ukrajinskými h-y; pověsti o h-ích; hajdamácký příd.: h-é roty, výpravy
- *horilka , -y ž. (2. mn. -lek) (z ukr.) kořalka (Včel.)
- kalamajka , -y ž. (2. mn. -jek) (z ukr.) český lidový kolový tanec ve 2/4 taktu; melodie k němu: skočit si k-u; k. mik mik mik; zahrát k-u; kalamajkový příd.: k.
- kobzar , -a m. (1. mn. -ři, -rové) (z ukr.) hráč na kobzu; kobzarský příd.: k-é písně
- kurhan (dř. též kurgan), -u m. (6. j. -u, -ě) (z ukr. driv. turkotat.) archeol. mohyla v jižním Rusku: k-y dávných bohatýrů (Jir.); kozácký k. (Ner.); skytské k-y; kurhanový příd.: k-á výšina
- *mavka , -y ž. (2. mn. -vek) (z ukr.) mytol. bytost podobná rusalce (Olb.)
- oboroh , -u m. (6. j. -u, 6. mn. -zích) (z ukr.) (v karpatských oblastech) jednoduchý seník tvořený zprav. čtyřmi kůly a střechou: (Nikola) spával v o-zích (Olb.)
- polonina , -y ž. (z ukr.) zeměp. horská pastvina a louka nad hranicí lesa v Karpatech; poloninový, poloninský příd.: p. hřbet; p-é hospodaření; P-ské Karpaty
- povitrula , -y ž. (z ukr. nář.) (v ukr. prostředí) divoženka, zosobnění vichřice; čarodějnice: vykládají (ženy) o babách jagách, o p-ách (Olb.)
- rokovina , -y ž. (z ukr.) naturální dávka na bývalé Podkarpatské Rusi odváděná kněžím a učitelům církevních škol (Olb.)
- Síč , -e ž. (z ukr.) hist. (v 16. – 18. stol.) voj. a administrativní středisko kozáků: Záporožská S.
- sopilka , -y ž. (2. mn. -lek) (z ukr.) (v ukr. prostředí) pastýřská píšťala: na poloninách se zpívá vždy v průvodu s-y (Olb.)
- šajka I, -y ž. (2. mn. -jek) (z ukr. driv. tur.) řidč. čajka II: prámy a šajky křižují hladinu (M. Krat.)
- *tabun , -u m. (6. j. -u) (z ukr. driv. tur.) (v rus. prostředí) stádo koní n. jelenů (J. Mareš)
- *tokan , -u m. (6. j. -u) (z ukr.) kukuřičná kaše: jídal t. (Olb.)
- *vujoš , -e m. (z ukr.) kabát kroje nošeného na Zakarpatské Ukrajině: (chlapi) oblékli si v-e (Olb.)

Jihoslavismy

- 10 výskytů

- *borba II, -y ž. (z rus. n. jsl.) zápas, boj: b. dvou směrů
- cicimek , -mku m. (6. mn. -mcích) (z jsl. driv. arab.) 1. stromek s dvouřadými listy pěstovaný ve Středozeří pro jedlé žluté peckovice, požívané jako ovoce; cicimek obecný (bot.) 2. stromek pěstovaný v jižní Asii pro pryskyřici, z níž se vyrábí šelak; cicimek jujuba (bot.) 3. bot. rod Zizyphus
- jugovina , -y ž. (z jsl.) meteor. teplý vlhký vítr na jihodalmatském pobřeží
- konak , -u m. (6. mn. -cích) (z jsl. driv. tur.) (v balkánských zemích) panovnický palác n. sídlo vysokých úřadů: knížecí k. (Ner.)
- *krvina , -y ž. (z jsl.) (v jsl. prostředí) krevní msta: k. mezi rody (Hol.)
- mejdan -u m. (6. j. -u) (z jsl. driv. tur.) 1. (v jsl. prostředí) souboj; místo pro souboj: junácký m. 2. expr. zápas, utkání; polemická akce vůbec: politické m-y 3. slang. zábava pořádaná přátelskou společností; flám: pořádat m.
- rumělka , -y ž. (2. mn. -lek) (z jsl.) ohnivě červené minerální barvivo n. barva; cinobr: třít r-u; natřít, malovat r-ou; vrstva r-y; přen. r. střech (Maj.); miner. nerostný siřník rtuťnatý červené barvy, cinabarit; chem. umělá r. červená modifikace siřníku rtuťnatého; rumělkový příd.: r-á barva; r-á červeně zralých šípků; → přísl. rumělkově: r. červený; řidč. přen. r. rozesmátá tvář (Bran.)
- škumpa , -y ž. (z jsl. driv. orient.) keř n. strom s nenápadnými kvítky; bot. Rhus: š. jedovatá; š. koželužská
- talovín , -u m. (6. j. -u) (z jsl.) drobná bylina s žlutými květy; bot. rod Eranthis: t. podzimní
- †vdovice , -e ž. (z jsl.) vdova: siré v. (Hol.)

Bulharismy

- 6 výskytů:

- džuveč , -e m. (z bulh. driv. tur.) kuch. vepřové maso dušené v rýži s rajčaty, lilkem, paprikami a kořením, bulharské jídlo
- jogurt , -u m. (6. j. -u) (z bulh. driv. tur.) potrav. výrobek z mléka zahuštěného odpařením (n. přidáním sušeného mléka) zakysaný speciálními mlékařskými kulturami; jogurtový příd.
- kapie , -e ž. (z bulh. driv. tur.) zahr. odrůda zeleninové nepálivé papriky; zbož. k. v oleji; kapiový příd.
- kaval II, -u m. (6. j. -u) (z bulh.) dlouhá měděná pastýřská píšťala: ovčárský k. (Něm.); zvuky k-ů (Hol.)
- kefir , -u m. (z bulh. driv. turkotat.) potrav. kysané kravské mléko alkoholicky zkvašené; kefirový příd.: k-á zrna shluky mléčné bílkoviny obsahující mikroorganismy užívané k přípravě kefiru
- *svirka , -y ž. (2. mn. -rek) (z bulh.) píšťala 1: (ovčáři vyhánějí ovce) pískající na kavalu a svirku (Něm.)

Slovenismy

- 3 výskyty:

cepín , -u m. (6. j. -u) (ze slovin. driv. it.) horol. horolezecká hůl opatřená kovovým zobcem

ochmet , -u m. (6. j. -u) (ze slovin.) polocizopasná bylina rostoucí zvl. na dubech, podobná jmelí;
bot. rod Loranthus: o. evropský

srež , -e m. (ze slovin.) řidč. firn; srežový příd. firnový: s-á pole; s. sníh